

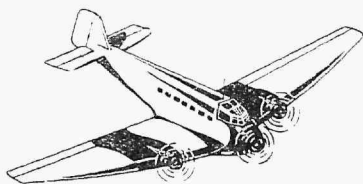
VABADUSSÕJA

1936

AKSEL
ROS'MAN

TÄHISTEL ①

Lendamine ei ole luksus! Arvesse võttes aja kokkuhoidu on lennuhinnad samal tasemel reisikuludega teistel liiklemisvahenditel. Nõudke lähemaid andmeid!

A. B. Aerotransport, Stockholm
Aero O/Y., Helsinki

ESINDAB:

EESTI AVIO
VANA VIRU 11, TEL. 450-32

Eestimaa Õlikonsortsium

Sillamäe

Esimene bensiinitehas Eestis

Kütteõli

Imbutusõli

Kodumaa bensiin

„Baltolin“

Bitumen

Mootorpetrol

Estländska Oljeskifferkonsortiet

Kontor: V. Karja 1, tel. 465-07

..... on kiireim

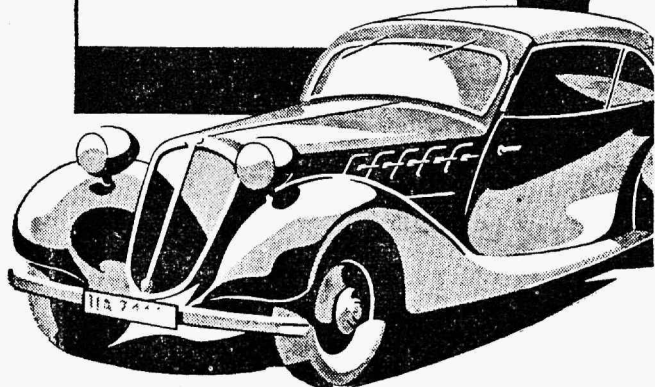
Alati valmis näitama oma üleolekut, selle juures, Teie sõidu nõudmiste kohaselt, märglevalt kergesti juhitud.

Võime, mugavus ja sobiv hind on otsustavad:

HANSA on trump.

Eslindaja:

Tallinna Manufaktuur & Kaubanduse A/S.

Ainuesindaja Eestis:

TALLINNA
MANUFAKTUUR &
KAUBANDUSE A.-S.
RAADIO-LADU

TALLINNAS, Raekojaplats, telef. 426-58
(Jegorovi majas). TARTUS, Võidu tän. 19

A/S „Eestisiid”

VABRIKU LAOD:

Tallinn, Viru t. 5, tel. 447-87

Tallinn, Viru t. 14, tel. 443-97

Tallinn, Laadaplats 70

Tartu, Poe t. 2, tel. 10-17

Narva, Peetri plats 1

Viljandi, Tartu tän. 1, tel. 30

Petseri, Turuplats 17, tel. 1-19

MOODSAD RIIDED,

siidi ja puuvillased, lõim.

Müük en gros,

RESTID ja KUPONGID.

Tisleritööstus

Elmar Sulbi

Tallinn, Õuna 18

Telefon

475-28

VÄSINUD või JANUNE?

SIIS

SAKU ÕLU
ON PARIM

B. Sabsay & Ko.

S. Karja 16
TALLINN

• AUTO OSAKOND •

Telef. 435-72

Sõiduautod: „Graham Paige“ – U.S.A.
„Wolseley“ – Inglis. „Renault“ – Prantsuse.

Mootorrattad: „O. K. Supreme“.

Veoautod ja omnibused: Bensiiini-
ja nafta mootoriga. „Volvo“ – Rootsi
„Diamond“ – U.S.A. „Renault“ – Prantsuse.

• TEHNIKA OSAKOND •

Telef. 465-00

Masinarihmad ja mitmesugused tööstus-
tarbed.

• KEEMIA OSAKOND •

Telef. 437-78. 466-92

Mitmesug. kemikaalid: tehnil. ja puhtad.
Parkekstraktid, aniliinvärvid mitmesug. töös-
tustele. Maalrivärvid. Mitmesug. õlid jne.

RIIGI PÕLEVKIVITÖÖSTUS

SUURIM PÕLEVKIVI- ja ÕLITÖÖSTUS EESTIS

JUHATUS ja MÜÜGIBÜROO:

Tallinn, Valli 4–3. Telegr. aadress: „Pea-
põlevkivi“. Telefonid: 450-85, 474-76 ja 450-62.

KAEVANDUSED, ÕLI- ja BENSIINI-
VABRIKUD: Kohtla-Järvel ja Kukrusel.

ÕLILADU: Tallinna sadamas, tel. 309-07.
BENSIINIJAAMAD: Tallinnas, Kohtla-Järvel.

Riigi Põlevkivitööstuse saadused:

Põlevkivi kütteks; toorõli; kütteõli;
Bensin; mootorpetrooleum; mootor-
nafta; diiselnafta; rasked õlid; bi-
tuumen (Estobitumen) ja asfalt-emul-
sioon teede tegemiseks, katusepapi-
vabrikutele ja isolatsioonitöödeks;
maanteetõli teede tolmu sidumiseks;
immutusained „Fenolaat“, „Estokar-
bolineum“ ja immutusõlid puu konser-
veerimiseks; viljapuu-karbolineum vil-
japuude pritsimiseks; putukamürk
„Puttox“; katuselakk (katusetõrv);
raualakk (asfalt-lakk) ja asfalt-
mastiks.

Külastage

Sõjaväe Majandusühisust

• Tallinnas • Tartus • Võrus • Rakveres • Pärnus • Narvas • Viljandis •

Kaitseväe ning kaitseliidu
vormiriiet, tarbed, tunnuseid.
Vormi- ning triiksärke, side-
meid, kraesid, mansette jne.

Veine, konjakeid, whiskeyt
välis- ning kodumaalt.
Jahu, suhkurt, mannat,
maiustusi, konserve j. m.

Kaupu rikkalikult! Hinnad soodsad!

HOTELL

„KULD LÕVI”

Tallinn, Harju 40

Tel. 426-27

Telegrammid: KULDLÕVI TALLINN

Postk. 347

100 tuba hinnaga Kr. 3.- kuni 15.-

● Lift ● Garage

Avarad ja mugavad ruumid suuremateks ja vähemateks
KOOSVIIBIMISTEKS

Suurim pesuõblemise tööstus

E. TOMSON

TALLINN, NARVA MNT. 38-2

*Naiste-
Meeste- ja
Lastepesu*

Saaduste müük üle Eesti

Tellimiste täitmine kiire ja eeskujulik

Telef. 315-74

Ü. K. Eesti Rahvapank

Tallinn, Suur Karja 19

Telefon 425-55

|||
Toimetab
kõiki panga-
operatsioone nii
liikmetega kui ka võõrastega
Ostab ja müüb välisraha ja
igasugus. kindlaprot-
sendilisi väärt-
pabereid

|||

Fa R. Teglhuis

KASEINITOOSTUS, EKSPORT
IMPORT JA KOMISJONIÄRI

Tallinn, Suur Karja tän. 18-19

Kinnisvaraomanikkude Ühispank

Tallinnas, Harju 48. Telefon 444-44

Toimetab kõiki pangaoperatsioone

Rohu- ja värvikauplus

Tallinn, Uula maja

Rohukaubad
Kosmeetika
Parfümeeria
Värvide ja lakid
Kemikaalid
Fototarbed
Haigetalitustarbed
Vannitarbed
Käsitöökohvrid
Maitseained
Desinfektsiooniained

Fotoamatöörtööde vastuvõtmine
ESTONAFIA auto- ja spetsiaalõlide
m ü ü g i k o h t

Tallinna Puutöömeistrite
Mööblimüügi Majanduse
Ühingu taos on alati
saadaval suures valikus

mööbleid

magamistoa, söögitoa kabi-
neti ja elutoa sisustamiseks

Töö korralik. Hinnad mõõdukad
Tellimised täidetakse täpselt
TALLINN, PIKK 30. TEL. 469-29

O.-Ü. RIJETURITE

Ühiskaubamaja

S. Karja 19
Aleksandri 5

TALLINN
TARTUS

Tel. 455-77
Tel. 16-20

On kohale jõudnud sügise- ja talve-hooajaks
suures valikus uudismustreid

Inglise ja kodumaa vabrikulist,
palitu-, ülikonna- ja kostüümiriideiks.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

OKTOOBER 1936

NR. 1

Vastutav- ja tegevtoimetaja kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja: Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Vana Posti 6—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158-a. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1936. a. lõpuni kr. 1.—; üksiknumber 40 senti.

Lugejaile.

Vabadussõja Mälestamise Komitee ülesandeks on Eesti Vabadussõja ja temas langenud kangelaste mälestuse jäädvustamine. Selle ülesande teostamist näeb Komitee ka Vabadussõda käsitlevate trükiteodete väljaandmises. Nii on Komitee väljaandel senini ilmunud albumid-koguteosed „Vabadusmonument“ nr. 1 (1933. a.) ja „Vabadusmonument“ nr. 2 (1936. a.); mõlemad väljaanded on rohke leviku tõttu ilmunud kahes trükis.

„Vabadusmonument“ nr. 1 käsitleb Eesti vägede tegevust Vabadussõjas Läti territooriumil; „Vabadusmonument“ nr. 2 on pühendatud soome abivägede tegevusele Eesti Vabadussõjas.

1934—1935. a. ilmus Komitee väljaandel 14 numbrit ajalehte „Vabadussõja Tähistel“, kokku 320.000 eks., mis kõik tasuta laiali saadetud. Ajaleht taotles Vabadussõja ainetiku avaldamise kõrval peamiselt laiemate rahvakihtide kaasatõmbamist Komitee tegevusele.

1936. a. alul Komitee juhatus otsustas „Vabadussõja Tähistel“ edaspidi välja andma hakata ajakirjana, materjalide parema korraldamise ja säilitamise otstarbel. Kuna aga Komiteel oli parajasti kirjastamisel „Vabadusmonument“ nr. 2, siis ei võimaldunud ajakirja kohe välja andma hakata, vaid

see pidi viibima kuni käesoleva numbril ilmumiseni.

Ajakirja sihiks on Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.—1920. a.), peamiselt Vabadussõja, jäädvustamine sõnas, kusjuures, võimaluse piires, antakse ruumi ka varemalt meie kodumaad puudutanud sõjalistele sündmustele.

Ajakirjas kuuluksid esmajoonel avaldamisele sündmustest osavõtnute isiklikud mälestused, kirjutused lahingtegevusest ja sündmustest rindel ja tagalas, kangelastegude kirjeldused, väeüksuste tegevusülevaated, kirjutused mitmesugustel tähtpäevadel, originaaldokumendid, pildid, skeemid jne. Eritähelepanu pannakse Vabadussõja meeoleolulisele küljele, nii rindel kui tagalas.

Kõige selle juures peetakse teravalt silmas avaldatava materjali tõepärasust ja hoidutakse igasugusest alusetu kõmusest ja liialdusest, mis moonutab Vabadussõja tõelist ilmet.

Kuna ajakirja ümber on koondunud suur arv erikaastöölisi ja seda toetab oma kaastööga Vabadussõja Ajaloo Komitee laialdane kaastööliste võrk, siis tohiks see tagada selle sisulise väärtuse ja mitmekesisuse. Väga suurel määral oleneb see aga ka ajakirja lugejaskonnast, kelle vääriline kaastöö ja kaasabi on toimetusele teretulnud.

Narva Joaoru hävinemine Vabadussõjas.

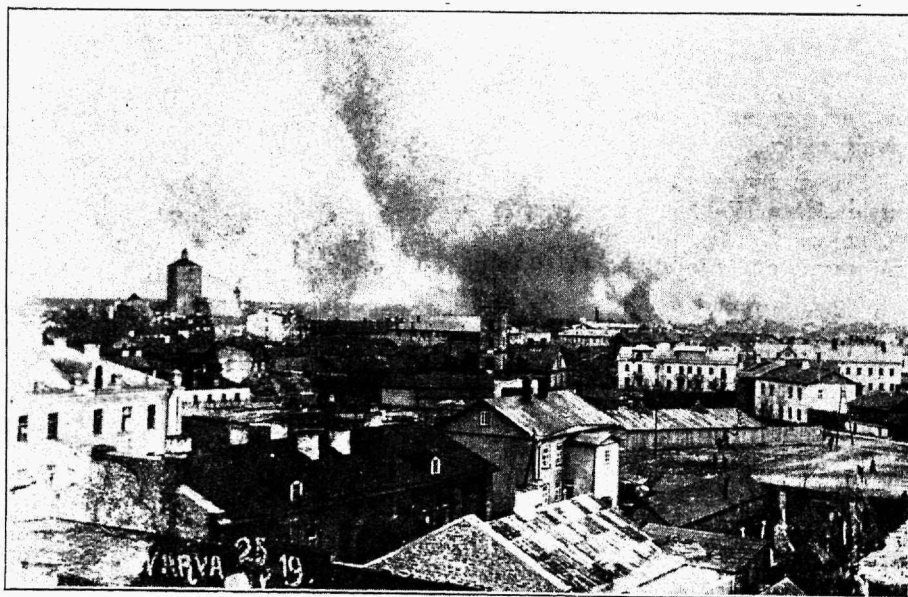
A. Tõnisson, kindralmajor.
I Diviisi ülem Vabadussõjas.

Ükski teine linn meie kodumaa pinnal ei ole Vabadussõjas saanud nii raskete kannatuste osaliseks kui vana ajalooline piirikants Narva. Narva pihta langesid Vabadussõjas esimesed vaenuvägede pommid, Narvas valati esimest verd iseseisva Eesti kaitsel, Narvas hukati metsiku toorusega suurel arvul ilmsüütuid rahulikke eesti kodanikke, kui ta lühikeseks ajaks oli sattunud vaenuvõimude kätte; Narva tänavatel voolas veri, kui meie väed võiduhoos teda 18. jaanuaril 1919. a. vabastama ilmusid.

Narva kannatas mõnda aega ka pärast vabastamist punaväe pommide all. Narva elanikkond oli imestamisväärse kannatlikkusega oma närve pingutanud ja hoolimata kõigist sõjakoledest jäänud kodukoldele truuks. Armastus oma kolde vastu kaalus üles surmahirmu ja kõik muud raskused. Siis järgnes katsumine, mis ka karge südame pani valust värisema ja ei unune iialgi, kuid Narva inimesi kodulinnast see siiski lahkuma ei suutnud sundida. Järgnes terve linnaosa — Joaoru — hävinemine punaväe süütepommidest tekkinud tulemeres.

25. aprill 1919 algas Narvas haruldaselt ilusa ilmaga. Oli soe, selge ja vaikne. Päikese mahedad kiired langesid paljukanatanud Narvale ja tema läheduses asuva-

tele võitlusväljadele pillavas külluses — rahustavalt ja lepitavalt. Sarnasele vaikselt-ilusale päevavalgusele suhtuvad vanad sõjamehed umbusklikkusega. Veel enam: säärases vaikus ja ilus ennustatakse vaikust enne tormi. 25. aprill 1919. a. Narvas aina kinnitas seda sõjamehe usku. Keskhommiku paiku tõusis lääne tuul, muutudes üha tugevamaks. Siis langesid Komarovka piirkonnas asuvate punaväe patareide süütepommid Narva raudteejaama pihta. Pommitamisega oldi Narvas harjutud. Kaitseks nende eest olid igas majas keldrites korraldatud päris kindlad ja mugavad varjendid. Langesid pommid asukoha lähedusse, koguneti varjenditesse ja istuti seal kuni hädasoht möödunud. Eemale langevad pommid ei kohutanud kedagi, asuti päris rahulikult harilikkudes eluruumides ja tehti külmavereliselt igapäevast tööd. Tavaliste pommide ees ei tundud üldse hirmu. Kuid nüüd langesid linna iselaadi pommid — süütepommid. Ilm oli ju varem pikemat aega olnud kuiv. Puuhooned ja nende kergesti süttivad katused võtsid tuld. Esimesena sattus leekidesse raudteejaama hoone, vana palkehitus. Kange tuul kandis sädemed läheduses asuvatele erahoonetele. Varsti tõusid ka sealt tulesambad taeva poole. Ja

Narva Joaoru linnaosa põlemine vaenlase suurtükitelest, 25. apr. 1919. a.

lühikese aja jooksul oli kogu Joaoru, Narva linnaosa, lausa tulemeri.

Alarmeriti tuletõrje, saadeti appi kaitsevälased, kodanikud ise püüdsid teha kõik mis mõeldav, et piiri panna tulemõlule. Tule kustutamine osutus siiski võimatuks. Punaväe pommiderahe kestis edasi, veest tuli puudus, suitsupilved katsid päikese ja matsid kinni hinge. Hoonetest väljakantud varandus võttis tänavatel omakorda tuld ja hävines. Kohati ei osanud inimesed, eestkätt aga surmani hirmunud vanad ja väetid lapsed, leida tulemerest väljapääsu. Nende hädakisa, nutmine ja tulle jäänud loomade röökimine lõhestas südant põlevate hoonete praginas ja pommide raiginas. 125 maja põles maani maha. Joaoru linnaosa oli varemeteks, suitsevaks tuhalademeks muutunud. Tuhanded inimesed jäänud ilma peavarjuta ja leivata.

Kõigist sõjakoleedusist oli 25. apr. 1919. a. Narva linnale kõige õudsemaks päevaks.

Imestamisväärset olid tulemeres siiski terveks jäänud kaks hoonet: Aleksandri kirik ja selle kõrval õpetaja elumaja.

Narva kodanikud, ka need kelle varandused tules hävinesid, ei kaotanud meelt ega enesevalitsemist ka Joaoru hävinemisel. Narva kodanikud olid teadlikud oma ajaloolistes ülesannetes Isamaa kaitsjateks; olid teadlikud suurtes ohvrites, mis Narva elanikud saajandite vältel mõõgale ja tulele toonud. Olid teadlikud nende ohvrite paratamatust ja Narva märtri osas, kui Eesti rahvas tahab elada vaba rahvana ja iseseisva riigina. Narva kodanikud jäid rahulikult oma kodulinna varemetele ka 25. aprilli õhtul. Jäid sinna kuni võitluste võidurikka lõpuni.

Suurte majanduslikkude raskustega, kuid veel suurema armastusega oma ajaloolise kodukoha vastu, on nad Joaoru osaliselt uuesti üles ehitanud. Varemetele on kerkinud uued hooned, uus linnaosa, uus elu — täis ilusaid lootusi tulevikku, kindlat usku Eesti rahva ja riigi eluõigustesse ja elujõusse, täis valmisolekut täita ka tulevikus samase ohvrimeelsusega idaraja eelposti ülesandeid ilusa ja kalli Isamaa vastu.

Tartus, 30. 09. 36.

Narva lahing 1700. aastal.

Suuri, meie rahva elus murrangulise tähtsusega sündmusi on läbielanud ja kaasa teinud meie auväärne piirilinn Narva. Nii nägi ta rohkem kui aastakümme tagasi meie esimest lahingut Vabadussõjas, oli aga ka tunnistajaks Põhja sõja sissejuhatavale lahingule, mis peeti linna müüride all 20/30. nov. 1700. a.*).

Sõja hädaoht varitses meie, Rootsi valitsuse all olevat maad juba aastakümme varemalt, kuid lahtipuhkes ta alles 1700. a. veebruari kuul, saksilaste pealetungiga Riiale. See kallaletung löödi tagasi. Kuid siis oli Taani see, kes püüdis kõigutada Rootsi võimu ning vaevalt saabus sügis, kui ka Venemaa koondas oma sõjajõud Narva alla.

Rootsi riiki valitses siis 18-aastane kuningas Kaarel XII. Tema seisukord oli äärmiselt raske. Kuid teadmine, et mitte tema ei olnud sõja algatajaks, andis võimaluse energiliseks ja otsustavaks tegevuseks kallaletungijate vastu. Aprilli kuul 1700. a. lahkus noor kuningas Stokholmist ning saadetud sõjaõnnest sõlmis ta juba 8/18. aug.

*) Murdjoone peal on toodud kuupäev, mis sündmustiku ajal maksev oli Rootsis, kuna murdjoone all on tänapäeva kalendri kuupäev.

Traventhali lepingu, mis kõrvaldas Taani Rootsi vastaste hulgast.

6/16. okt. oli Kaarel XII Pärnus, et valmistada sõjakäiguks saksilaste vastu, kuid olukorra muutudes andis ta 14/24. okt. käsu oma vägede koondamiseks Rakverre. Ise jõudis ta sinna 6/16. nov., olles vahepeal käinud ka Tallinnas.

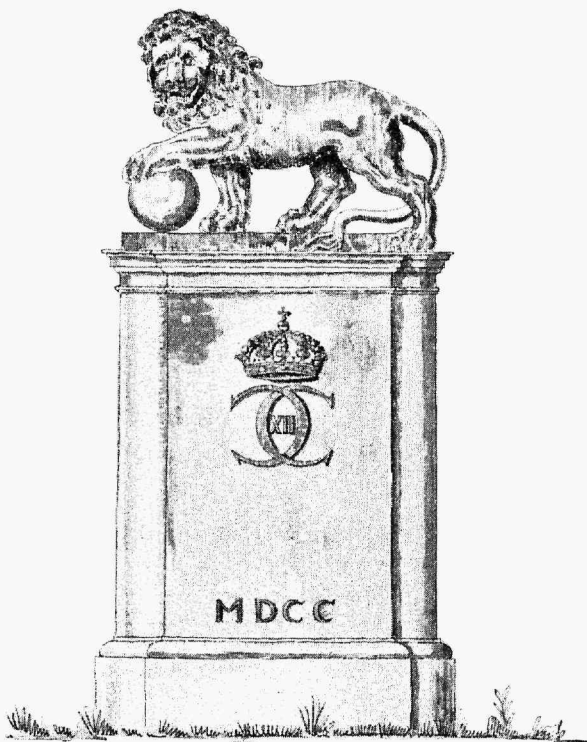
Venelased, pärast ebaõnnestunud rünnakut Narvale, asusid selle piiramisele. Enda julgestamiseks, ootamatuste vastu lüües, ehitasid venelased tugeva kindlustatud joone, mis oma tiibadega tugines Narva jõe kallele kui looduslikule tõkkele.

Kaugele läände, väljaspoole kindlustatud vööd, saatis tsaar Šeremetjevi ratsasalga. Viimane liikus kuni Purtseni, et seal sissevõtta julgestus-joont.

Kindlustas ja korrastas end vastupanuks ka Narva kindluse 1800-meheline garnison oberst Hennig Rudolf Horni juhatusel. Garnisoni koosseisu kuulusid peale rootslaste ka Eesti ja Ingerimaalt värbitud salgad.

13/23. nov. vara enne koitu alustas Rootsi armee rünnakut Rakverest Narva sihis. Juba esimesel päeval jõudsid Kaarel XII väeosad maa-alale, mis oli venelaste poolt

paljaks riisunud, põletatud ja tundmatuseni hävitatud. Üksikud Vene ratsasaljad liikusid siin-seal ringi, kuid peajõud olid koondatud Pühajõe joone kaitseks. Suuremat vastupanu ei suutnud nad aga avaldada, sest kohalik elanik *Tehvan Rabe* juhtis Rootsi väed läbi soode ja rabade otse venelaste tiivale ning tabatud ootamatust lõõgast püüdsid nad end päästa taandumisega. See kokkupõrge tõstis Rootsi vägede võitlustahet ning sisendas neisse usku enda võimesse.

1700. a. Narva lahingu mälestussammas.
Avatakse 18. okt. 1936. a.

19/29. nov. jõudis Kaarel XII ilma suuremate takistusteta venelaste poolt mahapõletatud Laagna mõisa, kuhu jäi ööbima. Siin lasti kuninga käsul suurtükke, märgiks Narva kaitsjatele, et abi on kohale jõudmas.

Järgmise päeva hommikul kell 06.00 jätkati liikumist Narva suunas. Kell 10.00 oli kuningas juba Härmamäel, kust ta esmakordselt nägi Narva linna ja seda ümbritsevat piirajate kindlustatud vööd.

Nagu eelmisel päeval Laagnal, nii ka nüüd käskis kuningas lasta suurtükkidest kahekordse kogupaugu, märgiks linna kaitsjatele abi saabumisest. Linnast vastati.

Muidugi häirisid need lasud ka linna piirajaid, manitsedes neid ettevaatusele. Kait-

se vajaduses olid venelased teadlikud juba kohe pärast Šeremetjevi ratsaväe taandumist Pühajõelt, mis tekitas Vene sõjaväe ridades sellise ärevuse ja peataoleku, mis nakatas kõiki. Esimesena, aimates hädaohtu, lahkus tsaar Peeter, leides vajaliku olevat tähtsate asjade õiendamiseks sõita Moskva. Vägede juhtimise andis ta „Jumala nimel“ üle hertsog *de Croyle* kes siis ka 20/30. nov. asetas Vene väe lahingkorda.

Venelaste jõude võis arvata 35.000 mehele ühes 170 mitmesuguse suurtükiga. Kaitsejoone võtsid nad sisse järgmiselt:

Paremalt tiival, põhjapool Tallinna-Narva maanteed, asus kindral *Golovini* grupp, mille koosseisu kuulusid kuulsad *Preobraženski* ja *Semjonovski* kaardiväe rügemendid.

Keskel, Tallinna-Narva maantee ümbrust, kaitses kindral *Trubetskoj*. Umbes kohal kus praegu asuvad esimesed linna majad, asus samanimeline tugevasti kindlustatud laager.

Vasakul tiival, lõunapool maanteed, asus kindral *Veide*; tema alluvusse kuulus ka Šeremetjevi ratsasalk.

Venelased ei olnud ettevalmistatud aktiivseks tegevuseks, vaid arvasid olevat küllaldase, kui nad oma tugevasti kindlustatud positsioonil asuvad kaitsele.

Kaarel XII seevastu oli väga aktiivne ja omas haruldaselt hästi väljaarenenud kiire otsustamisvõime ning väga hea taktikalise pilgu vastase omaduste hindel. Mis aga kõige väärtuslikum, ta oskas meisterlikult kooskõlastada vägede koostööd lahingus.

Hinnates Härmamäel maastikku, valmis noore kuninga peas otsus lahinguks, ühtlasi aga ka kava selle läbiviimiseks.

Oma des kõigest 10.500 meest, ühes 37 suurtükiga, otsustas ta pealöögi anda venelaste tugevasti kindlustatud n. n. *Trubetskoj* laagri tiibade pihta. Selle löögiga pidid läbilõigatud saama kõik laagrisse viivad teed ning võimalduma Rootsi vägede edu puhul Vene tiibade lahtirullimine seestpoolt väljaspoole. See üldidee leidis hiljemarenevas lahingus täitmist.

Lahingu üldjuhatus kuulus kuningale. Paremalt tiiba juhatas ratsaväe kindral *Otto Vellingk*, kuna vasaku tiiva juhatajaks oli ratsaväe kindral-leitnant *Karl Gustav Rehnschiöld*.

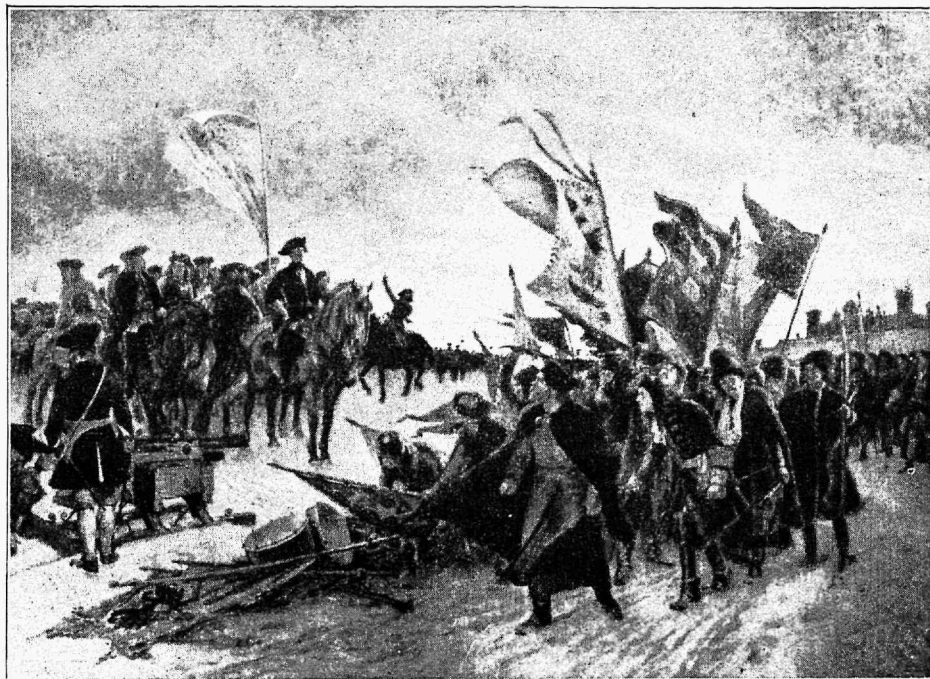
Suurtükiväe tegevust paremal tiival, kuhu kuulusid 16 suurtükki, juhatas major *Gustav Gabriel Appelman*. Vasaku tiiva suurtükiväe juhtimine, kuhu kuulusid 21 suurtükki, oli usaldatud suurtükiväe kindral *Johan Siöbladi* kätte.

Kindral-major Johan Ribbingu juhatause all oli ratsaväe varu, kelle ülesandeks oli saavutatud edu arendamine. Siin asus ka Eestimaa elanikest formeeritud ratsarügement.

Kell 14.00 algas pealetung. Seega kulus Rootsi vägede rünnaku ettevalmistuseks kõigest 4 tundi. See näitas kuivõrt kiirelt otsustas kuningas ning kuivõrt kiirelt ta suutis oma otsuse viia täide.

kuse all, võttes viimase taandumisvõimaluse. Aetud meeleheitele, ei jäänud venelastel muud üle kui vastupanna, et mitte hukuda Rootsi mõõkade ja kuulide läbi. Kiiresti kandsid venelased silla juurde kokku käepärastoleva materjali ja moodustasid vanker-kantsi, kus siis visalt vastu panid. Siin kujunes lahing kõige ägedamaks. Vihaselt võitlesid Vene paremad väeosad, Preobraženski ja Semjonovski kaardiväe

Narva lahing 20./30. nov. 1700. a.

G. Cederström'i maal.

Rootsi Natsionaalmuuseumi omandus.

Võitjad ja võidetud.

Rünnaku ajal muutus ilmastik, mis senini oli ilus, lumetormiks. Osalt soodustas see Rootsi osi, hoides neid liigsete kaotuste eest, kuna vastasel nägevus muutus võimatu halvaks. Rünnaku hoog oli niivõrt intensiivne, et 15 minuti jooksul oli venelaste kindlustatud joon läbimurtud ning lahing kandus selle sisemusse. Saavutatud edu kasutas õigeaegselt varus olev ratsavägi. Trubetskoi laager seisis kogu aeg Rootsi suurtükiväe hoolsa valve all ning edaspidine tegevus võis juhitud saada Vene väe hävitamiseks tiibadel.

Segadusse löödud Vene vägi püüdis end hävitamisest päästa põgenemisega. Ainuke sild, mis asus umbes praeguse kaitseväe kalmistu lähedal, murdus põgenejate ras-

rügemendid, pidades tundide viisi vastu rootslaste rünnakuile. Lõpuks andsid nad end siiski alla. Kuningas hindas väärilist vastast ning lubas vangilangenuil lahkudes kaasa võtta kantavaid relvi. Selle õnne osaliseks ei saanud Vene vasakul tiival võidelnud väed. Viimaste hulgas võitlev Šeremetjevi ratsavägi püüdes end päästa seega, et katsus Kulgu saarte kohal ujuda üle jõe. Seejuures leidsid väga paljud külma haju Narva jõe voogudes.

Vene vasaku tiiva juht kindral Veide püüdis oma vägedega püsida seisukohtadel, seejuures ei väljendanud ta mingit aktiivsust. Vastasel korral oleks vist nii mõndagi võinud muutuda üldises lahingkäigus.

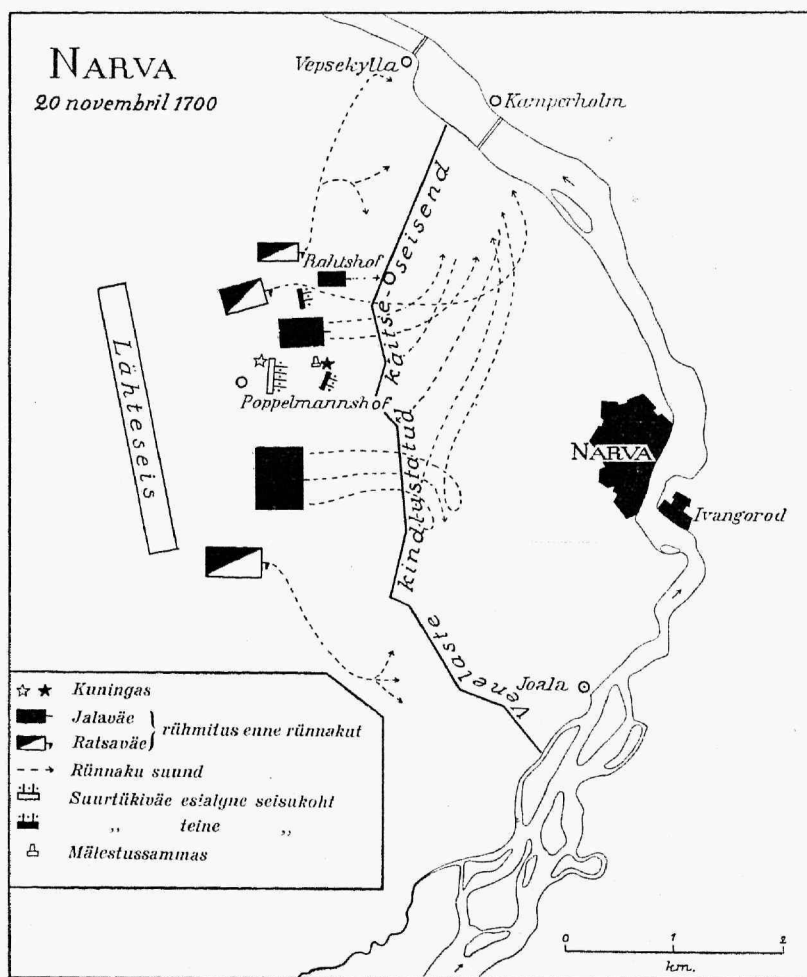
Lõpuks, nähes väljapääsmatut olukorda, mida oli tegevusetus endaga kaasa toonud, kapituleerus ka venelaste vasak tiib. Ka nemad said loa lahkumiseks, kuid relvadata.

Hilisõhtul vaibus lahingkära Narva müüride all ning linn võis vastu võtta oma päästjaid.

Suur oli rootslaste sõjasaak: kõik venelaste suurtükid, käsirelvad, varustus, telgid, toidumoon, samuti ka tsaari välilaevas, 151 lippu ja 20 standardi. Peale selle langesid vangi vene kõrgemad väejuhid.

See kõik oli saavutatud suure pingutusega ja väevaga, mis peale kõige muu nõudis ka palju inimesi. Rootslaste kaotused olid surnutena 31 ohvitseri ja 636 sõdurit; haavatutena 66 ohvitseri ja 1181 sõdurit. Venelaste kaotused ulatusid seejuures kuni 9000 meheni.

Pärast hiilgavalt lõppenud Narva lahingut vajasis Kaarel XII väed enda korrastamiseks puhkust. Selleks valis kuningas Tartu ümbruse, kus ta viibis oma vägedega kuni 1701. a. kesksuveni. Kuninga peakorter asus Laiusel. R-ch.

Uut Landeswehri sõja juhtidelt.

A. Winnigi ja kindral v. d. Goltzi värskemaid mälestusi.

E. L a a m a n.

Meie Landeswehri sõja ajaloos on tekkinud uusi allikaid. Paar Saksa leeri peajuhti on sellest täiendanud oma mälestusi. Lisaks oma esialgsele raamatule „Am Ausgang der deutschen Ostpolitik“ (Berlin, 1921) on tollaegne Saksa valitsuse ülemvolinik Baltimaade ja siis Preisimaa jaoks August Vinnig avaldanud autobiograafilise tagasivaate „Heimkehr“ (1935) ja Saksa vägede ülemjuhataja Baltimaal kindral Rüdiger krahv von der Goltz on oma sõjamälestused „Meine Sendung in Finnland und im Baltikum“ (Leipzig, 1920) annud uuesti välja parandatud ja täiendatud trükis „Als politischer General im Osten“ (Leipzig, 1936).

Mõlemad taotlevad nähtavasti ka poliitilisi sihte end natsidele meele tuletada. Vinnig kui endine sotsialdemokraat, kes vast 1930. a. läks üle natside laagrisse. Ja von der Goltz, kui monarhistliku Saksa Ohvitseride Liidu esimees, kelle natsid täitsa varju surunud. Uued raamatud tahavad öelda, et need kaks kõrvaltulejat siiski natsidelegi kõlbaksid päris suurteks meesteks.

Neist kirjamees on öieti Vinnig, kuigi ta alganud müüriposa poisina. Tema mälestusi võib lugeda nagu romaani, fantastilist pealegi — nii kummalised tunduvad juba praegu need ajad.

Seal rabeleb see Saksa revolutsioonilise valitsuse sotsialdemokraatlik-marurahvuslik peakomisjar keset Saksa lagunevat väge ja näeb südamevaluga, kuidas see tagasihoidmatult „nach Vaterland“ rühhib, muust millegist hoolimata. Kuid enda jaoks on igamees end raskelt varustanud. Üks Eestist tulev Leipzigi müüriosepp tassib ranitsatäit saapatalla nahku, teistel seljas või kandamid. Kellegil oli 10 naela sahariini — küllalt et Riia lahte teha magusaks. Üks ettenägelik ratsamees oli oma sadulataisku ajanud täis — salvarsaani, Saaremaalt tulejad tahtsid aga äranõrkeda — viina tagavarade all.

Neist pagevaist bandedest tahtis Vinnig välja-noppida südikamaid oma „Rauddiviisi“, evakueerimise kaitseks. Kuid 8. armee kabuhirmus staap ei võtnud vedu. Isegi Narva langemisest sai Vinnig teada alles lätlastelt. Vinnigi pealekäimisel asetati siis 8. armee vana komander von Kathen Tartu korpuse tragima juhataja kindralleitnant von Estorffiga.

Üks Vinnigi Balti tuttavaist oli punaarmee pealetungi nimetanud otsekoheselt — Jumalannaiks (Gottesgeschenck — lk. 59). See olnud omavahelisel jutujamisel ja Vinnig soovitanud talle seda sõna ei kunagi enam teiste ees korrata. Vinnigile käinud see kuidagi tunde vastu: tunnet

kõrvale jättes, pidanud ta aga tunnistama, et baltlasele oli õigus. Punaväe pealetung pidi ju pärisrahvaid sundima otsima abi sakslastelt, järelikult baltlastele poliitilisel järele andma.

Eestis polnud enam palju parata, aga lätlastega katsus Vinnig kohe õnne. Ühel 1918. a. novembri õhtul sai ta mõlemad verivaenlased — lätlased baltlastega ühe laua taha. Vinnigil oli plaan valmis! Läti parlamenti pidi tulema 25 profs. baltlasi. Valitsusse pidi tulema kaks balti ministrit, nimelt kultus- ja põllumajandusministrid. Valters vaieldanud vastu, et see rikub Läti riigi demokraatliisi põhimõtteid. Baltlaste poolt vastas üks „seitsmes vees soolatud“ Riia advokaat külma üleolekuga. Läti riik ei muutvat baltlaste ülesannetes mitte kui midagi. Nad olla vene ajal elanud ainult oma saksa kultuuri alalhoidmisele ja saada seda tegema ka Läti riigis. Läti riik olla lätlaste asi, mitte aga baltlaste asi. (lk. 23).

Siis läinud lahing lahti. Eestlased toonitanud oma põhimõtteid. Vinnig vastanud, et tõelik riigimees põhimõtteid kasutab, mitte aga neist end valitseda ei lase.

Seal tõusnud üks baltlane, parun Rosenberg üles ja seletanud, et tema saksa-balti eduakond on valmis Läti riiki täielikult tunnustama ja kõigist eesõigustest loobuma. Seega oli Vinnig lõõdud. Balti parun kaitses demokraatiat Saksa sotsialdemokraadi vastu!

Ühes Riia kontoripalees asus Vinnig oma staabiga. Õhtuti koguneti uhke kamina ette ja arutati, kuidas võitjad nüüd Saksamaa paljaks nüpeldavad.

Mis jääb meile? küsis Vinnig. Neli häält vastas: Ida! Siin peame meie külge klammerduma! Ja hilja õõni arutati ida vaevalt aimatavaid võimalusi.

Vinnigi lähem ümbrus oli küllalt iseloomulik. Tema adjutant oli leitnant Villi Becker, noor vabatahtlik, kes sõjas ühe silma kaotanud ja viimati Eestimaa maapealiku valitsuses teeninud. Revolutsiooni elamustest Tallinnas marru viidud, ilmunud ta Riiga Vinnigi poole ja nõudnud paarikümnet vahvat meest, kellega kohe tagasi pöörduks ja Eesti Ajutise Valitsuse laiali peksaks. Nii palju tal korda ei läinud, aga seda ta siiski saavutas, et 30.000 mahajäänud Jaapani püssi Tallinnas merde loobiti. Varsti sai Becker surma, Riia ees punaste juure parlamentääriks minnes.

Teine Vinnigi lähem kaastööline oli rittmeister von Scheubner-Richter, „üks väljakujunenud omapäraga mees, kes armastas poliitilisi seiklusi ja omas tähelepanuväärse ande salajasteks ülesanneteks.“ Oli olnud ühe poliitilise sõjakaespeditiooni

juhiks Persiasse ja Afganistani, siis poliitilisel kohal ida rindel ja lõpuks 8. armees. Venemaal üleskasvanud balllane, kaldunud ta jutukusele, oskanud aga kõigis tähtsais asjus ka vaikida. Igapäiseks tööks olnud vaevalt kasutatav. Vinnigi taganemisel jäi ta tema ametlikuks esindajaks Riiga enamlaste juure, kes ta aga varsti vangistasid ja alles suurte nõudmistega peale mõne kuu pärast vabastasid. Hiljem, 1923. a. novembris, oli ta Münchenis Hitleri riigipöörde katse vaimseks autoriks ja sai selle ebaõnnestumisel surma.

Ka teisi tulevase nimekaid natse oli Vinnigi läheduses. Esimese korralikuma vabajõugu olla Saksamaalt Liibavi toonud von Pfeffer, tulevane SA ülem. Ja Regierungsrat Kapp, 1920. a. märtsi riigipöördekatse juht, oli Preisimaal üks Vinnigi lähemaist abilistest. Mis ime siis, et enamlaste juht Rosa Luxemburg — „Punane roos“ oli Berliinis juba 1918—19. a. vahetusel nõudnud Vinnigi pead.

Kas õigusega või mitte, aga isegi natside ideoloogia ütleb Vinnig esmakordselt enda peas tekkinud olevat. See olnud juba 1918. a. suvel, kui Vinnig esmakordselt Baltimaad külastanud. Maa-vaalitseja von Gossler olla siis lõunalauas tähendanud, et uuel Saksamaal saab sotsialdemokraatia mõõduandvaks ning küsinud, mis siis Saksamaast saab. Vinnig vastanud, demokraatia olla ainult seks hea, et rahva seast paremaid väljavalida. Riigivormina olla ta sakslastele liig läänelik. Saksamaal tulla arendada kutseseisuslisi vorme ja ühendada sotsialistilisi põhimõtteid alalhoidlistega.

Sellest „alalhoidlis-sotsialistlisest abielust“ unistati nüüd enamlastest ähvardatud Riias, kui Saksamaa uuest usust. Scheubner-Richter arvas, et see paistvat ühedele liiga tagurline, teistele aga liiga punane. Rahvuslik õnnetus küpsetavat aga viie aastaga Saksamaa selle jaoks valmis.

Riia Saksa Soldatite Nõukogu oli kogu aeg peale käinud, et pealetungiva punaväega kokku lepitaks. 1918. a. detsembri alul Tartus käies oli Vinnig kuulnud, et Nõukogu oli seks juba välja saatnud delegatsiooni. Igaks juhiks olid ka Vinnigi

andku Saksa vabatahtlikele kodaniku- ja maasamisõigused.

Uus mure tõusis, kui ilmusid inglased. Lätlased tõstnud kohe pead. Kui inglased nõudsid, et sakslased vahele tingimuste järele kaitseks maad, vastanud Vinnig järsult, sakslane ei olla glatiaator, et käsu peale sõdida. Liikumatu kuulunud seda inglased ja jätkanud sama liikumatu muud juttu: andku siis sakslased lätlastele relvi. Punaarmee olevat hädaohtlik küllalt, et veel teisele vaenlasele anda relvi, olnud vastus. Inglise jäinud jälle rahulikuks, rääkinud ainult kahjutasust, mida saab nõudma sakslastelt. Vinnig saanud juhu küsida, kas inglased mitte ise ei taha lätlast kaitsta. Inglise pole tahtnud vastata, nende sõjamees öelnud aga siiski, neile olla ärakeelatud väge maale saata.

Vinnig hingas kergendatult. Ta teadis nüüd, et lätlastega jääb üksi. Siis kõeti lätlastele abi kuumaks, kuni nad mõni päev enne Riia mahajätmist sakslastele alistusid.

Vinnig sõitis jälle Berliini Läti valitsusele kardiini nõutama. Spartakistide mässu mahasurumine oli seal juba õhkkonda muutnud. Märkuse peale, et üks vabajõuk olla tubli, kuid see koosneda ainult tagurlastest ja monarhistidest, oli sotsialdemokraatlik sõjaminister Noske vastanud: „Kellest peabki ta siis veel koosnema?“ See olevat temale juba ammu selgunud, et ainult niisugustega saab luua korda.

Krahv Brockdorff-Rantzau, liberaalne välisminister ja pärastine saadik Moskvast, oli lubanud Vinnigi poliitikat toetada, ainult soovitanud tema „imerialistilisi plaane“ hästi maskeerida.

Baltimaa jaoks hakkas värbimist juhatama Regierungsrat krahv von der Goltz ja selle vend, Soomemaa puhastaja, kutsuti Liibavisse ülemjuhatajaks. Vinnig ise sai uue nimetuse — ülemkomisariks Ida-Preisimaale. Üks enamliste madruste jõuk — „Volksmarinedivision“ valitses Königsbergi ja sulges seal Baltimaade sõjavarustamise. 3. märtsil kalleletungiga leidis Vinnig madruste lei-

suhted. Nii sai Vinnig „vabariigi vaenlase“ kuulsuse.

Kindral von der Goltzi uus raamatus on uut vähem. Õieti on seal rohkem mahakustutusi, kui täiendusi. On mahakustutatud sagedased lütlaste ja inglaste söimamised, kus peaminister Ulmanist kutsuti seakauplejaks või kus kinnitati, et Goltz kuni surmani ei saa usaldama ühtegi inglasi — „dieses kaltschnäuzigsten Volkes der Erde“ — seda kõige külmema lارفiga rahvast maailmas. On maha kustutatud hõõrumised Rootsiga, monarhistlike tunnete avaldused ja piinlik lugu, kuidas von der Goltz soomlasi tagasi hoides Ida-Karjalat vallutamast. Kus siiski veel inglastele kibedusi öeldakse, seal on nad ebamäärasemalt asetatud „ententega“. Vahel on poliitiliste ümberredigeerimistega liiga tehtud. Kus soomlased oma truudust toonitasid: „Meie pole bulgaarlased“, on sõna „bulgaarlased“ nüüd asetatud ebagalantselt „keiserinna Zitaga“. Liibavi riigipöördest ja eestlaste käest peksamisest on järele jäänud ainult mõni lehekülg.

Selle vastu on uut juurdelisatud seletustes, kuidas Saksa ülemjuhatus 1918. a. suvelgi tulevikus võimalikku tsaristlik Venemaad rohkem kartnud, kui enamlist ning seepärast Vene valgete abipalveid pole kuulda võtnud, kuni olukordade teravnemine viimaks siiski 1918. a. augustis kavatsusele viis Leningradi vallutada, mis aga enamlaste poolt lubatud kullamiljardide pärast katki jäeti (lk. 61).

Uuena on ka juurelisatud, miks von der Goltz tundis end eriti baltlastele lähedasena: ta põlvneda ise ida piirimailt, kus tema esivanemad mitmes põlves Poola riigipäevadelgi „dissidentide“ juhtidena „sakslust ja protestantismi slaavi ja katoliku šovinismi vastu kaitsnud,“ mille eest Preisi kuningas Poolamaa esimese jagamise järel neile annud krahvi tiitli. (lk. 84).

Uuena on juure lisatud palju kirumisi Saksa vabariikliku valitsuse aadressil, kes enamlasti küll kartnud, samuti aga ka enda kindralit, nii et temale küllalt vabadust polevat usaldanud võitude ärakasutamiseks.

Kõige enam täiendusi on tehtud Bermondiaadi loos. Nähtavasti on von der Goltz seda tunnud, kui blamaaži oma „poliitilise kindrali“ nimele, kes nii armetumalt mingisuguse Gruusia seiklejaga sisse kukkus ja alati Vene orientatsioon onnud, ise tõelikult Vene valgete asjale seega surmahoobi andis ja neid Saksamaale verivaenlasteks muutis.

Patuoinaks tembeldab Goltz Saksa vabariikliku valitsuse, kes oma kindralile olla „pussihoobi selga“ virutanud, kutsudes entente sõjamissiooni tema sõjavarustuse tee Preisimaale sulgema.

Siis süüdistab von der Goltz oma sõjamehi. Viimase trumbina olnud Goltzil kavatsus, kui Baltimaale ei saa jääda, siis Berliini peale marssida ja valitsus kukutada (lk. 166). Kõigest propagandast hoolimata pole aga see mõte sõjaväes leidnud

Pihkva taga, Porhovi lähedal, 6. jal. polgu juurde ületulnud Viljandi Kommunistliku Kütipolgu sõdur nimet. polgu suvemundris. Sõdur on asetatud kõdunenud õunapuu kõrvale ja siis ülesvõetud ning pildile pandud allkirjaks: „M i s m ä d a , s e e k õ d u n e b.“ (s. t. nii õunapuu, kui ka kommunism).

pinda. Tahetud maksku mis maksab jääda Baltimaale, kuni ka viimane vabatahtlik ise selle võimast äranäinud.

Etteheiteid teeb von der Goltz veel Reichswehri ülemjuhatusesele, et see jõudusid, mis tal olid, mitte ära ei kasutanud riigikorra kukutamiseks. Goltz loeb end liig „poliitiliseks kindraliks“, et sarnasest „sõjamehelikust korrektsusest“ aru saada.

1919. a. augustis, kui Goltz Saksamaa suurtööturitelte käinud rahasid nõutamas oma Baltimaale ekspeditsiooni jaoks, pole temale neid antud, küll aga antud mõista, et Saksamaal asuvad vabajõud peaks enne Eberti valitsuse kukutama ja siis vast Moskva poole pöörduma. Nii lepitudki kokku. Aga kuu kuu järele tulnud asjata oodata ja lõpuks osutunud 1920. a. märtsis Kapp-putsš — seebimulliks (lk. 166).

Nii leiab von der Goltz süüdlasi mitmel pool, — ainult ei tule ta selle peale, et kiidetud „poliiti-

line kindral" ka ise liiga vähe politikamehe voo-
rusi omas. Nähtavasti jääb õigus kuuramaalasele
parun Manteuffelile Katzdangenist, kes von der
Goltzile ette heitis, et ta liiga vähe osutunud poli-
tikameheks, kes võimeline arvestama reaololu-
dega, liiga palju aga lihtlabaseks mõõgameheks,
kes vihastades paugub ja mõõka täristab seal, kus
vaja oleks olnud diplomaatilisemat teotsemist.

Vinnigi otsekoheuse kõrval mõjub „politilise
kindrali“ juures vähemsoodsalt ka see viis, kuidas
ta oma vanu rohkeid monarhistlisi tundeavaldusi
nüüd mahakustutab ja selle asemel 1918.—20. aastate
ajalukku mingipärast äkki juurekiilub pikki
hoovikondlikke meelitusi Hitlerile ja natsidele.
Võib-olla peab ta nüüd seda „politikaks“.

1. 10. 36.

Eesti vallavanemate protest Balti hertsogiriigi loomise vastu.

Kohe pärast Eesti maa-ala okupeerimist, veebruaris 1918. a., asuti Balti hertsogiriigi loomise eeltöödele, nii Saksa okupatsioonivõimude kui ka kohaliku aadli poolt. Üritusele püüti kavalate kombinatsioonidega luua aluspinda ja õigustust laiemale rahvahihtide tahteavalduse näol, n. n. „Maakogude“ (Landesversammlungen) kaudu.

Liivimaa „Maakogu“ pidi koosnema 32 suurpõllumehe, 32 valdade, 7 rüütelkonna, 8 vaimulikkude ja 10 linnade esindajast. Iga maakonna vallavanemad pidid valima enda keskel 4 esindajat. Selleks moodustati igas maakonnas 4 ringkonda.

Valimised teostati käsu ja surve korras ja 9. apr. käsutati kõik valitud vallavanemad Riiga, kus nad alles said teada, milleks see sündinud. Vallavanemaid püüti igatepidi mõjutada, et nad pikema jututa otsustaksid Venemaast lahkulöömise küsimuse. Eesti vallavanemad ilmutasid suurt arusaamist olukorra tõsidusest ega polnud sellega nõus ja tulid kokku omavaheliseks erikoosolekuks, kus otsustati üldisel koosolekul esineda kirjaliku protest-teadaandega, mis toodud alljärgnevalt täielikult, kusjuures vallavanemate protesti lõpplehekülj allkirjadega avaldatakse originaal kujul esmakordselt, kuna on korda läinud hankida seda huvitava dokumendi originaali.

Meie, allakirjutanud, nelja Eesti maakonna vallavanemate esitajad, kes siia võerasse linna kokku käsutatud oleme, anname sellega teada:

1. Et meid Eesti valdade elanikud 1866. a. vallakogukonnaseaduse põhjal on valinud. see seadus aga vallavanematele mitte õigusi ei anna valla elanikkude nimel riigi ja valitsuse korra muutmist meie maa kohta ise ära otsustada või niisuguseks otsustamiseks oma esitajaid kuhugile asutusse valida, siis ei või meie endid eeltähendatud küsimuste otsustamiseks Eesti elanikkude seaduslikeks esitajateks pidada, ega arva enesel võimu ja volitusi olevat maa ja rahva kohta siduvaid otsusi teha, seda rohkem, et 1866. a. valla valimisseadus 1917. aastal 22. juunil ära muudetud on ja enamlaste uued vallavalitsused ja vallavanemad meie asemele seadusliku korra jurele valitud on.

Meie ei võta sellepärast mingisugusest hääletamisest osa, millega Eesti rahva ehk Eesti maa osade tulevikku tahetakse siin äraotsustada.

2. Endise Liivi kubermangu põhjapoolsed maakonnad ja Eesti kubermang on Eesti rahva elamise piiride järele seaduslikul alusel üheks poliitiliseks üksuseks ühendatud, millega Eesti rahva põline tung ühinemise

järele täitmist on leidnud. Kogu Eesti rahval on 30. märtsil 1917 antud seaduse põhjal oma täieõigusline esitus Eesti Maanõukogu ehk Maapäeva näol olemas.

Et nüüd jälle endiseid kubermangu vahelisi piire tahetakse maksvaks tunnistada, nii et üks osa Eesti rahvast peaks meie naabrirahva lätlastega ühes koos avalikke asju õiendama, kuna mõlemad rahvad täiesti ühel nõul selle poolt olid, et neil p a r e m on lahuse oma keskel ja oma keeles mõtteid selgitada ja otsuseid teha, siis avaldame sellega siin, kui Eesti rahva liikmed, kes oma rahva südamesoovide vastu ei taha minna, kindlalt nõudmist, et Eesti poliitiline üksus, ühendatud Eesti- ja Põhja-Liivimaa edaspidi maksvaks jäägu ja kogu meie maa ja rahva seaduslik esitaja 30. märtsi 1917. seaduse põhjal valitud Eesti Ajutine Maanõukogu ilmtakistamata oma tegevust jätkaku.

3. Eesti rahva seadusliku esitajana on Eesti Maanõukogu meie maa saatuse kohta Vene valitsuse poolt välja kuulutatud rahvuste enesemääramise dekreedid põhjal, otsuse teinud, et Eesti peaks tulevikus iseiseivaks rahvameelseks vabariigiks saama.

Meil ei ole põhjust kahelda, et see otsus Eesti rahva enamuse soovidele ei vastaks.

meil ei ole õigust seda otsust siin Eesti rahva nimel muuta. Meie võime oma südame-tunnistuse järele ainult tõendada, et see otsus Eesti rahvast rohkem rahuldab, kui mingi muu otsus meie maa tulevase riiklise korra kohta. Igasugune teine otsus käiks Eesti rahva rõhuva enamuse tahtmise vastu.

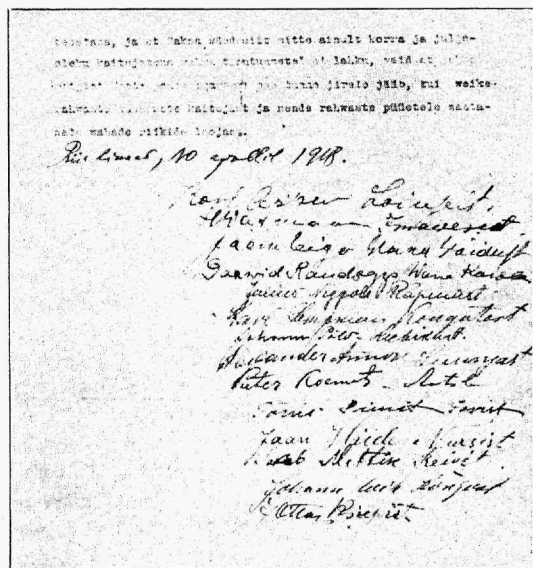
4. Eesti rahvas tahab vabalt, erapoole-tult ja teiste rahvastega sõbralikus vahe-korras oma riikliku korra järel elada — seda võime tõendada. Mil kujul aga Eesti-maa ühendussesse Saksamaaga ehk mõne teise Läänepoolse naabririigiga astuda ta-hab, seda peab Eestimaa rahvas terve rahva poolt vabalt valitud esituse läbi ise oma

asumise pinnal otsustama. Meie aga juhul-liselt vallavanemate poolt valitud isikud siin võeral maal ei või mingit otsusi teha, millel Eesti rahva tõsise tahtmise tähtsus olla võiks. Seda peame meie oma südame-tunnis-tuse järele siin avalikult tõendama.

Kõiki ülevaletletoodud oma pühaks ko-huseks pidades, siin otsekoheselt teada anda, avaldame kindlat lootust, et vägev Saksa-rahvas, kelle väed praegu meie maal Vene-Saksa rahulepingu põhjal aitavad korda ja-lule seada, Eesti rahva iseseisvuse ja enese-määramise püüetes oma riiklistele ja rah-vuslistele huvidele mingisugust hädaohtu ei leia, vaid et Saksa rahvas ja tema riiklised asutused rahvaste enesemääramise põhimõ-tet, mis nüüd Vene vabanenud rahvas õigeks tunnistanud, aitab Baltimail teostada, ja et Saksa väed siit mitte ainult korra ja julge-oleku kaitsjatena rahva tänutunnet ei lah-ku, vaid et Saksa riigist Eesti põnes igavesti see tunne järele jääb, kui väikerahvaste va-baduste kaitsjast ja nende rahvaste püüetele vastavate vabade riikide loojast.

Riia linnas, 10. aprillil 1918.

Karl Asper Laiuselt.
H. Vasmann Imaverest.
Jaan Eigo Vana Võidust.
Daavid Raudsepp Vana Koiola.
Julius Niggols Rāpinast.
Karl Lampman Kongolast.
Johann Pöld. Leebikust.
Alexander Annok Luunjast.
Peeter Koemets Antsla.
Tõnis Puust Torist.
Jaan Häide Nursist.
Jakob Mettik Reust.
Johann Huik Rõngust.
J. Ottas Kirepist.

Riias, 10. apr. 1918. a. Maakogus ettekantud Eesti vallavanemate protesti lõppkülg vallavanemate allkirjadega.

Kooliõpilasena Narva lahingus ja seal taandumisel.

Roman Müllerstein.

Mäletan selgesti ärevusrikkaid novembrikuu päevi 1918. aastal. Õppisin tol ajal Tallinnas Gustav-Adolffi gümnn 6. klassis, olles 16-aastane. Saksa okupatsiooniväed olid lahkumas. Asutati Eesti Kaitse Liit, mille tegevusest kooliõpilased osa võtsid noorusele omase hooga. Olin ka nende hulgas. Kogu meie tegevus Kaitse Liidus piirdus siiski valveteenistusega.

Juba liikusid esimesed ärevustsuurenda-vad teated enamlaste pealetungist Narvale. Olles kord K. L. staabis valveteenistuses,

kuulsin, et eelmisel õhtul on Tallinnast asu-nud Narva poole tee ešelon vabatahtlik-ke-kaitseliitlasi, ja et teine ešelon väljub veel sama päeva õhtul. Kohe valmis ka minul otsus ešeloniga kaasa sõita. Rääki-sin sellest oma koolivennale Bernhard Kvel-steinile, kellega otsustasime endid vaba-tahtlikkudena üles anda. Teostasimegi oma otsuse, kodustele teatades, et läheme vaid järjekordsele valveteenistusele. Lahkusime kodust, minnes K. L. staapi, kus toimus va-batahtlike registreerimine. Kohtasin seal

oma vanemat venda, kes juhtus tookord olema valvekorra ohvitseriks. Tema sellekohase küsimise peale vastasin, et kodus teavad minu kavatsusest kaasa sõita ešeloniga. Registreerimine oli 25. novembril ja sama päeva õhtul kella 8—9 aegu sõitsin juba kaubavagunis teise ešeloniga Narva poole. Ešelon koosnes umbes 50-st vabatahtlikust, peamiselt kooliõpilastest; pilt oli õige kirju, kuna igaüks oli ilmunud selles riietuses, mis olema juhtus seljas. Rakverre jõudsimise varahommikul, kus siis ka oma esimese palga, oli vist 10 soome marka, lipnik Mülleri käest vastu võtsime. Narva jõudsimise juba valges; seal juhiti meid kohe Vestervalli kasarmusse, kus meid mahutati teisel korral suurde ruumi, kus juba ees olid esimese ešeloni mehed. Järgmisel päeval viidi meid kuhugile karjamaale õppustele, kus meile selgitati püssi käsitust. Õppustest ülejäänud aja veetsime kasarmus ja osalt ka valveteenistuses. Kuna ruumi aknad, milles asusime, olid N-Vene piiri poole, siis õhtu saabudes nägime sealtpoolt järjest tihenevaid sähvatusi. Meeleolu muutus järjest ärevamaks, kuna kardeti enamlaste pealetungi.

27. novembri õhtul, umbes kella 7—8 aegu, nõuti meie hulgast vabatahtlikke Jaanilinna. Üles andsid endid umbes 50 meest, kes ka kohe ära läksid. Ärevus tõusis; sähvatuste vahele, mis aina tihenesid, kostus juba ka õige sagedane suurtükimürin. Umbes tunni möödudes käsutati kõiki ruumijäänud riietuma ja siis rivisse. Rivis sammusime linnast välja. Ilm oli pime. Marssisime umbes tund aega, kuni jõudsim mingisugusesse sadamasse, kus asusime ühte kivimajja. Hiljem kuulsime, et see oli Kulgu sadam, — seekord aga oli meile kõigile see teadmata; arvasime koguni, et oleme Narva-Jõesuus. Samas asetuisid juba enne meid sakslased, kellelt saime veidi kehakinnitust ja rummi. Väevalt kohale jõudnud, panime omad valvepostid välja. Jõekalda äärsetele postidele, lõuna suunas, määrati 6 meest, kahekaupa. Väljusime 6 mehega, ohvitseri juhtimisel; umbes $\frac{3}{4}$ km kaugusele meie asukohtadest asetati esimene post, sellest eemale, ka umbes $\frac{3}{4}$ —1 km kaugusele, teine ja veel samavõrra edasi kolmas, kuhu määrati mind koos B. Kvelstein'iga. Saime käsu postil edasi-tagasi liikuda. Võis umbes olla kell 11—12, kui asusime postile, seejuures polnud meil aimugi, kus meie oleme, kus on linn, või kus on vaenlane. Praegu sellele tagasi mõeldes tundub kummalisena, kuivõrt rahulikud meie siiski olime, olles ometigi äär-

misel postil, seega vaenlasele kõige lähemal. Nähtavasti on see seletatav teadmatusega meie asukoha kardetavusest. Kujutlesime endid viibivat mererannikul; alles hiljem veendusime, et see oli jõekallas. Öö möödus rahulikult, ilma et oleksime midagi või kedagi märganud, välja arvatud tule vilkumist korra, 1—1,5 km lõunapool. Ka sellele ei pööranud meie suuremat tähelepanu, arvasime — küllap vist kalamehed. Öö jooksul kostus tugev suurtükimürin. Hakkas juba koitma, võis olla nii kella 7—8 aegu, kui meie juurde tuli kordoni (Kulgu) poolt salkkond sakslasi, umbes 10 meest, ühe saksa ohvitseri juhtimisel, kaasas eesti ohvitser. Meie juurde jõudes, saksa ohvitser silmitses hoolega binoklist metsatukka, mis asus meie postist umbes 1—1,5 km lõunapool. Peale vaatlemist, hakates liikuma metsatukka poole, seadsid sakslased endid korda ja liikusid edasi äärmise ettevaatusega. Mäletan hästi saksa ohvitseri, kes, karabiiner üle õla, piip hambis, vaid käeviipega jagas meestele käske, sõnagi lausumata. Imetlesime sakslaste distsipliini, kes vähemalegi käeviipele reageerisid. Sammusime veidi maad sakslastega ühes, siis aga peatusime, kuna sakslased edasi liikusid. Varsti kostsid metsatukkast, kuhu läksid sakslased, tihedad püssipaugud ja mõne aja pärast tulid sakslased tagasi ning liikusid meist mööda Kulgu poole. Suurtükimürin, mis kostis peaaegu kogu öö, vaibus enne sakslaste tulekut, seda üllatavam oli, et varsti peale sakslaste minekut Kulgu poole, avati suurtükitali metsatukkale, kus varem sakslastel oli tulevahetus; lasti umbes kümme paugu, nägime selgesti granaatide lõhkemist metsatukkas. Sakslaste äraminekul jäime meie määratud postidele edasi, kuid mitte enam niivõrd rahulikkudena ja hooletutena kui varem, kuna nüüd teadsime, et vaenlane asus lähedal.

Ilm oli vahepeal muutunud valgemaks, kui meile kostma hakkas lahingmüra: püssipragin ja kuulipildujate ühetooniline tärin. Hiljem selgus, et oli käimas Joala lahing. Püsisime postil kuni valgeni, siis hakkasime pisi-tasa liikuma kordoni (Kulgu) poole. Teel ei kohanud meie enam teisi, meiega koos postidele väljapandud mehi.

Ka Kulgul valitses suur ärevus; kõneldi, et meie olevat ümber piiratud; lahingmüra kostus vahetpidamata edasi, kuid tagajärgi meie ei teadnud. Olles teadmatuses ja ärevuses, märkasime eemal, telliskivitehase ja metsatuka juures enamlaste salke, keda hakkasime tulistama, mida toetasid saksla-

sed oma kerge-kuulipildujast. Tulistamise järele kadusid enamlased samasse, kust ilmusid. Varsti peale seda lahkusid sakslased, kuna meie jäime kohale.

Umbes kella 1—2 paiku lahkusime ka meie, 30—40 meest, Kulgult. Marssisime kolonnis kiirtempo, vedades raske-kuulipildujat ja kandes selle kasette. Mõödudes Kreenholmi kasarmuist, märkasime tööliste ärevat ja ähvardavat meeleolu; kartsime iga hetk tulistamist seljatagant. Kreenholmi väljal lamasis hommikuses lahingus langenute laibad. Peatumata jõudsime Narva, kus siirdusime Hermanni kindlusse, kuna ülemus läks selgitama olukorda. Peatusime siin kuni videvikuni. Ümbruses oli sakslasi, kelledelt täiendasime oma senist lahingvarustust teraskiivritega, mis küll meie poistele olid suured, kuid siiski vastu võeti rõõmuga, kuna ühtlustasid meid väliselt ja andsid meile ka sõjakama ilme.

Kell võis olla umbes 4—5, kui ülemus tuli tagasi; asusime rivisse ja hakkasime liikuma linnast välja, Tallinna maanteed mööda. Alul liikusime kolonnis, kuid peagi osutus see võimatuks, kuna tee oli täidetud põgenike, moonavooride, taganevate sakslaste ja meie väeosadega. Selles virrvarris katsusime endid koos hoida vähemalt paarikaupa. Liikusin koos oma postikaaslase Kvelsteiniga. Kogu pilt jääb vist igavesti meelde: tugev liiklemiskeeris, kus tagant järjest peale suruti, äritatud käsklused, seljataga aga põlev Narva, mis heitis oma põlemise kuma kaugele; vilkuvad raketid, suurtükimürin ning — teadmine, et vaenlane on vallutamas meie kodumaad.

Liikumises tekkisid paaril korral ummistused; korra kostus meie ees püsside raginat; kes laskis, seda ei teatud; räägiti olevat olnud venlane, kelle aga sakslased paisanud tagasi.

Marssisime kuni õhtuni, mil peatusime kuskil popsiperes. Pererahvas oli lahke ja jagas meile leiba; sain ka kannika. Olin pööraselt väsinud, kuid kõik ruumid olid juba täiskiilutud; heitsin põrandale nii kuidas olin, mäletan, just ukse ette, sisse- ja väljakäijad pidid astuma üle minu; sellele vaatamata magasin hästi.

Hommikul valgenedes — jälle edasi. 29. novembri õhtul jõudsime Jõhvi jaama, mis oli tungil täis põgenikke ja taganejaid. Leidsime sõbraga okupeerimata koha — mingisuguse laua aluse, kuhu kohe maha heitsime ja uinusime. Ärgates hommikul leidsin, et olen üksi, kaaslane oli kadunud;

jaamas liikusid üksikud sõdurid; otsisin tuttavaid, kuid tagajärjetalt. Minu magades olid teised edasi liikunud Tallinna poole. Siirdusin Jõhvi alevisse, kus leidsin ees Tallinna kooliõpilaste kuulipildujate komando, mille juurde jäin peatuma. See oli 30. novembril.

Tuleb meelde episood, mis oleks võinud lõppeda halvasti; nimelt hakati nõudma, et ka meie sõidaksime Tallinna — „mis jaoks peame veel meie siia jääma?“ Lipn. Johannes selle peale käsutas meid kõiki rivisse. Käsi nagani päral, esitas lipn. Johannes meile küsimuse — „kes teie olete, kas jooksikud?“ Rivist vastati „vabatahtlikud kaitseliitlased.“ — „Hästi! Praegusest momendist peale kuulute 4. polgu koosseisu! On kellelgi midagi öelda?“ Poisid taipasid olukorra tõsist, polnud ühtegi vasturääkijat ja asi oligi likvideeritud lipn. Johannese selle kategoorilise väljaastumisega. Mainitud episoodile vaatamata, valitses hiljem lipn. Johannese ja meeste vahel kõige sõbralikum vahekord. Mehed, kes mulle on jäänud meelde ja kes koos minuga määrati 4. polgu kuulipildujate komandosse, olid: K. Tensing, Johannes Lepp, Retschnick, Prakel, Peebus, Pank, Schiffer, Tulp, Harald Triigel, Dööring, Konga, Mähar j. t. Ülemaks oli lipn. Johannes. Õhtu eel viidi meid sööma, pärast asusime rivisse ja hakkasime liikuma, seekord Narva suunas.

Hilja õhtul jõudsime Voka vallamajja, kus peatusime paar päeva, tehes selle aja kestel isegi õppusi. Õppisime käsitama saksa raske-kuulipildujat; oli tubli müra-kaas, nii välimuselt kui ka kaalult; ainuke viga oli — laskis vaid üksikuid pauke, nii et tuli laadida ja lasta — nagu püssi.

Paaripäevase puhkuse järele, mille kestel tuli juurde uusi mehi, saime käsu liikuda edasi. Pealetungides peatusime umbes pool km siinpool Päite mõisat, mis oli enamlaste käes. Mind määrati kapten Liivaku juurde käskjalaks. Enamlased avasid mõisast meie peale tule; paiskusime ahelikku. Sain siin oma tuleristimise, liikudes üle poriste väljade vaenlase tule all mõisahoonete poole. Punased taganesid, kuid meie mõisasse ei asunud, vaid tõmbusime tagasi oma endisesse asukohta — Voka vallamajja.

Jälle taganesime... Lahinguid pidades, jõudsime Rakvere lähedal asuva Varudi mõisa. Järele oli jäänud komandosse väikesel arvul kooliõpilasi, kuna suurem osa oli juba lähetatud Tallinna. 13. detsembril Varudi mõisast saadeti ka meid, viimaseid kooliõpilasi Tallinna.

Punakomissari tabamas.

A. Hermann.

1. jalaväe rügemendi 2. kompanii asus Karostelli külas, Rossoni jõe kaldal, mille Narva-Jõe-suust tulles vallutasime punastelt.

Ühel märtsikuu päeval 1919. a. tuli käsk vallutada naabruses asuv Ilkino (Vanaküla). Kompanii hakkas pikas anereas sammuma paksus, sulavõitu lumes nimetatud küla poole, teinepool suurt kuumemetsa. Välja jõudes küla põldude servale paiskus kompanii ahelikku. Kui piilurid meie ees olid jõudnud juba kesk välja ja külast ei alustatud laskmist, tõusis ahelik üles ja hakkas liikuma küla sihis. Sinna jõudes peatuti ja pandi valvepostid välja.

Kohe ilmusid kompanii ülema juure mõned külamehed ja seletasid midagi, millest kompanii ülem oli nähtavasti huvitatud. Ta päris „Poisid, kes tahavad minna lähedale, Arsjja külasse, punaste komissari ära tooma?“ ... Varsti oli šalkkond sõdureid koos, nende hulga ka mina. Külamees laia reega ja väleda hobusega tuli meile teejuhiks ja kaks ratsaluurajat saatjateks. Asusime kobaras reele ja sõit algas mööda jõge. Jõudsimme Rossoni jõe kõrge kalda varjul märkamatuks Arsjja küla juure välja, kus voorimehe ütelse järele pidi olema punaste valvepost. Suure ajuga kihutasime jõekaldast üles otse kesk küla, kus peatusime ühe maja ees, milles pidi asuma punaste komissar. Küla näis olevat nagu surnud. Tormates rõhuse kõik korruga elumusse, kus istus ainult üks 70-aastane eit. Komissari polnud sel momendil elamus. Vähe aja pärast lükati uks väljastpoolt lahti ja sisse astus noor nahkjopes mees, kelles küüdimees tundis ära punaste komissari. Kuna meil väljas hobuste juures ei olnud mehi, siis astus komissar pahaaimamata ettetuppa, arvates tegemist olevat oma meestega. Sattus aga lõksu: ta nabiti kiirelt kinni ja viidi ree peale. Kohe algas tulise hooga tagasikihutamine, mis sündis punaste valvetõkke meeste silme all, kes majade treppidel lahtiste suudega ja uniste silmadega silmitsesid kihulavat rege ja ratsanikke.

Jõudsimme retkelt õnnelikult oma kompanii juure tagasi, ilm, et ükski punaste kuul meid oleks saatnud. Nähtavasti punaste valvetõke taipas oma eksitust alles hiljem, pidades meid alul ka punasteks.

Andsime komissari kompanii ülemale üle, kes kohe asus teda ülekuulama. Kompanii ülemat huvitas muu seas küsimus, kus on komissari relvad. Pika pinnimise peale komissar juhatas oma relvade asukoha kätte, Arsjjakülas, kusagil sauna ääres. Kohe saadeti meid teistkorda tagasi, relvi ära tooma. Kuid seekord ei läinud meil enam nii ladusasti. Vaevalt olime jõudnud Rossoonil jõe kõrge kalda varjus jälle Arsjjaküla otsa juure välja, kui meie pihta avati püssidest äge tuli. Olime sunnitud tagasipöörduma komissari relvadeta.

Ilm oli vahepeal muutunud pimedaks, nii et vaevalt midagi võis näha lumisel väljal. Läksin valvesse maja juurde, milles asusid ohvitserid ja meeskond. Aeg möödus vahejuhtumiseteta ja õhtul kell 8 vahetati mind ära.

Ruumi jõudes, hakkasin õhtust sööma. Olin aga vaevalt saanud oma hea isu kustutamiseks võtta mõned suutäied, kui valvur väljast sisse astus ja ähmi täis teatas: „Punased tulevad!“ Välkkiirelt tormati välja. Väljusin viimasena. Kottpimedas öös tervitas meid igast küljest äge kuulide vingumine. Küla serval asusime ahelikku, kus avasime meid piiravate punaste peale marulise tule. Lahing kestis tükk aega ja lõpuks punased vaikisid.

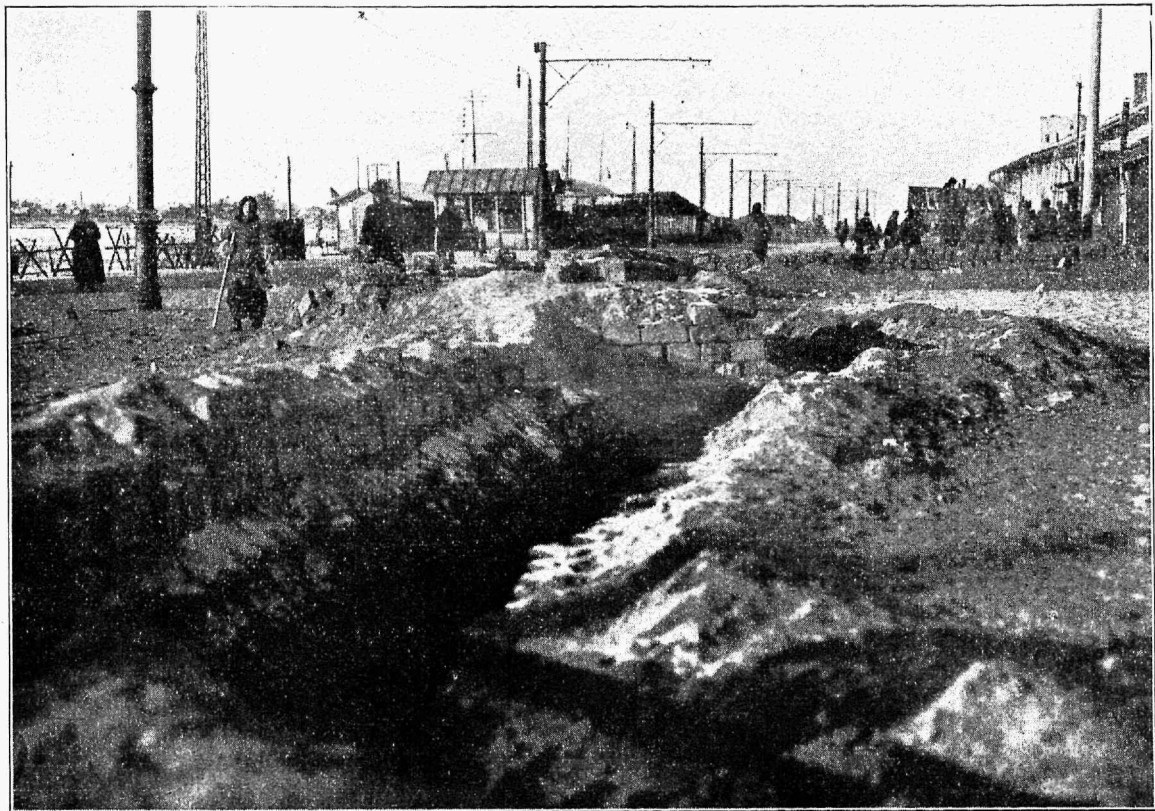
Meile anti käsk külast taganeda ja läbi murda piirajatest punastest, kuna kardetav oli jääda metsa ümbritsetud külla. Peagi aga selgus, et punased olid pimeduse katte all taganenud ja sellega meile avanud taandumistee. Tulime tagasi Fitinka külla. Punased meile sinna enam järele ei tulnud. Ohvreid meil ei olnud. Muist mehi jäi alul küll kadunuks, kuid ka neil õnnestus pimedas punaste eest metsa minna, kust järgmisel päeval ilmusid kompaniisse.

Teguvõimas kapral.

Kapten J. Saidlo.

Punaväed olid 1919. a. novembri keskel jõudnud jälle Narvajõe ülemjooksu idakaldale. Nende suur arv ja tiivustatud võitlusind ei olnud enam kaugeltki võrreldavad kevadise vastasega samal rindeosal. Loodearmee käesirutamine punase Venemaa revolutsiooni hälli Petrogradi järele oli kokku-

tõmmanud suured kommunistlikult meelsuselt kindlad ja sõjakad väehulgad, kes viskasid vene valge-armee veriselt tagasi meie idapiirile. Lõunast ja kirdest suunatud löögid paiskasid selle armee parema tiiva 1. ja 6. diviisi esimestena üle Narvajõe meie Alutagusesse. Et valgete kannul

Meie soomusronglaste kaevikud Riias, Düüna kaldal, Bermond'i avantüüri likvideerimisel, oktoobris 1919. a.

läände tõttavaid punavägesid tõkestada jõe joonel, arvas I diviisi juhatus vajalikuks käsutada teiste varude puudusel osa omast tagavarapataljonist Rakverest Kuremäele. Pataljoni ülema juhatusel saabusid sinna 3 laskuroodu ja õppekomando ühes vajalike arvu kuulipildujatega. See varu oli nähtavasti mõeldud selleks, et tarbekorral abistada Narvajõe ülemjooksu kaitsvat 1. jal. polgu II pataljoni, kes asus hõredalt erakordselt pikal 25 kilomeetrilisel rindel.

Uskumatuna see näib, aga Loode-armee kaks diviisi taandusid üle jõe oma mitmetuhande relvastatud sõduriga, suurtükiväe ja vooridega, olles veendumusel, et seda punaste ründu ei suuda nemed tõkestada oma abinõudega, kuna meie 1. jal. polgu mõnesajameheline pataljon seisis rahulikuna jõe kaldal, nagu ei oleks tulemas midagi erilist. Ja tõesti, esialgu ei sõandanudki punased asuda selle väikesearvulise rindeosa kallale.

Olime oma tagavarapataljoniga siis parajasti Kuremäel, kui see igasugustest viletsustest tulvil valgete venelaste ja hobuste

laviin hakkas uputama Alutaguse üksildasi asulaid.

Tulijad ei sarnanenudki enam inimestele. Olid äärmiselt tahtejõutud. Nad olid rahul kõigega; neile näis loomulikuna ööbida istudes mõnepügalalise külraga kusagil küüni seina ääres, või tukkuda veokil, mille ette hobune oli juba lõpunud väsimusest ja korda ootas vaid peremees ise. Kõik hooned olid juba tulvil täis ja kui kusagil olekski veel leidunud ruumi, siis ei olnud neil julgustki seda otsima minna. Sõduritega kaasas oli tohtu arv küüdimehi ja naisi räbalates, külmanud ja näljas. Nii nad venisid teedel lõpmatuis kolonnes. Raske oli selgusele jõuda, kas need liiguvad kogud magasid püstijalu või olid ärkvel. Ühtegi asjalikku vastust küsija neilt ei saanud. Silmavaade oli idiootlikult tuhm ja ilmetu. Neid suri näljast ja väsimusest ning suhtuti sellele, nagu uinumisele pärast väsitavat tööpäeva. Juhid ja ülemus olid kadunud, keegi ei püüdnudki luua korda ja asuda parandama häda.

Raske oli ka meil midagi mõistlikku ettevõtta selles kokkumapanevas olukorras. Nendel inimestel olid aga käes relvad ja puhanud ning söönud natuke, võisid nad ärgata omast tardumusest ning muutuda ohtlikuks nii elanikkonnale kui ka meie rindeväe seljatagusele. Esiolgu ei teadnud ka meie diviisi juhatus anda kindlaid juhendeid. Kord saabusid käsud võtta neilt ära relvad, siis kästi sellega veel oodata ja saata sõdidasoovijaid rindele. Nii mõõduisid kõhklemises ja kahevahel olles mõningad päevad ning vähehaaval hakkasid inimesed juba toibuma.

Meil oli diviisi staabiga Narvas telefoniühendus Jõhvi kaudu. See oli korratus seisukorras juhe viletsa kuuldavusega. Ühendustki saadi harva, sest juhtmed Jõhvi-Narva vahel olid alati väga ülekoormatud. Nüüd hakkasid Loodearmee väeosad, kes olid omavahel kaotanud igasuguse sideme ka omi telefone ühendama selle meie ainukesse juhtmega. Oli siis nii, et telefonitoru võttes, kuulsid päevade kaupa selles ikka sada juttu mitmes keeles segamini, aga vajalikku ühendust ei saanud keegi.

Tuli saata välja patrulle, kes katkestaksid võõrad ühendused meie juhtmetega. Vaevalt aga sai üks niisugune patrull omalt käigult tagasi, kui tuli kohe teine välja saata, sest ikka leidis jälle uusi ühenduse loojaid.

Need patrullid määrati peamiselt õppekomandoist, kes korteris oli pataljoni staabi läheduses kloostriks.

Ühe niisuguse patrulli ülemaks juhtus kord õppekomando kapral Mölder. Väheldast kasvu, suurte põlevate tumesiniste silmadega, tugeva kehaehitusega, väle ja äärmiselt tõsise ilmega poiss, aastatelt vast vaevalt kahekümnene. Paljudest tol ajal nähtud inimestest on tema üks neist vähestest, kes minule jätnud nii erandlikult vahetult mõjuva tugeva mulje, et veel praegu mäletan selgesti tema kuju kõigis üksikasjus. Tema esinemine oli alati riiviliselt laitmatu ja väga väärikas.

Seekord Mölder liikus oma jaoga õhtul Kuremäelt välja Pagari mõisa suunas. Teel kusagil leiab ta traadid, mis ühendatud meie telefoni juhtmega. Ta otsib ülesse talu, kuhu lähevad traadid, piirab selle oma meestega ümber ja läheb ise ühe mehega sisse.

Tuba on täis kuldpaguneis vene ohvitseri nii vanemais kui nooremis auastmeis, kokku arvult üle kümne. Ta on sattunud

Loodearmee N. diviisi staapi. Kapral Mölder, omas täies sõdurlikus hiilguses: püss peos, granaadid võöl, ise kiirgav härmatises, vaatab oma surmtõsiste põlevate silmadega toas otsides ringi. Tema otsivaid pilke jälgib toatäis inimesi vaikiva pinevusega. Silmanud aknalaua telefoni, tõmbab ta sõnalusumata vasaku käega juhtmed seinalt maha, võtab aparaadi ja riputab selle riimaga oma kaaslase õlale.

Kohmetusest keeletuina on vanad relvades lahingohvitserid, kes vast hiljuti käsitanud tervet diviisi, nüüd pealt vaadanud, kuidas tuppä tulnud noor kapralike jultunult, suurima rahuga rüüstas nende sidevõrku omanike eneste silma all. Lõpuks pääseb kellegil sõna suust, ta küsib imestanult vene keeles:

„Pomiluute, kto võ takoi, ei tšo eto znatšit?“ (Jumal hoidku, kes teie olete ja mis see tähendab?)

Kapral Möldri vene keele oskus on kaunis piiratud. Aru ta küsimusest saab ja vastab ka, olgugi vigaselt ja võib olla enam oma sügavtõsiste silmadega kui suuga:

„Ja natšalnik polevoi karaul.“ („Mina olen välivalvkonna ülem.“)

Rohkem tal seal tegemist ja juttu ei ole. Ta pöörab ümber ja väljub ühes oma reamehega enne kui toasolijad ootamatusest toibuvad.

Kuremäele jõudnud, annab ta ülemusele aru oma käigust, annab üle äravõetud aparaadi, seletades, et seda ei võinud neile jätta — nii kui selja pöörad, ühendavad jälle meie juhtme külge.

Asi ei oleks vist erilist tähelepanu seekord äratanudki, olgugi, et patrullile polnud telefonide äravõtmist keegi ülesandeks teinud, aga samal päeval ilmus Kuremäele üks Loodearmee ohvitser oma telefoni otsima, mis olnud nende diviisi staabil ainuke ja hädavajalik. See ohvitser kirjeldaski kapral Möldri visiidi üksikasju nende diviisi staabis. Kui küsisime, miks nad oma aparaadi ära lasksid tuua, ütles ohvitser, et kapral ilmunud tuppä üllatavalt ootamatult ja oma kõigutamatas rahu teotsenud seal äärmiselt kiirelt ja üleolevalt nagu noor Mars ise; tema riiviliselt laitmatu ja masendavalt julge mehine esinemine kesk ümbritsevat laostumist olevatki neid rabanud keeletuiks ja teovõimetuiks. Kuni sellest toibunud, olnud kapral aparaadiga ammuugi läinud.

Tallinnas, 1. okt. 1936.

Bermondit ja tema avantüür 1919. a. sügisel.

Kes oli Bermondit, selle kohta on avaldatud mitmesuguseid andmeid. Ühed vähemusutavad, teised rohkemusutavad, kuid tundub siiski, et kõik ta minevikust pole veel selge. Juba nimede küsimuski äratab umbusaldust ta isiku ja samuti ta ettevõtte vastu. Kord kutsutakse teda vene kombel Pavel Raffailovitšiks, kord Pavel Mihailovitšiks. Samuti on lugu perekonnanimega. Kord kirjutab ta alla Bermondit, kord Avaloff. Siis on veel tarvitusel olnud kaksiknimetused Avaloff-Bermondit ja Bermondit-Avaloff. Kui üks ta sõber 11. okt. palus teda allakirjutama hakata ühel viisil, siis paistab, et ta on hakanud tarvitama harilikult allkirja Avaloff, missuguse nime all ilmutas ta 1925. ka oma

8. oktoobril algasid Bermondtile alluvad väed pealetungi ja jõudsid sama päeva õhtuks Riia värvatesse. Endine vahejoon asus umbes poolel teel Riia Miitavisse ja samuti oli ka Liibavi linn Läti vägede käes. Miitav oli aga Bermonditi resident-siks. Olukord Riia all muutus ootamata pealetungi tagajärjel väga pinevaks. Kaks Eesti soomusrongi (Soomusrong „Kapten Irv“ ja Soomusrong nr. 2) pidid 10. oktoobril Riia sildade kaitsmisele asuma. Siin Düüna kaldal sündis nüüd pööre. Ka liitlaste laevastik pommitas tema vägede seisukohti. Saadud toetusest ergutatuna asusid ka lätlased hoogsamalt võitluse ründajatega. 14. oktoobril oli lätlastel esimene suurem edu. 15. oktoobril vallutati

Meie Soomusrong nr. 2 Riias, Bermonditi avantüüri likvideerimisel, oktoobris 1919. a.

mälestusteosi raamatus „Im Kampf gegen den Bolschewismus“. Meil ja ka mujal on hilisemal ajal olnud rohkem tarvitusel Bermonditi nimetus.

Bermondit sai pärast Landeswehri liüüasaamist Kuramaal asuvate saksa ja vene vägede üldjuhiks v. d. Goltzi ja teiste saksa ringkondade toetusel. Esimene saadeti Bermonditi all seisvatel meeskondadest, kokku 300 meest, sõitis Berliinist välja 30. mail. Bermondit ise ühes staabiga jõudis 12. juunil Miitavisse, kus astus kohe ühendusse graf v. d. Goltziga. Landeswehri sõjast Bermondit tegelikult osa ei võtnud. Ta osutus aga meheks, kes graf v. d. Goltzile oli kõige vastuvõetavam edaspidises tegevuses Baltimaal. Liitlaste mõjutusel pidi graf v. d. Goltz oma vägedega Baltimaalt lahkuma. 21. septembril andis viimane Kuramaal olevate vene ja viimaste hulka ületulnud ja ületulevate saksa vägede juhtimise üle Bermondtile. Bermonditi seljataga seisvate ringkondade õhutusel kujunesid vahekorrad lätlastega oktoobri alguks pahaennustavalt pinevaks.

Dünamunde ja Boldera. Leedu piiri sulgemisega, liitlaste pealekäämisel, muutus Bermonditi olukord veelgi raskemaks. Liitlaste avalikust väljaastumisest Bermonditi vastu tekkis paljudes venelastes tõsine kahtlus Bermonditi ettevõtte vastu. See oli raskeks hoobiks asjale. 3. novembril algasid Läti väed üldist pealetungi. 10. ja 11. novembri lahingutega vallutati Thorensberg ja novembri keskel jõuti juba enne Bermonditi pealetungi algust olnud joonele. 12. oktoobril andis Bermonditi suurim toetaja Saksa VI Reservkorpuse ülem graf v. d. Goltz korpuse juhtimise üle kindral Eberhardtile. Sellega oli pind Bermonditi all lõplikult kõikuma löödud. 21. novembril vallutasid Läti väed Miitavi ja novembri lõpuks jõudsid välja Läti-Leedu piirile. Sellega oli otsustatud Bermonditi vägede kui sõjalise jõu saatust Baltimaal. Bermondit tõmbus täielikult tagasi ja asus peale seda elama Saksamaale, kus veel praegugi saabab vaikselt mööda oma vanaduse päevi, elades mälestustele oma hiilge-
agadest.

G. S.

Puhkusel.

Enam kui nädalapäevad olime vaenlasele igapäev kannul. Lõppesid parajasti lahingud Pagari—Jõhvi joonel, mida kroonis nimetatud asulate vallutamise. Puncased olid küll kohale toonud madruseid, neid revolutsiooni kindlmaid tugesid, nüüd aga taandusid nemadki.

Pidasime puhkepäeva. Mõnulesime terve varajase hommiku õlgedel ning ajasime end maast üles alles siis, kui toas juba päevavalgus hakkas pärima peremehe õigust. Suurtükk, millega eelmisel päeval Pagari mõisat tulistasime, seisis rahuliselt talu õuel, oodates, kunas ta lahingus mustunud raud haljastatakse ja lõpmatuil rännakuil kuivaks hõõrdunud teljed määratakse.

Hobused olid paigutatud rehe alla ja sõid lahke peremehe antud heinu. Puhkus soojas ulualuses ja korralikud heinad meeldisid alatoitlusest ja rännakuist väsinud loomadele ülihästi. Aegajalt päid tõstes himatasid nad rahulolles ning asusid uuesti heinte kallale.

Perenaine, nähes meid virgumas, alustas laua katmisega, asetades sinna meeldivalt lõhnava rukkileiva ja pruunistatud sealihaga. Peagi olime ka meie — 2. suurtüki numbrid ühes patarei ohvitseriga — laua juures, millele oli lisaks eelmisele pandud kruusi täied kuuma kohvi.

Rahuliselt mõõdundud öö võimaldas täielist puhkust, mis üldise meeoleu peale ei jäänud mõjuta. Hommikune kohv ühes isuäratava leiva ja lihaga sundis unustama mõõdundud sõjaraskused ja mured, ning peagi tekkis omavaheline jutt, mida saat-sid sõdurite üldtuntud naljad.

Elustus isegi Siim Pender, kes viimaste lahingute ja rännakute ajal oli oma jutulõnga peagu sootuks ära kaotanud.

Kuigi ta oma juttu meile juba tuntud sissejuhatusega alustas, jäime siiski kõik teda kuulama.

„Ei see ole midagi sõda,“ algas Siim oma juttu, „vata kui mina vene roonut Ronstantin teensin, vat siis alles sai tunda mis sõda on. Mina kui ametmees (Siim oli nimelt eraelus rätsep) vihtusin päevad läbi tööd teha ega hoolinud oma tervisest ühti. Kõigile oli selge, mis vaja see vaja, ega pääsmist põlnud meiesugusel kuskile. Kuid õhtul, vat, siis seda päris sõjahirmu alles tunda saigi. Ronstat, teate küll, asub ju mere sees ja on võtmeks Peterburile.

Meid õpetati ikka, kes Ronstati võtab, võtab ka Peterburi. Pidimegi siis meie seda Ronstati hoidma maksu see kas või meie kõikide elu. Ma juba ütlesin, et see päris sõjahirm see alles öösel hakkaski.“ — „Õhtul ikka,“ sähvas vahele Jaan Labidas, kes alati armastas Siimu tema jutustustes segada.

„No juba ta ikka õhtust poolt ööd algas jah,“ parandas end Siim ja jätkas, „vat algas juba siis kui meid kui ametmehe pandi vorte valvama. Tuli siis minulgi postil käija ja ööpimeduses vahtida, et sakslaste laevastik ligi ei pääseks. Aga seda ma ütlen, siin pidi ikka meest olema, kes ihuüksipäini kogu Saksa laevastiku vastu, no ma ütlen, meiesuguste süda juba ei olnud saapasääre jaoks loodud.“

Väljast kostis tunnimehe hüüd: „Punaste ratsavägi!“

Katkes Siimu jutt, ning hetke kattis kõigi toasolijate nägusid kohmetuse ja varjatud hirmu vari.

Uus hüüe, seekord patarei ohvitseri poolt. „Suurtüki juurdel!“

Ei mäleta, kuidas väljusime toast, kuid mõne viivuga olime oma suurtüki juures, kõrvaldasime katted ning asetasinge ta suu, mis oli alati valmis vaenlasele sülgama tina, aidataguse lagendiku poole. Umbes 500 m kaugusel lähenes kiirel traavil ratsameeste hargrivi meie poole. Enne aga kui jõudsim tulistada, märkas keegi meist ratsameeste käistel valgeid käesidemeid. Hetk hiljem olidki nad juba ise meie keskel, kuid mitte punaste, vaid meie omad ratsamehed.

Kasutades varast aovalget olid nad käinud luureretkel ning tagasi tulles tahtsid üllatada külas asuvaid osi oma kiire rännaku demonstratsiooniga. Tunnimees, olles teadmatuses meie ratsapolgu viibimisest läheduses, pidas neid punasteks ning häiris meid — kohvijoojaid, puhkepäeva pidavaid sõdureid. Kuid lõpp hea, kõik hea.

Tagasi ruumi minnes ei pannud keegi meist alul tähele Siimu puudumist. Alles siis, kui kõik oma poolelijäänud kohvijoomist jatkasime, märkasime, et ühel kohvikruusil polegi enam peremeest. Oli selge, et puuduja oli Siim. Nüüd meenus ka, et Siim puudus juba väljas suurtüki juures.

Alles kohvijoomise lõpetamisel ilmus Siim päevavalgele. Kohe oli Jaan Labidas oma küsimustega Siimu piinamas. „Noh Siim, kas käisid kasematis varjul?“ Siimu

jututaju oli aga seekord täiesti kadunud; ei ühtegi vastust, olgugi et Labidas ei piirdunud selle ainsa nõokamisega.

Alles õhtul, Tammiku mõisas, kuhu kogu patarei oli koondunud, pääsesid Siimu keelepaelad uuesti lahti. Ronstati lugude kõr-

val oli tal jutustada nüüd ka veel hommi-kune juhus. Seda aga ta ei jutustanud kunagi 2. suurtüki numbrite juuresolekul. Eriti hoidus ta seda jutustamast Jaan Labida juuresolekul.

R-ch.

Haavatuna ja evakueerituna... Elamusi haiglates Vabadussõja päevil.

Res.-kapten A. Brakel.

„Vaevalt peab õhtuni vastu, verekaotus on liiga suur“ — oli Soomusrong „Kapten Irv“ arsti Dr. M. Josep'i lakooniline otsus dessandi meestele, kes olid temalt tulnud küsima minu tervise järele.

Lamasin samal ajal ükskõiksena omal asemel, Dr. Josep'i hoolitsevate kätte vahelt läbi käinud, kes kõik oma arstiteadusliku osavuse ja tarkuse minu kallal oli ära proovinud, alates joodist. Silmi ees seisis ikka veel verine lahing, mida nüüd teistkordselt vaimus üle elasin. Kuulipildujate ja püsside ragin huugas kõrvus, sellele sekka punaste soomusrongi mürsude kärgatused, siis haavatuna rongile tagasitulek, õieti mitte tulek, vaid toomine meeste poolt. Olime rongilt eemal oma 6 km ja suure verekaotuse tõttu oma jalad kuidagi enam ei suutnud kanda. Mehed katsusid kord ühte, kord teist viisi aidata, kuni viimaks lähemas külas leidsid kelgu, millel mehed mind vedasid siis rongile.

Meelestus veel väike vabatahtlik N. Olem (praegu leitnant), kes kaastundlikult sammus kelgu kõrval ja auklisel teel mind kelgul tasakaalus katsus hoida just haavatud vasakust küljest, mis aga minul otse tulesädemed välja tõi silmist. Kohe kelgu järele sammus üks meestest, nägu üleni valges sideméis, millest ainult üks silm sügavalt välja vahtis. Küsimusele, kes ta on, sain vastuse — Anderson. Siis meelestus Andersoni osa lahingus ja imestasin, et teda veel näen elusana. Vaimus elasin läbi ka haavataasamise momendi punaste abeliku ees. Siis üksik kogu eemalviibivaist oma meeste abelikust eraldus ja tormas otsejoones minu poole. Kummardunud minu kohale, et abistada, langes ta samas minu kõrvale, tabatuna punaste kuulist otse näkku. Sinna jäigi ta lamama, üleni verine, kui mind ärakanti; nüüd nägin teda aga juba sammumas. Suur heameel, mida sõnadega ei oska väljendada, haaras kogu minu nigela olemise, tahtsin püsti hüpata ja sel tublil mehel tugevasti kätt suruda, kuid vaim oli küll valmis aga liha nõder. Vabatahtlik Anderson oli selle sangarliku teo eest loetud Vabadusristi vääriliseks.

Edasi kandsid kaks poissi kapral A. Kääba maist keha, kelle eluküünla kustutanud punaste salakaval püssikuul.

Siis jõudmine rongile... Dr. Josep... jood... sidemed üle kogu näo, kuni alumise lõualuuni ja viimaks üksi omal asemel, puhkus, mida ihkas iga rakukene kogu kehas. Aegajalt vilksatas kiki-varbil mööda mõni udune kogu, vaatas kaastundliku pilguga veidi mind ja kadus siis jälle ähmase koguna. Silmi ees omasid kõik asjad juba ebaselged piirjooned, kuid meeolelu hakkas siiski nagu tõusma.

Ilmus vabat. Olem, tegi juttu kodustest, päris igaks juhuks, kas mul oleks midagi kodustele edasi anda. Pöörasin jutu teisale ja siis järsku meenus,

et pole veel päeva jooksul iva saanud hamba alla. Keha aga nõudis oma. Olem tõi kõõgist katlakese täie hernesuppi, mis kunagi pole nii jumalikult maitsenud, kui tookord. Tundsin, kuidas kehas kõik olemine hakkas nagu paremusele pöörduma. Varsti vaibusin viirastuslikku poolunne.

Õhtul edasisõit Valga poole sanitaarvagnis, sanitaar-personaali hoolitseva järelevalve all. Valgas tuli vaguni diviisi adjutant leitn. A. Tilger, et vesta mõni sõna juttu ja pärida minu soovide järele. Aga soove mul polnud mingisuguseid.

Siis õine sõit Tartu poole: ambulantsi ja vere lõhn, haavatute tasased oiged; pisikesed petrooleumi lambikesed valgustasid kõike seda olemist. Valitses vaikus, mida aegajalt rikkus vaid tasane oige mõne haavatu huulilt. Tekkis järsku tahe teha väike jalutuskäik läbi vaguni kuni eeskojani. Jalad aga ei võtnud kuidagi vedu, kuid parema käega vaguniseinast kinni hoides pääsesin siiski ukseni, kellegi poolt märkamata. Ukse avades, lõi vastu külm õhk, sest oli ju märtsi keskpaik ja väljas valitses alles pakane. Astunud vaguni pimedas esikus ainsa sammu, sattusid jalad järsku millegi otsa, kaotasin tasakaalu ja olingi põrandal millegi peal otseti maas. Vaba parema käega ringi kobades, tundsin enese all olevat inimkeha. Katsusin ennast üles aidata, kuid kõik mu katsed jäid tagajärjetuks. Müra peale tõttas kohale sanitaar-personaal ja mind päästeti tibarast olukorrast. Selgus, vaguni esikus lebas langenud kapral A. Kääba, Tartu viimiseks, kus elutesid ta omaksed. Omavolilise vagunist lahkumise eest sain õelt muidugi märkuse.

Koitis juba, kui rong jõudis Elva. Seal selgus, et punaste poolt purustatud ja meie soomusronglaste poolt suure kiiruga kordaseatud Elva sild oli sarnases seisukorras, et rongiga sealt kuidagi üle ei pääsenud. Asuti üle kolima teiselpool silda asuvale rongile. Haavatute transporteerimiseks üle jõe olid talumehed regedega; ühe sarnase ree peale suure kasukate vurna ja patjade vahele asetati ka mind ja tigusammul minek algas. Tuli vastu rahvast, kes liikusid Valga poole. Järsku sattus minu pilk pihtkasukat kandvale soomusronglasele; vaatasin, A. R a u k a s, kes lähetamiselt Tallinna sõitis tagasi rongile. Ta jäi soolasamana seisma, vist ei uskunud omi silmi. Siis viimaks sai kuidagi üle huulte: „Ats, kuramus, mis sinul viga on? Kas said pirni pihta?“ Noogutasin jaatamiseks peaga. Hüüdis ägestunult: „No, nii ma sind ka ei jäta, tulen kaasa ja vaatan kuhu sind paigutatakse.“ Ja nii jätkuski siis sõit Tartu poole sõbra hoole all.

Tartu jaamas, haavatute edasisaatepunktis hakati haavatuid jaotama haigemajadesse, mis viimse võimaluseni olid haavatuid täis. Sain teada, et pean minema Maarjamõisa väljal asuvasse sõjaväe haiglasse. Saatjat ei soovinud, sest oli juba tubli

Meie soomusrongide kuulipildujate asukoht Riias, Dütina kaldal, Bermonditi avantüüri likvideerimisel, oktoobris 1919. a. Kuulipildujad olid paigutatud maja nurgatorni. Maja on purustatud Bermonditi suurtükiväe pommitamisest.

lahingkaaslane, kes minu toimetab kohale. Ja Tartu voorimehe saanis läks sõit Maarjamõisa poole.

Maarjamõisa haigla. Kohale jõudes ei pannud meid alul keegi tähelegi, kuna all ooteruumis oli üks suur söelumine ja edasi-tagasi töttamine. Olin nähtavasti sanitaaride silmis kergelthaavatu, kuna vasak käsi oli mul sidemetega keha küljes ja kõige selle sidemetepuntra peale oli visatud sinel, mis jättis käesthaavatu mulje. Viimaks pääsesime korrapidaja sanitaari jutule, kes lehitsenud mingis raamatus tegi otsuse palati kohta, kuhu minul minna. Palat asus kolmandal korral. Vedasin enast sõbra kaasabil kuidagi kolmandale korrale, leidsime üles ka palati ja astusime julgelt sisse. Palatis oli kolm voodit, neist kaks juba okupeeritud ja üks vaba. Aknal istusid kaks haiglakitlile meest ja tagusid suure hasardiga kaarte, meile tähelepanu pööramata. Hakkasime siis uurima nende voodite peatsetel asuvaid tahvleid, nime ja haiguse diagnoosiga. Selle ära lugenud, vahtisime tükk aega sõnatult üksteisele otsa ja viimaks Raukas rõõgatas: „Ats, kuramus, lähme ruttu minema.“ Selgus, et mind oli leitnud paraja olevat paigutada ühte tuppa kahe põhja-armeelasega. Kobisime trepist alla tagasi ooteruumi. Seal alles läks madinaks. Istusin vaikselt ja vaatasin ainult pealt kui Raukas põrutas. Noh oli ka põhjust, mille pärast kiruda. Viimaks Raukas toimetas kohale voorimehe, et minna minule otsima peavarju. Kuid nüüd oli tegemist haigla personaaliga, kes mind, kuidagi ei tahtnud enam välja lasta. Tulime aga ka sellest takistusest välja, ja varsti oli Maarjamõisa seljataga.

Lõunaks olid kõik Tartu haiglad läbi sõidetud, kõik olid viimse võimaluseni haavatute ja haigete täidetud. Viimaks peatusime juba teist korda Ülikooli Haavakliiniku ees, kuna kõige selle rabelemise peale oli seljahaav uuesti lahti läinud ja veri tungis läbi sidemetega. Haavakliinikus olid isegi koridorides haavatud, ja seal ei saadud selle tõltu minule rohkem vastu tulla, kui võeti vana side ära, puhastati haav ja pandi verejooks seisma. Tülpinult ja tüdinenult sõitsime juba videvikus Silmakliiniku ette, kus oli ka haavatuid ja kus meie teada viibis haavatuna leitn. R. Sabolotnõi.

Seal suurte norimiste ja palumiste peale paigutati mind üldpalatisse, milles olid lõpmatud read haigevoodeid ja kõik täidetud kergemini haavatute ja haigetelega. Vaevalt tunnikese seal rahulikult lamanud, tuli õde ja teatas, et ohvitseride palatis olla üks haavatu sõitnud mõneks päevaks Tallinna ja mina võivat kuni tema tagasitulekuni kasutada voodit. Oli ükskõik, sest väsimus ja nõrkus oli suur. Oli nii hea lamada puhast voodis, ümberringi haigete tasane jutukõmin. Ei oleks midagi paremat enam soovinud, kui ainult rahu. Kuid tuli siiski ümberkolida. Väiksemas palatis võeti mind vastu õige maruliselt. Kõik palatis viibijad olid paranemisel, nende hulgas ka leitn. R. Sabolotnõi, kelle elurõõm oli nakatanud ka teisi. Üks nali ja naerupuhang järgnes teisele. Viimaks hakkas väsimus võtma võimust, ja varssi unusingi teiste jutukõmina suigutusel. Ärkasin õhtul, kui toodi õhtusööki ja ka kraadiklaasi. Kui õde tuli kraadiklaasi ära korjama, siis vaatas ta aineti mind, siis jälle kraadiklaasi, mis näitas oma 40 pügalat, natuke ehk rohkemgi: „Kuidas Teil nii suur palavik on? Kust Teie olete haavatud?“ — „Oma teada vist rinnust ja seljast“ vastasin õele. — „Miks Teie siis seda ennem ei õelnud?“ — „Keegi pole küsinud“ — oli lühikene vastus. Kohe olid kohal ka haigla ülemarst Dr. Lampson ja Dr. Neumann, kelle korraldusel sai ülemisel korral üks eraldituba kordaseatud ja siis transporteeriti mind juba kätel sinna.

Algasid üksluised ja igavad haiglapäevad. Üksindus muutus rusuvaks, palusin omale mõnda kaaslast, kuna toa suurus seda võimaldas. Päeval sai magatud, kui nimetada magamiseks istukile lamamist patjade vahel, sest teisiti oli see võimata. Kuid õõd, need kippusid vägisi venima pikaks. Iga paari päeva takka puhastati haava, mille eel anti klaasike konjakit.

Tekkis järsku igatsus Tallinna järele, oli ju mulle Tartu võõras linn ja tuttavaid seal ei leidunud. Tervis oli ka juba niivõrt kosunud, et sooritsin õõseti salaja piki haigla koridore jalutuskäike, ühe käega ikka seinale toetudes.

Siis avaldasin haigla juhatusele oma kategoorilise soovi, et mind Tallinna saadetaks. Läbirääkimiste järele Tallinnaga teostuski viimaks ülevõimine, ja ühel ristisikuu lõupäeva õhtul lahkusin Tartust Punase Risti õe saatel, et end edasi ravida Tallinna Erakliinikus, Roosikrantsi tänaval. Oli sekeldusi riietumisega, sest säärikud olid kokku kuivanud, ja ei tahtnud kuidagi jalga sündida. Kuid sellest hädast päästis mind Dr. Lampson, kes laenas mulle omad homikuringad.

Nii jõudsin ühel hallil hommikul Tallinna, kus Punase Risti auto ootas, et mind sõidutada Erakliinikusse. Sõitsin kodust läbi, võtsin seljast oma lahingmundri ja asetasin selle pühapäevamundriga. Erakliinikus oli haavatute jaoks reserveeritud 10 voodit, mis alalõpmata olid täidetud raskemate haavatutega. 8 voodit asusid ühes palatis, kuna 2 olid eraldi. Enne minu tulekut oli just haiglast lahkunud Kalevlaste Mal. paranenud pealik kapten L.

Tõnson, kelle voodi mina pärisin. Palatis asus teiste haavatute hulgas raske kächaavaga leitn. E. Saulep (praegu res.-major) ja teisi haavatuid lahingmehi, kes omade raskete haavade tõttu voodist ei saanud lahkuda.

Eraditoas asetses kol. J. Schmidt raske haavaga, mis temale sünnitas ränku piinasid. Vastaspalatis oli omale leidnud peavarju üks soome veli, kel oli amputeeritud jalg. Oli aga siiski lõbusas tujus, laulis alalõpmata ja vahetevahel vandus hirmsasti „perkelä rüssasid“, kelle pärast nüüd pidi lebama haiglas. Haigla juhatamine oli kogenud haavaarsti Dr. Hesse käes, ja teda abistas kuulsus omal alal prof. Zoega Manteuffel.

Palati õeks oli Masha, suurte kogemustega haastajaõde. Kõigi meie haavatute muid maiseid tarvidusi rahaldas suure vastutulelikkusega pasija Kati.

Esitasin end haigla juhatajale, ja olles liiga heas arvamises enese tervislikust seisukorrast, palusin luba veikeseks jalutuskäiguks linnas, mida ka lahkelt lubati, sest väliselt ei olnud minu seisukord tõesti halb, kuna ilmusin isegi omal jalgel haigla kantseleisse. Kuid ülehindasin enese võimeid ja vaevalt Viru tänavale jõudes, langesin suure nõrkuse tõttu kokku. Üks möödaminevaid tuttavaid toimetas mind tagasi haiglasse, kust siis juba tükiks ajaks ei olnud enam väljapääsu. Aeg sammus oma rada, mõned paranesid ja lahkusid haiglast, uued tulid asemele ja üle päeva ei seisnud ükski voodi tühi. Vabadussõda arenes suure hooga, mida haavatud jälgisid suurema huviga. Oli kuidagi kahju ja valus, et ei saanud ühes sõpradega sangarlikest heitlustest osa võtta. Värske ajalehtede ilmumist oodati suure kärsitusega; lehe saamisel asus üks kohe ettelugema teateid väeliinidelt, mida kõik kuulasid suure vaikusena. Siis puhkesid omavahelised vaidlused ja selletused ühe või teise lahingu või sündmuse kohta. Hingega said kõik need lahingud kaasaelatud ja kadedust tuntud nende üle, kes neist osavõtsid. Aprilli kuus tuli ootamatu teade leitn. R. Sabolot-

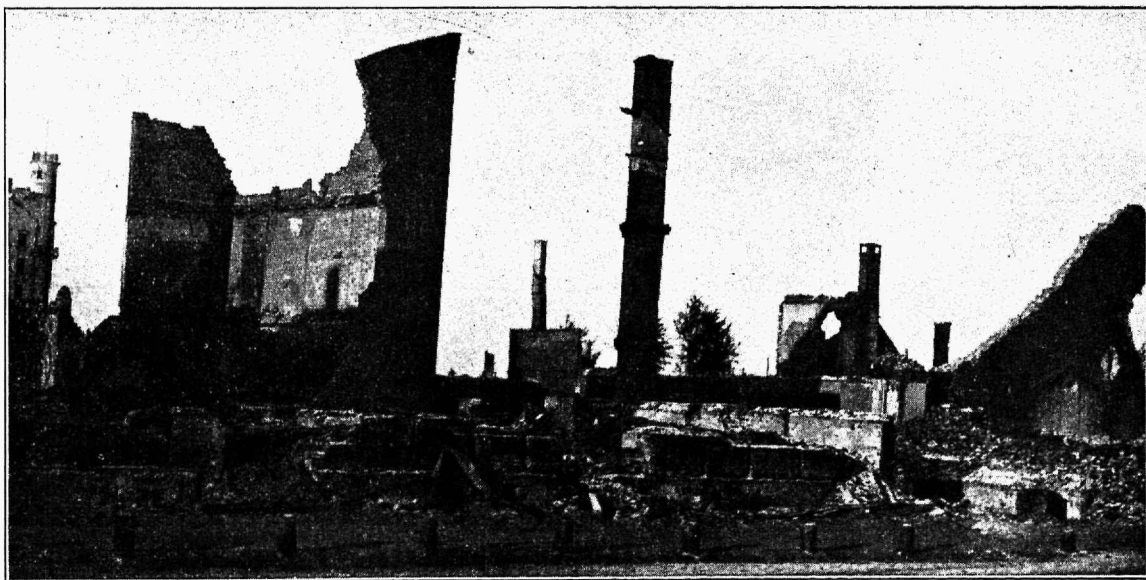
nõi raskest haavamisest Stakelni all, ja et tema viibivat Narva maantee haiglas. Said kõik rattad käima pandud tema ületoomiseks meie perre, mis ka sündis, — ühel ilusal päeval oli leitn. R. Sabolotnõi meie hulgas. Oli vaeneke üsna viletsas seisukorras, Irboska juures saadud kächaav ei olnud veel paranenud, kui ta sai Stakelni all uuesti haavata rinnust ja õige raskelt. Tuju oli tal sellele vaatamata ülev, ainult kirus Narva maantee haiglat, kus temaga ravimisel mitte kõige paremini polevat ümberkäidud.

Leitn. R. Sabolotnõi tõi oma rõõmsa meeleoluga kõigile hea tuju ja siis algasid palatis lõbusad ajad. Alalises üksteise nokkimises ja naljatamises möödusivad päevad paranemise poole. Lahingliinilt tulid ka teated üks parem kui teine. Meie väed olid vallutanud juba Petseri punastelt tagasi. Juba asuti Pihkva kallale.

Võru verised lahingud tõid palatisse raske ja lahaavaga Antsla kaitseliitlase, lihunikmeistri Meirami, kes omakorda igati aitas veelgi tõsta lõbusat meeleolu. Juba ilmumise päeval sai tema arvel nalja, mis veel kaua oli kõneaineks. Viidi Meiram lõikustuppa, et tema jalga korralikult panna lahasse. Prof. Manteuffel hakanud purustatud kondi otse kokku panema, kuid Meiramile see nähtavasti pole kuigi meeltemööda olnud ja kukkunud mürgeldama. Pole aidanud muu abinõu kui seotud ta kõvasti lõikuslaua külge kinni. Siis hakkanud ta mesimagusa häälega paluma: „Kulla, pai härrad, laske mind lahti. Egas ma muidu ei tahagi, ohverdan sada marka.“ Kuid nähtavasti see sada marka südameid ei liigutanud ja Meiram toodi palatisse juba kipsi valatud jalaga. Siis täienes meie pere veel lõbusa mereväelasega, leitn. Hüperiga.

Olin siis juba paranemisel ja anti luba haiglast lahkuda lühikesteks jalutuskäikudeks, mida ka ohrasti kasutasin, et kaaslasi pärast jälle linnas kuulnud uudistega varustada.

Ühel ilusal päeval külastas meid Soomusrong „Kaptan Irv“ ülem leitn. E. Nepps, ühes rongi ühe vabatahtlikuga. Noomis meid omajagu, et nii

Meie soomusrongide suurtükitelega Bermonditi avantüüri likvideerimisel, oktoobris 1919. a., Riias, Düüna vasakul kaldal, purustatud majad, milles asusid Bermonditi kuulipildujad.

kauda lamame voodis, kuna rongil mehi kibedasti tarvis. Leitn. E. Nepsi kutsel läksin temaga linna jalutama. Astusime Feishneri kohvikusse, et juua klaas kohvi. Ei või veel praegugi väärinata mõelda kohvijoomisele seal. Tellinud kolm klaasi kohvi, võttis kaasasolev vabatahtlik kookide toomise enese peale. Kadunud kõrvalruumi, ilmus ta seal tagasi, kandes kätel hiiglasuurt alust kookidega. Neid olevat seal ainult sada tükki — olevat lahingus veidi „soomust teinud“ ja palus luba enda poolt meid kositlada kookidega. Noh, peale selle kookide söömise ei julenud mitmel nädalal Feishneri kohvikust mööduda — südame võttis läikima...

Siis tuli teade kapten A. Irve surmast, mis kõikidele mõjus masendavalt. Ei tahtnud kuidagi uskuda, et meie sangarlik juht on langenud lahingus. Kuid tuli leppida paratamatusega. Palati ainsa esindajana võtsin ka oma lugupeetud juhi matusest Tallinnas osa.

Elu sammus edasi oma raha; väljas kiskus kõvasti kevade poole, tervis kosus silmnähtavalt.

Olin juba tublisti paranemisel, võisin liikuda leatris, pidudel, — ühesõnaga igapäevased haigemajja tagasiilmumised hakkasid venima õige hilisteks. Kaaslased nimetasid minu kojutulekuid hommikuse piimarongiga kohalejõudmiseks. Muidugi sündis see kõik suure saladuse katte all ja hommikul kui teised palatikaaslased olid ametis riietumisega, magasin igakord alles õiglast und, millele reageeriti harilikult patjadega pommitamisega. Eks ühel hommikul astunud palatisse sarnase pommitamise ajal omal ringkäigul prof. Manteuffel ja minu poolt umbropsu lennutatud padi sattus temale ka pähe. Näitas ainult naeratades sõrmega.

Teinekord jälle magasin rahulikult hommikul, kui õde Masha tõi kraadiklaasid ja ühe asetas ka minule kaenla alla. Eks Sabolotnõi hakanud ennast keerama, kraadiklaas kaenla all, kuid see kukkunud põrandal kildudeks. Kohe korjatud kõik killud kiirelt kokku, toodud minu voodi ette, kuna kraadiklaas minult tasa äravõetud. Õde tuli kraadiklaase kokkukorjama, äratas ka minu, katsun, kraadiklaasi — ei ole, kuid põrandal selle asemel killud. Muidugi polnud parata, lubasin lõunapaiku minna linna ja tuua uue. Hakkasin juba linna minema, kui Sabolotnõi ulatas minule raha, et tooks temale ka ühe kraadiklaasi. Nüüd selgus ka kõik see lugu.

Juba hakkas kogu see meeskond ükshaaval vooditest väljapugema. Oli rõõm kohe neid näha karkudel tegemas oma esimesi abituid samme. Silmad säravas, pidulik ilme näol, liiguti ringi

mööda haigla pikka koridori. Ja kui nad veel korraga koridori peal marssisid, siis oli karkude klõbinat kõik kohad täis.

Sabolotnõi liikus, olles ettepoole täiesti loogas, parema käe üks sõrm sidemes, mida ta hoidis alati püsti. Sai ka linnas jalutatud; vahetevahel kasutasime ka diviisi intendandi Piperalli hobuseid sõitudeks Piritale.

Kuid siis hakkasid haiglasse tulema teated sakslaste kurjakuulutavatest kavatsustest. Oli jälle seletamisi, arutamisi ja ennustusi, kuni viimaks ühel päeval kõigil valmis kindel otsus — minema siit! Sõda Landeswehriga oli alanud, no kuidas sa siis istud veel haiglas, kui teised Landeswehri ilma meieta läbi klõppivad. Pidasime Sabolotnõiga salanõu, ja ühel juuni hommikul astusime kahekesi juba Valgas üle diviisi staabi läve. Vastuvõtt oli alul väga südamliek, aga kui olime jutustanud meie tuleku üksikasju, siis saime diviisi ülemalt kol. K. Part'silt sarnase peapesu, et tükk aega veel huugas kõrvades.

Ja õhtul laaditi meid ilusti rongile ja kupatati Tallinna tagasi. Sellest päevast tärkab veel meelde kohtumine kindral E. Põderiga, kes oli tulnud Soomusrongide Diviisi staapi. Istus seekord tõsiselt. Oli ju ka olukord siis vägagi tõsine. Sai juttu aetud; siis võttis kindral taskust suitsukarbi ning süütas omale sigareti. Polnud tol ajal seda kraami nii ohtralt saada, ja suitsetaja nägemine ajas juba suu vett jooksuma. „Küll suitsetaks heameelega,“ — ohkas Sabolotnõi. Kindral Pöder tõi uuesti oma karbi nähtavale, aga seal oli ainult üks sigarett. Vaatas siis seda sigaretti, meid, murdis viimaks pooleks ja ulatas kummagile poole. No küll maitses tookord see hästi!

Tallinna jõudes panime kõik oma osavuse mängu, et rutem aga tagasi pääseda rindele ametlikus korras. Juba olid Landeswehriga löödud mitmed verised lahingud, kui viimaks saime kolmekesi — Sabolotnõi, minu haavatud vend ja mina, — teada, et meie tervisliku seisukorra järele vaatamiseks on määratud komisjon. Komisjoni otsus oli — kuu aega puhkust, täieliseks paranemiseks. Noh, kus seal veel aega leidus puhkamiseks, kui oli vaja parunisi peksta. Kolud ruttu kokku — ja sõit läks lahti Lätimaale, Võnnu alla, kus vaenlasega pidasid ägedat heitlust meie vaprad väeosad, nende hulgas ka Soomusrong „Kapten Irv“.

Vastuõksa Dr. Josepi oletustele pidasin siiski vastu, ning rongi adjutant võis nüüd rahuldusega minu kohta kanda käskkirja: „ravitsusel tagasi ilmunud ja oma ametikohuste täitmisele asunud...“

Enamlaste veretööd Virumaal detsembris 1918. a. ja jaanuaris 1919 a.

K. Uruala.

Meie Vabadussõjas linnadest pääsis esimesena enamlaste käest Viru maakonna pealinn Rakvere. Siin selgus esmakordselt täies suuruses ja täies selguses kui suur on enamlaste kättemaksu- ja verejanu. Kui varem valitses Tallinnas ja mujal enamlastelt vallutamata Eesti osas lahkarvamusi enamlaste hirmutegude kohta, siis Rakvere haudade lahtikaevamise järele haihtusid kõik kahtlused.

17. ja 18. jaanuaril 1919. a. vastava komisjoni poolt tuhandetesse ulatava rahvahulga juuresolekul lahtikaevatud haudadest leiti 82 laipa, mis olid mahutatud kolme ühishauda (vaata akti artikli lõpus). Nii täpsid enamlased oma Rakveres viibimise ajal 16. detsembrist 1918. a. kuni 11. jaanuarini 1919. a., s. o. 26 päeva kestel keskmiselt üle 3 inimese päevas. Esimesel lahtikaevamise päeval 17. jaa-

nuaril avati kaks hauda, kus leiti mõlemis 16 laipa. Järgmisel päeval avatud hauast leiti tervelt poolsada laipa. See oli hirmus pilt mis siin avanes 30 inimesel olid pealuud puruks pektstud. Avamist toimetava komisjoni poolt koostati avamise kohta akt, mis avaldati ka tolleaegseis ajalehis. Purukspektstud peadega ja kehaosadega verejanu ohvrest ei tuntud paljuid. Nii jäid akti koostamisel tundmatuks esimesena avatud hauas 5, teises 2 ja kolmandas 5 laipa. Peaagu kõik laibad olid kas sukkaides või paljajalu. Samuti puudusid paljudel ka suuremad riided. Tapmised on leidnud aset esimese haua juures 29. detsembril 1918, teise juures 6. jaanuaril ja kolmanda juures 10. jaanuaril 1919. Kuidas sündis aga tapmine, sellest jääb palju salapäraseks*). Mõningaid andmeid saadi aga imekombel surmast pääsnuv voorimees Munströmilt (suri umbes kolm nädalat pärast seda), kes oma pääsmise kohta seletas kirjanik Jakob Liivile järgmist: „Reede õhtul 11. jaanuaril (10. jaanuaril K. U.) kell 4 viidi meid, 56 inimest, linna karjamaale valmiskaevatud augu äärde, seati seal pooled meist augu juurde, kelle seas 6 naisterahvast oli. Neid taheti kõige enne surmata, sest nad kisendasid ja palusid nii südantlõhestavalt, et ka laskjad seda enam ei võinud kuulda. Üks naisterahvas püüdis põgeneda ja jooksis juba paarkümmend sammu edasi, kui talle hootuli (kogupauk K. U.) järele saadeti. Ta langes kisendades maha, siis veeti ta jalgupidi hauda, kuhu viis meest talle järele kargasid, tema peale lasksid ja teda jalgadega seni tagusid, kuni ta vaikis. Siis anti hootuli teiste peale, keda auku visati ja seal püssipäradega ja tikkudega surmati ja jalgadega nende otsas sõtkuti. Umbes pool tundi läks ära, kuni hauas kõik vaikes jäi. Nüüd seati viimane osa, kelle seas ka mina olin, augu äärele ja algas laskmine umbes 5 sammu kauguselt. Ma kuulsin pauku ja nägin, et mu kõrvalt naaber maha langes. Rohkem ma enam ei kuulnud ega näinud. Hauas ärkasin ma minestusest üles ja tundsin, et midagi rasket mu rinnal lasus. Päeva sündmus tuli mulle meelde ja ma tundsin, et olen hauas surnute seas. Elumärki ei võinud ma enesest anda, sest vaht seisis alles haua kaldal. Vahi juurde ilmus keegi naisterahvas ja küsis: „Palju raisku on täna tänases hauas?“ Vastati: „56“. — „Kas sa kõigeaks ööks siia valvama jääd?“ küsis naisterahvas. „Ega neid kuradi raisku keegi siit varastama ei tule,“ vastas vaht ja ma kuulsin, et nad mõlemad ära läksid. Ettevaatlikult lükkasin ma surnu enese pealt ära ja ajasin istukile. Kõik oli vagune. Püüdsin püsti tõusta, aga jalad olid

kanged. Ronisin haua ääres kasvava kase juurde ja ajasin selle najale püsti. Kui juba jalgu võisin liigutada, siis tundsin, et ma mitte haavatud ei ole ja tulin metsa ja kõrvaliste uulitsate kaudu Prii uulitsasse, oma kodu. Enne mahalaskmist riisuti paremad riided ja saapad ohvrite juurest ära ja laoti selle jaoks sinna toodud ree peale.“ Kes olid haua juurest pääsenud 5 inimest, ja kas vahi poolt nimetatud arv vastas üldse tõelisele, selle kohta puudub selgus. On aga küll teada, et vanglast pääsis õnnekombel üks surmamõistetud naisvang vangivahi kaasaitamisel. See õnnelik oli proua Monkeevitsch, kes selle eest vangistati, et ta vanakese von Hesse eest kostma ja paluma oli läinud. Vangivaht oli tal käskinud sel ajal oma taha istuma jääda kui teisi vange ruumidest mahalaskmisele välja käsutati. Nii jäigi pr. M. ruumi maha ja vangivaht laskis ta hiljem sealt välja. Umbes samal viisil oli vangivahi kaasabil pääsnuv ka keegi Lepa nimeline isik. Mõned olid pääsnuv ka sel teel, et oli antud valida, kas maksavad suured lunastusrahad ehk määratud summa mittemaksmisel jääda pantvangiks, s. o. oodata mahalaskmist. Nii olid muu hulgas Rakveres pääsenud juut Isakovitsch 30.000 rubla eest, juut Blumen 15.000 rubla eest ja rahvakooli inspektori abikaasa 8.000 rubla eest.

Üks lugupeetavamatest inimestest, keda enamased Rakveres tapsid, oli Rakvere-Jaagupi Põllumeeste seltsi esimees Karl Eisenberg. Teda kui omakasupüüdmatu seltskonnategelast austati kõigis ühiskonnakihtides. Ta veel 20. novembril 1918. a. Maapäeva istungi avamise puhul saatis viimasele sooja õnnesoovitelegrammi, mis karakteriseerib hukatut kui selge pilguga ja suure teguvõimega isamaalist organisaatorit. Aga ega need võimumehed sallinud seda, et kedagi austataks tema tubli tegevuse tõttu ja veel enam seda, et kedagi austatakse laialdaste hulkade poolt. Utel võimumeestel oli tarvis rahva poolehoidu puudumisel end vägivallaga maksma ja austama panna. Selleks oli vaja kõik teised eest „ära koristada“, nagu seda väljendab üks veretööde korraldajate käsilane omas kirjas. Uute tulijate tee pidi yaba olema ja sellepärast hävitatigi kõiki kes aga kuidagi juhtus teel ees olema.

Veretööde uurimiskäigust Rakveres väärivad tähelepanu asjaolu, et siin tehti esimesed ja täiesti head ülesvõtted, millest mõned ilmusid ka välismaa ajakirjanduses ja äratasid huvi meie vastu ning sümpaatiat mees võitlusele oma vabaduse eest. Eriti võiks siin märkida suures kaustas ilmuv Itaalia ajakirja õnnestunud leheküljelisel ülesvõtet suurest ühishauast. Samuti on Rakvere ülesvõtted parimaid tunnistajaid ja asitõendusi meie tolleaegsete vastaste ja nende sõprade kohta. Nii on saanud veel kümme aastat hiljem üks Rakvere ülesvõte kaheteraga mõõgaks, mis on annud hävitava hoobi mõõga käsitajatele endile. Ni-

*) Kui käesolev artikkel juba kirjutatud oli ilmus käesoleval aastal Rakvere Muuseumi Seltsi kirjastusel raamat: A. Palgi — „Enamlaste võimulolemine Rakveres ja Rakvere vabastamine“. Raamat toob küll palju uusi andmeid Rakvere veretöö kohta, kuid käesoleva artikli sisu need oluliselt ei muuda. K. U.

В Нарве после белых в конце 1918 года.

Lehekülj 1929. a. Leningradis ilmunud N. A. Kornatovski raamatust, kus enamlaste veretööd Rakveres on tembeldatud Eesti vägede veretööks Narvas. Pilt on ülesvõetud 17. või 18. jaan. 1919. a. Rakveres ja kujutab veretööde ohvreid peale ühishauast väljakaevamist.

melt avaldas alles 1929. aastal üks meie kallale tunginud võimuihaliste põhikihi moraaliga vallutajate sõpradest ühe Rakvere lahtikaevatud haua ja ohvrite pildi, allkirjaga: „Peale valgeid Narvas 1918. a. lõpul“, (N. A. Kornatovski. „Borba za krasnõi Petrograd.“ Leningrad-Krasnaja Gazeta 1929. lk. 69. Vaata ülesvõtet lk. 24, kus esiplaanil pikahabemega ja kahe mütsimärgiga tolleaegne Rakvere linna miilitsaülem Kütt, keskel kolm sõduri riides isikut, kellest, üks valge käesidemega ja viimaste kõrval esireas karusmütsiga ja püsti kraega kirjanik Jakob Liiv valge paberilehega käes).

Rakveres seisid enamliste võimu eesotsas nende lühikesel valitsemis ajal „Eesti töörahva kommuuna Viru maakonna täidesaatev komitee,“ mille koosseis oli tolleaegsete ajalehtede andmetel järgmine: O. Palgi esimees, N. Riuhkrand, A. Saage, M. Mintel ja S. Hansing liikmed ning Viegeli asjaajaja. Ühest enamlastest mahajäetud nimestikust selgub, et sellel ametasutusel on olnud 10 osakonda: Toitlusosakond (Grauberg), Rahvamajanduse os. (Mintel), Põllumajanduse os. (Meibaum), Hariduse os. (Riuhkrand), Administratiiv os. (Peitak), Sotsiaal-hoolekande os. (Saage), Sõjaväe os. (Kask), Rahanduse os. (Anni), Uurimise komisjon (Hansing) ja Postkontori os. (Preisemann). Siis on veel teada, et sõjaväe komandandiks on olnud keegi Glusde. Nende nimestikkude töepä-

rasust pole küll täpsemalt uuritud, kuid eksimusi neis küll vaevalt tohiks leiduda. Mis osa neist keegi on mänginud veretööde kordasaatmisel pole teada, kuid ametala järgi pidi peaosakuuluma uurimise komisjoni juhatajale—tribunali peamehele—Hansing'ile, kelle kohta aga lähemad andmed puuduvad. Hansingi abilisteks on olnud, s. o. tribunaali koosseisu on kuulunud teise mahajäänud nimestiku järgi: Jürgens (uurija), Rattasepp (kohutõistja), Busch (uurija, läbiotsijate väljasaatja), Habermann (sekretär), Krüger (vangide vastuvõtja, „taskutühjendaja“), Kõrve (kassahoidja), Rumert ja Alma Kelch (kirjutajad). Võib veel arvata, et teda abistas ka komandant Stein, kelle kirjutajaks oli keegi Alaments. Samuti võib arvata, et tal oli lähem koostöö ka partei sekretäri Lisette Steiniga ja partei hoolekandja Palgiga, kelle kirjutajateks olid Valter, Freibach ja Miilo. Maakonnas on teatsenud veretööde kordasaatmisel aga terve punane „Sieversi karistussalk“, kelle eesotsas on olnud juhtidena J. Käspert, G. Reinvald, J. Mandel ja A. Kukke. Ühes ajalehes ilmus haudade lahtikaevamise järele teade, et kohalik puutöökoja omanik Kuldvere kuulda saades, et tema poeg oli kinnitanud surmaotsuse pastor Paukeri kohta, surunud südamerabandusse. Tegelikult aga määrati Herbert Kuldvere 17. detsembril 1918. a. Eesti Töörahva Kommuuna (E.T.K.) Sõjaväe Valitsuse asjaajajaks ja temale ei võinud surmaotsuse kinnitamine alluda.

Eesti Tööraha Kommuna

SISEASJADE WALITSUS

EESTI KONTREWOLUTSIO-
NIGA WÖITLEMISE KOMISJON.

Rakvere osakond.

30. " 1918 a.

№ 8.

Kõigi maade töölised, ühinegem!

107

K O M I S S A R R E I N W A L D I L E

/ P ü s s i mõisas/

Slm. Reinwald, kui Teie wähegi ilma slm. R a t t a s e -
p p a t a läbi saate, siis saatke tema otse kohe Rakvere
tagasi. Praegune seisukord on niisugune, et tarwis mittme-
se kohta seltsimehi wälja saata kiires korras aga, ei saa
sellepärast saata, et jõudusi ei ole.

Komisjoni E s i m e e s:

S. Hansing
H. Kõrremaa

S e k r e t a r:

Rakvere Kontrewolutsiooniga Wõitlemise Komisjoni (Tribunaali) ametlik kiri, kuhu on punase tin-
diga alla kirjutatud selle esimees S. Hansing, keda tuleb pidada Rakveres toimepandud vere-
tööde peasiüdlaseks.

Samuti räägib üks teine tolaeagne ajalehe tea-
de A. Lillakast kui veretööde korraldajast
Rakveres. Ka selle teate juures tuleb kahelda,
sest A. Lillakas teenis tol ajal kommunistlikus Tal-
linna kütipolgus, mis teotse Soome lae ääres.

Peale Rakvere veresauna korraldajate töötas
tolleaegse Virumaa piires, nagu juba tähendatud,

veel üks suurem karistussalk, mis liikus Narvast
tulles Rakvere poole. Selle salga eesotsas oli alul
E.T.K. Nõukogu Siseasjade Valitsuse juhataja J.
Käspert ja hiljem keegi G. Reinwald. Salga mees-
kond on koosnenud, mõnede andmete järgi otsus-
tades, Narva all 28. novembril 1918 tugevasti kan-
natada saanud, Viljandi kütipolgu punaväelastest,

kelle arv on ulatanud 30—40 meheni. Lähemateks abilisteks juhtidele on olnud J. Mandel ja sekretär A. Kukke. See salk, ehk n. n. „Erakorralise revolutsioonilise korra komisjon“ (mõnel pool on samal asutusel nimetuseks olnud „kontrrevolutsiooniga võitlemise komisjon“ või „kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjon“), on liikunud idast läände ja oma tööd alustanud arvatavasti 17. detsembril Jõhvis. Käsperti korraldusel on Jõhvis 21. detsembril 1918 mahalastud 9 inimest: Leena Kärner, Jaan Uustalu, Jaan Rammot, Elfriede Steinberg, Aleksei Lepp, Aleksander Hannus, Johannes Vodja, Jakob Spielberg ja Emilie Pääbus. Narvas ilmunud punaväe ajalehes „Eesti Kütiväe Teatajas“ (E.K.T.) nr. nr. 12, 13, 14 on näidatud suurema osa süüks — salaviina põletajad ja müüjad. Teisi mahalastuid on jälle süüdistatud kontrrevolutsioonis ja sahkerdamises. Neid karistus-salga süüdistusi ei saa aga pidada usaldusväärseks, nagu seda tõendavad allpool toodud mitmed faktid.

Teisest küljest on enamlastest allikatest andmeid, et need inimesed on paari punaväelasega ühes viina joonud ja sellepärast mahalastud. Kui ka ettepanud süüdistus peaks paika pidama, võib siiski ütelda, et kaugel rinde seljaga ei ole niisuguseid karne karistusi võimaldanud määrata ükski isevalitseja, keda ideaalse maailmakorra loojate enamlaste poolt on siiski sagedasti „veristeks“ nimetatud („Nikolai verine“ jne.). Selle karmi karistuse aluseks on arvatavasti võetud Anveldi ja Käsperti poolt 16. detsembril 1918. a. antud ebaloogiline dekreet nr. 16 viinapõletajate asjus.

Peale selle on karistus-salga poolt Jõhvis kinnivõetud hulk inimesi, kellest osa vabastatud ja muist küüditatud pantvangidena edasi Narva.

Jõhvist on veretööde komisjon sõitnud Püssi, kus J. Käspert on töö teisel jõulupühäl üle annud oma abile G. Reinvaldile ja ise sõitnud 24. detsembril, Siseasjade Valitsuse ajutiseks juhatajaks määratuna, Narva.

Uus karistus-salga juht on teotsenud õige energiliselt, nagu seda tõendavad vahetpidamatud läbiotsimised ja arreteerimised selle salga edaspidisel tegevusel. Läbiotsijateks olid Püssi vallas keegi Loog ja Võrnu külas keegi Th. Timusk. 29. detsembril on Reinvald juba Aseris, kus jätkab oma tegevust uue aasta esimeste päevadeni.

Selles piirkonnas kirjutab Reinvald oma arvele järgmiste inimeste tapmise (tema enese koostatud nimekirja järgi):

1. Piilberg, Jakob 49. a. vana maha lasta.
2. Timusk, Juhan Peetri p. Aa mõisast 54. a., mahalastud 28. XII.
3. Lont, Jaan Jakobi p. Lüganuselt 64 a., mahalastud 28. XII
4. Lont, Johannes Jaani p. Lüganuselt 25. a., mahalastud 28. XII.

5. Kiivita, Aleksander Jaani p. Püssi v. 55 a., kinni võetud Kalvist, mahalasta 4. I. 19.
6. Sammel, Nigulas Juhani p. Kalvi vald 48 a., mahalasta.
7. Martinson, Johannes Jaani p. 23. a., kinni võetud Võrudest, maha lasta 4. I. 19.
8. Kruuspart, Juhan Mari p. 34. a., kinnivõetud Võrudest, maha lasta 4. I. 19.

Koos surmamõistetutega sisaldab mainitud nimekiri andmeid 281 vangistatu kohta, millest nähtub, et ka 12-, 13- ja 14-aastaseid lapsi on kinni võetud ja viimaseid isegi suuremal määral. See nimekiri on sellepolest huvitav, et siin selgub, kuidas kommunismi loojad on kaalunud inimelusid rahaga. Hukkamisele määratud inimesed ja muidugi ka nende sugulased ning kaasatundjad on otsinud kokku viimased sajad rublad (paberi rahal oli tol ajal võrreldes varemaja ajaga kaunis madal väärtus). Isa ja üks poeg Londid lastakse maha. Võib siis ette kujutada, missuguse meeleheitelga otsiti 25.000 rubla, mis on määratud teise poja elu lunastushinnaks, sest 25.000 rubla oli siiski väga suur summa. Seal on ka otsus tehtud kellegi Maria Timuski kohta — „kinni panna kuni ta kümme rub. trahvi ära maksab“. Võimalik et see otsus on surmatud J. Timuski abikaasa kohta. See tuleb meile küll meelde bandiitide tegevust Hiinas. Seda hirmude aega on aga tunda saanud 17 aasta eest paljud vanemad inimesed oma nahal. Nii toimetasid meil uue riigikorra loojad, kes võimu meie maa ja rahva üle oma kätte igatsesid. Ja nad toimetasid nende poolt antud korralduste nimel ning päris avalikult, sest vangistamised ja mahalaskmised toimusid arvatavasti 3. detsembril E.K.T. nr. 3 avaldatud Anveldi teadaande põhjal (valgekaartlaste perekondade vahi alla võtmise kohta pantvangidena). Reinvald loeb arvatavasti veel praegugi kõiki kaheksat oma surmatute nimestikku ja ei tea aimatagi, et üks nimelt Aleksander Kiivita (Elab veel praegu Püssi vallas Purtse-Matka külas) tõusis hauast surnute seast siiski üles ja jutustas oma vangistamise ja pääsmise kohta järgmist:

„Mina olen Püssi vallast, 53 a. vana, naisemees. Omas vallas on minul väike maja, muud liikumata kraami minul ei ole. Mina olen Kalvi mõisas metsavahiks 2½ aastat olnud. Enne Jõulu 23. det. võeti mind Kalvi mõisast, kus mina oma teenistuse asjus viibisin, kinni. Kinnivõtjaid oli neli meest: 3 soldatit ja üks madrus, kes välimuse poolt ja ümberkäimisega kinnivõtjate juht võis olla. Kõik neli meest olid eestlased, aga minule tundmata. Kinnivõtmise juures ütlesid minule soldatid, et nemad puid tahavad saada ja sellepärast mind tarvis on. Kui mina nendega ühes ree peale istusin, siis kuulutasid mind vangivõetuks. Kalvi mõisast viidi mind Vasta mõisa, kus sel ajal enamlaste peatuspaik oli. Seal peeti meid vangisi kinni kuni 5.

jaan., millal meid üle kuulati ja kohus mõisteti. Vasta mõisas peeti meid mõisa eluruumide keldris kinni. Meile ei antud süüa ega ka vett, mis meie ise väljaskäimise juures suure vaevaga omale toimetada saime. Magamise kohta meil ei olnud; magama pidime oma seljariiete peal põrandal. Ülekuulamise juures süüdistati mind sellest, et mina Kalvi „mõisa truu teenija“, mõisa „salapolitse“ ja „kraamihoidja“ olen. Oma süüdistuse põhjendasid enamlased järgmise juhtumise peale. Suvel 1918. a. andsin mina Kalvi mõisa omanikule parun Stackelberg'ile oma allkirja selle kohta, et minul kui metsavahil püssi tarvis oleks. Selle allkirjaga mu retses mõisnik 18. VII 1918. a. minule jahipüssi-loa. Mõisa läbiotsimise juures leidsid enamlased minu allkirja, mis siis süüdistuse aluseks sai. Peale selle kaebasid enamlastele Kalvi valla liikmed: Villem Laager, Magnus Nordman — Mahu külast, Karla Niinberg — Unnukses, Johan Sulger — Kalvi Rannamõisast. Kohtuotsus oli järgmine: „Sina saad varsti maatükki 6 jalga pikk ja kolm jalga lai.“ 5. jaanuari õhtul umbes kell 6 kutsuti meid mõisa keldrist ära ja anti teada, et meid viidakse mahalaskmisele. Meile (neli inimest) anti labidad ja kangid kätte ja viidi 8 soldati saatel Vasta mõisa karjamaale, umbes pool versta mõisast eemal. Haud oli ühine. Kui haud valmis sai, siis seati meid kõiki haua sisse seisma. Laskjad — neid oli 8 — läksid 15 sammu meist eemale ja lasksid kogupaugu. Kuul trehvas mind pahemast õlast, aga ainult riivates, purustades pintsaki. Minu kaasohvrid kukkusid hauda ja üks surmavalt haavatud hõikas. Selle peale tulid soldatid haua kalda juurde ja lasksid hauda nii-palju kui püssides padrunid oli. Nüüd keelas laskjate juht — madrus, nii-palju kui minul teada oli tema nimi Kukke, hauda järelelaskmist sõnades: „Aitab küll, see laskmine on hirmus!“ Peale selle astus madrus hauda ja trampis meid jalgadega. Püüdes otsusele tulla, kas meie kõik surnud oleme. Kui meile hauda järele lasti, siis riivas mind kuul rinna koopast, minu pealmisi riideid, maniskat ja särki purustades. Mina olin hauas pahema külje peal. Peale järelvaatamist aeti haud kinni. Et tema aga madal oli — umbes 2 jalga, siis ei olnud mullakord mitte paks. Mina olin hauas nii, et parem õla haua kaldaga ühe kõrgusel oli. Kui laskjad äraläinud olid ja mina arvasin, et nemand juba mõisas on, siis hakkasin ennast mulla alt lahti kraapima. Jalgade peal olid kivid, müts jäi minul mulla alla ja sellepärast põgenesin palja peaga. Laskmise juures riisusid soldatid minult: ühe talvekasuka 2000 rbl., raha 52 rbl., kindad ja šalli 40 rbl. 5. jaanuari k. p. hommikul käis minu abikaasa Vasta mõisas ja tahtis minu elu päästa, sest üks madruste seast — vist Kukke — oli ütelnud, et kui tema raha toob, siis mina lahti lastud saan. Minu naine tõi Vasta mõisa 30 rbl. kulda ja 40 rbl. hõbedat. Õhtu kohtu ees ütles minule üks

kohtumõistjatest: „Sina tahad kolmekümne rublaga oma elu päästa.“ Minu isikliku arvamise järele ei päästnud mina mitte rahaga elu, aga õnneliku juhtumise kombel. Isesuguseid tagajärgesid peale haavade mina oma tervise kohta ei tunne enesel olevat.“

Tegevust Vastas ja üldse neid tegelasi, kes enamlaste veretööde juures tegevad olid, iseloomustab üks sellest ümbrusest komissar Reinvaldile saadetud kiri: „Sms Reinvaldt. Paluksin see kirjatooja isik Vastamõisa metsavahi Ed. Kulliku asjus üle kuulata. Kui see kõik õige on, mis kirja tooja isik Jüri Paaver räägib. Siis peaks Ed. Kullik tignmata saama ära koristatud. Aseris 4. I. 19. Smehelik terv. A. Arm.“

Rannaäärest on punane karistussalk liikunud lõunapoole ja pikema peatuse teinud Mõdriku mõisas. Siin on iseloomustajate märkimisväärne vana mõldri Tiitso kinnivõtmise ja tapmise. Punaväelased on enne arreteerimisele tulekut käinud kolm korda Tiitsole kuuluvas Mõdriku veskis riisumas, kusjuures igakord olnud teatud ülesanne: esimene kord on kaasa viinud toidukraami (11 puuda jahu, 20 naela liha, 2 setverikku õunu) ja purustanud 5 maja akent; teine kord on ära viinud naisterahva jalgratta ja kolmas kord binokli, päevapildi-aparaadi, jahipüssi ja naisterahva mantli. Neljandal korral, 7. jaanuaril, on veskisse tulnud kaks punaväelast ja vana 75-aastase Tõnu Tiitso kaasa viinud Mõdriku mõisa. Üks kinnivõtjaist olnud Rägavere vallast Vetiku külast pärit olev madrus Rulli ja teine soldati riietuses olev tundmata isik. Mõisas on parajasti enamlaste kontrevolutsiooni vastu võitlev kohus koos olnud. — Seal on olnud ülekuulamine, mille järele Tiitso istuma pandud 9. jaan. on vana mõlder viidud veel soldatite poolt koju veskisse jahvatama, kus soldatid muu seas rääkinud, et vanakesega midagi ei juhtu ja lastavat varsti kogunisti lahti. Teiselt poolt on omaksed kuulnud mõisas vangivahtideks olevatelt soldatitelt vastukäivaid teateid: „See piht kannatab palju hoope ja teab palju rääkida“ jne. Selsamal õhtul, 9. jaan., umbes kella 8 ajal ongi Tõnu Tiitso kutsutud mõisa võõrastetoas olevate teiste vangide hulgast välja ja viidud 100 sülda mõisast eemale parki, kus lastud ühes kahe teise väljakutsutud vangiga maha. Need viimased olid olnud Jakob Rätts ja eesti ohvitser Tiinas, mõlemad Rägavere vallast Miila külast. T. Tiitso oli veel samal õhtul enne mahalaskmisele viimist rääkinud kaasvangile Mart Leppik'ule, et tribunaal on temale määranud 30.000 rubla trahvi, mida ta muidugi maksta ei jõudnud. Kuna 9. jaanuaril hakkasid enamlaste väed Rakverest juba taganema, siis viisid omaksed surnukeha järgmise päeva õhtul laskmise kohalt koju, ilma et enamlased oleks seda keelanud.

On säilinud ka tribunaali n. ö. ametlik toime-tus T. Tiitso kohta, mille toome siin lugejaille as-

jast tõepärasema efekujutuse saamise võimaldamiseks muutmatul kujul:

Akt.

7. jaan. 1919. as. aresteeritud Tõnu Tiitso, poeg Mart kaitseliidu organiseerija

Protokoll

8. jaan. 1918. as. ülekuulatud Tõnu Mardi p. Tiitso 75 as. vana Rägavere vallast Mölder Mõdruse külas, tunnistan järgmist: minu poeg Mart 26 as. vana oli viis kuus nädalad enne sõda valges kaartis üks päev enne kui Rägavere mõisa juures lahing oli läks minu poeg Rakveresse kust teda soldatik mobiliseeriti, seda mina ea tea kas tema kaitse liitu organiseeris või mitte.

T. Tiitso (allkiri).

nud oma terminoloogia järgi valgekaardiks ja sellest siis ka see segadus mida loeme protokollist. Selgitamatuks jääb arvatavasti, kas on vana Tiitso midagi sellest aru saanud, missugused sõnad on temale selles protokollis valgekaardi suhtes suhu pandud, või on kohtumõistjaid üldse vähe huvitanud mida uurida ja mida protokollida. Vassiti aga midagi kokku, sest peaasi seisis ju selles, et otsuses seisaks sõnad „maha lasta“. Kaitseliitu võidi küll organiseerida mõned nädalad enne sõda ja sellejuures kodus elada. Sõjaväe organiseerimine aga algas, peale üksikute vanemate juhtide koonzumise, kelle hulka Tiitso poeg aga ei saanud kuuluda, alles nädal aega enne sõja algust ja igaüks, kes seda organiseeris oli sellega ühes juba tegelikus teenistuses. See teenistuses oleja aga ei oleks saanud üks päev enne Rägavere lahingut Rägavere

Otsus: Tõnu Mardi p.
Tiitso üle kuulamine
selgus et teema eht valge
kaartiväelane on selle
tagajärjel tuleb maha
lasta.

Reinvald
Secretariest: J. Mõrdel.
Admiral
Kandisoor.
Kauson

Enamlaste tribunaali otsus Mõdrikus 9. jaanuaril 1919. tapetud T. Tiitso kohta.

Otsus: Tõnu Mardi p. Tiitso ülekuulamise selgus et tema eht valge kaartiväelane on selle tagajärjel tuleb maha lasta.

Allkirjad (v. ülesvõtet otsusest ja allkirjadest).

Nagu sellest, Anveldi 3. detsembri teadaandest pantvangide võtmise kohta ja muust säilinud materjalist selgub, on karistussalkeraliselt just jahti pidanud kaitseliidu ja kaitseväge (tolleaegne nimetus rahvavägi) organiseerijate ja nende omaste peale. Nähtavasti on aga tribunaali mehed kaitseväge või sõjaväge nimeta-

gaverest Rakveresse minna ja seal siis mobiliseerituna uuesti teenistusse astuda. Sellest selgub pävaselgelt T. Tiitso omaks märgitud sõnade absurdus, kuid vägivald abil võib panna ükskõik mida tunnistama, nagu seda teame juba keskaegsetest nõiaprotsessidest. Seda aga, millest on selgunud, et T. Tiitso on otsuses tähendatud „eht valgekaartiväelane“, ei räägi protokoll midagi. Samuti tundub kurioosumina ka ühe Rakveres mahalastu, nimelt Leop. Aroni süü nimetus: „teise mehe naisega elanud“:

9. jaanuaril lõpetas karistussalk 3 inimese tapmisega Rägavere vallas oma tegevuse. Siis olid meie pealetungivad väed juba Tapa jõonel. Kas see salk võttis ka osa viimasest, 10. jaanuaril toimetatud, kõige suuremast Rakvere veretööst, selle kohta puuduvad senini lähemad andmed.

Kuna Jõhvis, Püssis ja Vastas toimepandud veretööde kohta on antud punases ajakirjanduses (E. K. T. nr. 15 1918. a. ja nr. 3 (18) 1919. a.) avalikusele teateid, siis Rakvere veretööd on jäänud seal täiesti märkimata. Võimalik et Rakvere veretööde ohvrite suur arv on tapmise korraldajaid endidki ära kohutanud.

Peale Rakvere veresauna ja nimetatud karistussalga tapmist oli vähemate ohvrite arvuga tapmisi veel üle Virumaa. Kohtla jaama juures on maha lastud Harjumaalt Kolga vallast päritolevad Karl Johani p. Vesilind, Juhan Jaani p. Oberg, Gustav Adu p. Määnd, August Magnuse p. Seeström ja Karl Luuk. Enamlased on süüdistanud neid, et nad on meie vägedele kaasa aidanud merelt pommitamise ajal. Kohtlas lasti ka maha 1918. a. algul enamlaste taandumise ajal Anija end. valla kirjutaja Brauer. 25. veebruaril 1918. a. lasid taanduvad enamlased Jõhvi jaama juures maha ka Rakvere kooliõpilase Silbersterni. Virumaa idaosas läks veel kaotsi 1919. a. jaanuaris enamlaste taandumise ajal Sillamäe kiriku all elutsev noormees Fageström ja detš.-is 1918. a. olla Jõhvis Käspert'i poolt maha lastud keegi Jaan Tulli.

Avanduse mõisa rohuaia taga on maha lastud Määri mõisa valitseja Seping ja puusärgitegija Lismanni poeg Avanduselt. Avandusel olla kohtumõistmine sündinud õige lihtsalt, enamlaste keeles, südametunnistuse järgi. Keegi noormees Vilkker olla saatnud tribunaali kaebtuse, et isa ei andvat temale üle talukohta, mille pärijaks ta ennast lugevat. Tribunaal teinud otsuse: „Isa maha lasta, kes oma poega eksploateerib“. „Ja vana Vilkker saadetakse teise ilma“, nagu seda märgib tolleaegne „Vaba Maa“ (nr. 15—1919). Sealsamas on juhtunud ka õnnelikult lõppenud ärajooksmine tapjate kuulide alt. Kaks venda on viidud mahalaskmisele. Surmaminejad on ise omale haua valmis kaevanud. Nad on võetud aluspesu väele ja pandud siis hauaäärele seisma. Tapjad avanud siis kuulipildujast tule. Kuulid lennanud surmale määmatutest üle, kaugemale maa sisse. Laskja ei ole siis vaevaks võtnud tapariista uuesti sihtima hakata, vaid käskinud mehi üle haua sammu viis kaugemale hüpata. Mehed on siis hüpanud, kuid mitte sammu viis, vaid üle haua otse metsa. Tagant oli tõmmatud veel küll kõva tuli peale, kuid mehed olid siiski mõlemad pääsnud. Ühel oli küll kuul tunginud läbi käsivarre, kuid seda pole pääsmise tuhinas tähelegi pannud. Mehed olid selle järele olnud poolalasti kaks ööd ja ühe päeva küü-

nis peidus, kust alles meie vägede kohalejõudmisel välja tulnud.

Simunast Rakverre toomisel olla jooksu pääsnud veel üks noormees, kellele oli määratud 20.000-rublane trahv ehk mahalaskmine. Paasveres on Moora mõisa taga pargis maha lastud vallavanem Jaan Elvest ja Rudolf Peets. „Vaba Maa“ teatel 18. jaanuarist on 8 Paasvere meestest ära tapetud Rakveres Alder Kruusan, Julius Kintser, Priidik Vilver, Andres Matiesen, Artur Elberg, Karl Preismann ja Toomas ning Alder Telfeldtid. Kuna Rakvere veretööde aktis on ainult esimese kolme nimed, olgugi osaliselt muudetud kujul, (Grustam, Kintsel), siis võib arvata, et viis viimast on selles aktis märgitud tundmatute nime-tuse all.

Kes aga toimetas Jaagupi ümbruses mahalaskmisi ja kes olid läbiotsijad ning inimeste vangistajad, selle kohta puuduvad lähemad andmed.

Mustvee alevis on kolm meest mõökadega surruks raiutud ja kolm meest maha lastud. Viimaste hulgast on teada kaks taluperemeest Vidrik Valdman, Lihuvete külast ja Berg Võitkverest. Berg võetud padrunikastiga teel kinni, mida meie väed esimesel taganemisel tema reele unustanud. Mustvee punaseks komandandiks on olnud algul Johannes Joonas, Luunja vallast ja hiljem kohaliku preestri poeg Antonov.

Seni teada olevatel andmetel on veel tapetud poisike Herman Olka, Isaku vallast, Jõhvi õpetaja K. Hesse Maidlas, 18. detš. ja Jõhvi jaamast ida pool asuva ühe raudtee vahimajas elutsev raudteevaht naisega 8. detsembri ümber. Viimaste, kui ka paljude teadmatute ja Rakveres väljakaevatud tundmatute nimed pole avalikult veel teada. Ajalehes „Vaba Maa“ nr. 20, 25. jaan. 1919 avaldatud Kūti vallast tapetute nimestikku vaadeldes selgub samuti, et osa neist leidub Rakvere aktis, kuid tervelt kolmandik neist puudub. Puudujad on: Eduard Soone I, Eduard Soone II, Jüri Mägi väimees Jüri Kuller, Landmann ja Mardits, viimased kaks pärit Arukülalt. Võib arvata, et ka need viis on Rakvere akti tundmatud. Peale selle on enamlastelt maha jäänud üks mahalastute nimestik, mis sisaldab 29 nime. Osa neist on märgitud Rakvere aktis, mõned aga puuduvad. Puudujad on: Adler, Poka, Kaarus, Kilm, Lessen, Reise, Antonof, Nuu, Anton, Luuk. Ed. Soone. Kahe, nimelt Poka ja Lesseni, kohta võib arvata, et nimed valesti on kirjutatud ja õiged nimed on Bock ja Lessel. Teiste siin nimetatute kohta pole aga seni avalikult midagi teada. Samuti on andmeid nagu oleks Rakveres tapetud veel Blumbergi, Kroombergi, Kruusmanni (Kruusan, Grustam? K. U.) ja Seljori nimelised isikud.

Viru maakonna enamlaste tegevuse uurimise komisjon tegi 5. apr. 1919 kokkuvõtte mille järgi

A K T.

Viru maakonnas hukatud 141 inimest, kellest 8 naisterahvast ja 133 meesterahvast. Kõige noorem hukatu on 7-aastane Herman Olka Isakust ja ja kõige vanem 75-aastane Tõnu Tiitso Rägaverest. Pantvange on enamlased Venemaale kaasa viinud 90, neist 38 naisterahvast ja 52 meesterahvast. Kõige noorem on olnud 11-aastane ja kõige vanem 72-aastane. Enamlastega on Venemaale kaasa läinud Virumaalt, väljaarvatud Rak-

1919. aastal jaanuarikuu 18 päeval sai see akt valmistatud Rakvere linnas, Viru Maakonna Müllitsaülema abi J. Tenneberg'i poolt järgmise asjaolude tõenduseks:

Lühikese aja jooksul 16. detsembrist 1918. a. kuni 11. jaanuarini 1919. a., millal enamlased Rakveres võimul olivad, saivad nende poolt süüpaigal vägivaldselt, toorel kombel ärahukatud

Viru-Jaagupi kiriku sisemus enamlaste rahvamajana.

Peale suure plakati on igalpool näha punaseid lippe; ka altari kujudel on need käes.

vere linn, 975 isikut, kellest 391 inimest on astunud punaväkke.

„Postimehes“ 14. juunist 1919 nr. 120 toodud artiklis „Enamlaste tegevus Virumaal“ on märgitud tapetute arv veelgi suuremana, nimelt 147. Nimeliselt on aga ohvrite arv veelgi praegugi lõplikult selgitamata, mispärast igasugused täiendavad teated olgu selle ajakirja toimetusele või Sõjaarhiivile igal juhul teretulnud.

umbes poolteistsada kodanikku, kes osalt linnast, osalt ümberkaudsetest valdadest kinni võetud olivad. Haudadest, millede kallastel surmaotsused olid täide saadetud ja milledesse tähendatud tapaohvrite surnukehad olid paigutatud, saivad leitud kolm ühishauda linna karjamaal, linna surnuaia ja Palermo lageda vahel olevas metsas, umbes pool versta linna majade piiridest eemal. Nende haudade kohti juhataksid kätte hiljuti üleskaevatud mullapangad ja suuremad ja vähemad vereplekid lumisel maal.

Kohalise valitsuse poolt oli korraldus tehtud, et ühishaud saavad lahti kaevatud ja nendes leiduvad surnukehad saavad välja võetud nende omastele kätteandmiseks ja kirikliku kombe järele mahamatmiseks. Selle kurva tööga sai algatud 17. jaanuari hommikul kohalise valitsuse võimu esitajate juuresolekul ja kohale ilmunud linna ja ümberkaudsete valdade elanikkude pealtvaatamisel, kusjuures haudade lahtikaevamise tööle saidvad toodud kohalisest vangimajast kinniolevad enamlased — vangid kohalise Kaitse Liidu liikmete korrapidamise ja valve all.

Haudade lahtikaevamise, surnukehade väljavõtmise ja nende välispidise ülevaatuse juures olid valitsuse võimu esitajatena: Viru maakonna müütsaülem, Kaitse Liidu ülem ja kohaline komendant Aren, maakonna valitsuse esimees Juhkam, maakonna müütsaülem abi Tenneberg, Rakvere linna müütsaülem Kütt, Rakvere-Paide Rahukogu esimees Kalbus, Rakvere-linna arst Dr. Viren ja arst Dr. Utt ja linnavalitsuse liige Jakobson.

Kõige enne 17. jaanuaril lahtikaevatud ühishauast, missugune seisab Surnuäia üütsast Palermo poole viiva tee ääres pahemat kütt linna poolt künta peal, saidvad väljavõetud ja välispidiselt ülevaadatud järgmised surnukehad:

- 1) Tõnis Põdra — Uhtna vallast, kuulihaav rinnas.
- 2) Tundmata — kuulihaav südame kohal, pea katki löödud.
- 3) Tõnu Põiklik — raudteemetnik Rakvere jaamast, tikuhaav pahema kaenla all.
- 4) Tundmata — kuulihaav rinnus.
- 5) Ferdinand Tops, Huljalt, Undla vallast — kuulihaav kukla taga.
- 6) Ellenberg, Tartust, üliõpilane, sanitar — pealagi sisselöödud.
- 7) Rudolf Oimann — tikuhaavad peas ja seljas.
- 8) Dr. Reinik, sõjaväearst — tikuhaav kaelas.
- 9) Sergei Florinsky, preester — kuulihaav rinnus.
- 10) Rudolf Roost, Tudulinna, sanitar — tikuhaavad kaelas ja paremas jalas.
- 11) Tundmata — tikuhaavad pahema kaenla all ja peas.
- 12) Tundmata — tikuhaav ja kuulihaavad parema reie peal.
- 13) Gustav Bock, kaupmees Rakverest — ilma haavadeta, arvatavasti ära lämbunud ühishauas.
- 14) Keegi Eesti rahvaväe sanitar, Narvast pärit, nimi tundmata, Kolo mõisa juures enamlaste kätte sattunud — lõualuu katki, kuulihaav pahemas õlas, tikuhaavad paremas reies ja kõhus.
- 15) Eduard Sepp, Veltsi mõisast, Viru maakonnast — kuulihaav kõhus.
- 16) Kolk, kingsep Rakverest — kuulihaav peas.

Selsamal päeval lahtikaevatud teisest ühishauast, missugune seisab mõnikümmend sülda eemal esimesest hauast paremat kütt teed linna poolt minnes madalas orus, said väljavõetud ja välispidiselt ülevaadatud järgmised surnukehad:

- 17) Heindrich Mikker, Kundast — pahemalt poolt pea purustatud, kuulihaav parempoolses õlas.
- 18) Johannes-Eduard Järv, Pajusti külast, Kütti vallast — kuulihaav pahempoolse külje peal.

- 19) Jüri Juhkam, Roela vallast — kuulihaavad pahempoolses pales ja parempoolses reies.
- 20) Hugo Lang, Vinnist, Kütti vallast — tikuhaav alumises kehaosas, nähtavasti püssilaeaga pähe löödud.
- 21) Joosep Kovits, Kundast — kuulihaav peas ja pahemal pool otsa ees.
- 22) Tundmata — pealagi ära purustatud kuni ninast saadik.
- 23) Harriet von zur Mühlen, Tudu mõisast — tikuhaav rinnus.
- 24) Tundmata — kuulihaav paremas õlas ja külje peal.
- 25) Rakvere koguduse õpetaja Valter Paucker kuulihaav parema rinna peal.
- 26) Gustav Soone, Pajusti külast, Kütti vallast — tikuhaav pahempoolse külje sees.
- 27) von Hesse, endine aksüsiametnik Rakverest — kuulihaav kõhus.
- 28) Peeter Sakkar, Kundast — kuulihaavad parempoolses kõhuosas ja suus.
- 29) Artur Sults, Kundast — tikuhaav parempoolses rinnas.
- 30) Paul Oimann — tikuhaav parempoolse kõrvas ja pea pehmeks taotud.
- 31) Jakob Raja, Loobu mõisa metsaülem — kuulihaav pahemal pool peas, kuul välja jooksnud parempoolsest kõrvast.
- 32) Hugo Rannaber, Pajusti külast, Kütti vallast — parempoolse kõrva ääres pea purustatud kuulidega.

Tänasel päeval, 18. jaanuaril, lahti kaevatud kolmas ühishaud seisab eelmise haua kõrval, umbes 6 jalga sügav ja on kuni maapinnani surnukehadega täidetud, kes üheteise peale hunnikusse on visatud, ainult õhukese mullakorruga kaetud ja tugev surnu lehk on tunda. Sellest hauast saidvad väljavõetud ja välispidiselt ülevaadatud järgmised surnukehad:

- 33) Rudolf Peets, Laekverest, Paasvere vallast — kuulihaavad pahemal pool kaelas ja küljes.
- 34) Karl Erde, Haljalast — pea tümaks taotud ja kuulihaavad kõhus ja paremas jalas.
- 35) Taniel Sellov, Laekvere kaupmees — pahempoolne pale kuulidega lõhutud ja kuulihaavad alumises kehaosas.
- 36) Jaan Rebane, Assamala külast, Porkuni vallast — pealuu purustatud, pahemal pool küljes tikuhaav.
- 37) Johannes Lumberg, Amblast — paremalt poolt pea purustatud, kaelas lähidalt lastud kuulide haavad.
- 38) Aleksander Grustam, Laekverest, Paasvere vallast — paremalt poolt pea purustatud, kuulihaav rinnas.
- 39) Jüri Intal, kaupleja Rakverest — paremal pool peas kuulihaav ja paremal pool küljes tikuhaav.
- 40) Hans Mankin, endine kordnik Amblast — pea purustatud kuulipilduja laskmisest.
- 41) Hindrik Roosilill, Tapa mõisast — pea purustatud kuulipildujast.
- 42) Eduard Valov, Rakvere linnast, Rägavere lahingus vangi langenud — pea purustatud kuulidest ja rinnas kuulihaav.
- 43) Gustav Koolmann, Vainupealt, Vihula vallast — pea purustatud püssi laega.
- 44) Mihkel Klein, Kütti vallast — pea purustatud püssi laega, rinnus kuulihaavad.
- 45) August Marton, Mallast — kuulihaavad pahemal pool peas ja paremal pool rinnas.
- 46) Dr. Moriz Luig, Port-Kundast — kuulihaav pahemal pool rinnas ja parem jalg murtud.

- 47) Siim M ä g i, Mallast — kuulihavad rinnus ja kõhus, pea purustatud.
- 48) Jüri K u l l e r, Inju mõisast — peksetud rindade ja kõhu peale, kaelast kägistatud, püssi pära hoop pale peal.
- 49) Johannes M a r t o n, Mallast — kuulihavad pahemal pool rinnas ja pahemal pool meelkohal peas.
- 50) Konrad P r e i s b e r g, Ambla köster — pea purustatud püssi pära löökidega, pahempoolse kaenla all kuulihavad.
- 51) Ernst-Aleksander K l e i n, Kütti vallast — kuulihav paremas silmas.
- 52) Karl P a a s, Kulinalt, Kütti vallast — paleid sissetaotud, pea purustatud, ilma haavadeta.
- 53) Artur V ä ä n, Vihula valla militsionäär — pea purustatud, kesk rinnas kuulihav.
- 54) Jüri L e m m i n g, Amblast, Jõgisoo külast — paremal pool peas kuulihav ja paremal pool rinnas tikuhav.
- 55) Villem P i i d e r m a n n, Rahklast, Paasvere vallast — parempoolne peaju väljalöödud kuulipildujast ehk püssilae hoopidest.
- 56) Karl K n a u f, Nõmküla mõisa omanik — pahemalt poolt peaju kuulidega purustatud.
- 57) Karl P u d e l, Rahklast, Paasvere vallast — pea purustatud.
- 58) Johannes S c h m i t n e r, Tapu mõisa meier — pea purustatud.
- 59) Proua v o n R e h k a m p f, Rakverest — paremalt poolt pea purustatud.
- 60) August P a a s, Kulinalt, Kütti vallast — pea purustatud kuulidega, paremal pool kõhus kuuli haavad.
- 61) Liina L i i m a n n, Aaspere vallast — peaju purustatud.
- 62) Jeanette baronesse V r a n g e l l, Rakverest — tikuga alumine kehaosa lõhutud.
- 63) Proua v o n S a m s o n, Rakverest — pea purustatud.
- 64) Leopold A r o n, postijaama pidaja Rakverest — pea purustatud.
- 65) Jaan P a a s, Kulinalt, Kütti vallast — pea purustatud.
- 66) Karl E i s e n b e r g, Rakvere-Jakobi põllumeeste seltsi esimees, Rakverest — pea purustatud kuulidega.
- 67) Tundmata — pea purustatud kuulidega.
- 68) O l d e r, Püssi jaama raudtee-vaht — kuuli haavad rinnus ja kõhus.
- 69) Tundmata — pea purustatud püssilae hoopidest.
- 70) Mihkel M a r t o n, Mallast — pea purustatud kuulidega.
- 71) Jüri M ä g i, Injust, Kütti vallast — rindade peale peksetud, pähe püssi laega löödud.
- 72) Teodor N õ m m, Saaremaalt, Rahklas, Paasvere vallas elanud, 20 a. vana — kuuli haavad kukla taga peas.
- 73) Tundmata — paremalt poolt pea kuulidega purustatud.
- 74) Bernhard-Voldemar L e s s e l, Rakverest — kuuli haavad näos, kaelas ja rinnus.
- 75) M a s i k, Tveri kubermangust kolonist, Haapsalus elanud, Eesti rahvaväelane, Mõdriku mõisus kinni võetud — pea purustatud.
- 76) Jüri-Heinrich G r a u b e r g, Rahklast, Paasvere vallast — pea ja jalg purustatud.
- 77) Tundmata — pea purustatud.
- 78) Priidik V i l v e r, Laekverest, Paasvere vallast — pea kuulidega purustatud.
- 79) Julius K i n t s e l, Laekverest, Paasvere vallast — kuulihav pahempoolses rinnas.
- 80) Tundmata — kuuli haavad rinnus — südumesse ja parempoolsesse kopsu.
- 81) Marta A f a n a s j e v a, halastaja öde Kundast — pea purustatud kuulidega.
- 82) Marie K i r s c h, Rakverest — pea purustatud kuulidega.

Peaegu kõik surnukehad, mõne üksiku väljarvamisega, olivad kas sukkadega, ehk palja jalu, kuna saapad äravõetud olivad, niisumuti puudusivad paljudel ka suuremad riided.

Kõigist nendest vägivalla ohvritest, peale haudadest väljavõtmist, saivad päevapiltlised ülesvõtted tehtud, igast hauatüüest iseäralises gruppes. Äratuntud surnukehad saivad nende omastele, kes nende järele ilmusid, kätte antud, kuna tundmataks jäänud surnukehad, ehk kellele vastuvõtmiseks keegi ei ilmunud, metsast üleviidud saivad Rakvere linna edaspidiseks väljandmiseks, ehk mahamatmiseks.

A l l a k i r j u t a n u d: Viru maakonna miilitse, Kaitse Lüüdi Ülem ja Rakvere linna Komen-dant A. A r e n. Linna arst Dr. K. V i r e n, Lin-napea a. t. K. J a k o b s o n, Dr. Ernst U t t, Viru maakonna valitsuse esimees J u h k a m, Rakvere linna Miilitse ülem G. K ü t t, Rakvere-Paide rahukogu esimees K a l b u s. Viru maakonna Miilitse ülem abi J. T e n n e b e r g.

Alguskirjaga õige:

Viru maakonna Miilitse ülem a e e t:

J. T e n n e b e r g.

Sekretär: K i c h l e f e l d.

Iseloomud.

K u s t a s.

Semjon Katjuša kadus äkki nagu tina tuhka — keegi ei teadnud kuhu ta jäi. Kui ta kahe nädala pärast jälle ilmus päevavalgele, oli ta nägu ilustatud armidega ninal, kummagil pool üks, koonust sõõrme lestade aluseni.

Ta jutustas oma loo. Oli sattunud pummelda-ma. Peale politseitunni kodu minnes, kohtas tänaval viinastanud seltskonda — kaks meest ja naine. Edasi mindi siis neljakesi. Hangiti kusagilt veel pudel viina, suupisteid ning mindi S. Katjuša korterisse jooma. Tekkis tüli tühjast asjast, kakeldi, kahjatseti rumalat tüli, lepititi ära ja lepituseks

suudeldi vennalikult, ning külalised lahkusid suurte sõpradena. Saanud külalised viisakalt minema, S. Katjuša pani tähele, et tema palit oli kadunud varnast. Jooksis külalistele järele, tabas nad tänaval ja viis politsei jaoskonda. Seal tekkis tüli uuesti, lepititi uuesti ja suudeldi uuesti, kuid suudlemisel külaline äkki sai jälle vihaseks, et ta oli tiritud politsei jaoskonda sarnase tühja asja pärast, nagu külalislahke peremehe palitu kaasavõtmine, ja hammustas S. Katjušal nina läbi. Nii siis pidi ta haiglas 2 nädalat aega nina külge kasvatama. See lugu juhtus Peterburis 1913. aastal.

Maailmasõja ajal, viibides paaripäevasel lähetusel Viiburis, ööbisin ühes hotellis vaksali vastas. Hotel oli suur, toad soojad ning puhtad, nagu Soomes ikka, kuid tol hotellil oli halb kuulsus — müüdivat hõlmast joovastavaid jooke (oli keeluseaduse aeg). Nii hoiatati mind, kuid mul polnud valikut: käisin läbi kõik Viiburi võõrastemajad, kuid vaba tuba ei leidnud.

Heitsin voodi ja hakkasin und sõõrutama, kuid magamisest ei saanud esialgu asja. Tõusis mingi tümin, kõvenes, vaibus, kõvenes, vaibus... ja ei tahtnudki lõppeda. Mul läks süda täis, kõlistasin hotelliteenri tupp, ja mis lugu see on, et Soomes võõrastemajas ei saa öörahut? See teatas, et hotellis on juhtunud halb lugu: „Kaks poika“ kaklevad. Üks ajab pussiga teist taga. Küll see põgeneb õue, isegi pööningule ja keldrisse, kuid teine ikka taga, puss käes, ja ise jörrab nagu vihane sõnn.

Mõtlesin, et tohoo, pime ime! Kahest kaklejast ei saada jagu! Riietusin, et minna nõudma korra jalule seadmist. Koridoris nägin seisma vaikelt seinte ääres teenreid ja muid inimesi. Tiimin kostis teiselt korralt ja lähenes. Varsti jooksis trepist alla üks noorevõitu mees paljaspäi, kuue väel ja litsus nagu jalad vähegi kandsid pilki koridori tuhinal inimestest mööda ning välisuksest välja. Sammu 15—20 tema taga vehkis teine samasugune, puss käes, ise jörris ja inises.

See hoogne tagaajamine kestis veel tükk aega, kuni viimaks saabus vaikus. Ma ei tea kuidas lugu lõppes — kas tagaajaja viha vaibus enne, kui väsisid põgeneja jalad, ehk õnnestus tal püüda peitu või suudeti koondata mingi jõuk, kes kütkestas vihase mehe. Politseid vististi ei tüllitatud endastmõistetaval põhjusel. Nii kaklesid soomlased — omavahel.

*

1915. a. sügisel juhtus Peterburis korralik lööming kahe eesti poisi vahel ühelt poolt ja roodutäie venelaste vahel teiselt poolt. Need olid sissekutsutud tagavaraväelased. Eesti poistest üks oli maismaalane, teine randlane. Randlane oli tugev mees, kämmal oma veerand ruutjalga suur. Eesti poisse häirinud eriti venelaste ropuvõitu käitumine söömisel, kasimatus, putukad ja lohakas. Venelasi vihastanud aga eesti poiste kaldumus eralduda, omavahel viibida, mingi üleoleku tunne

ja isegi nende korralikkus nii kasarmuelus kui teenistuskohuste täitmisel. Venelased arvasid heaks ka väljendada oma tundeid oma viisil, tihti „tsuhnatamisega“.

Säärane käitumine hakkas eesti poistele liiaks minema ja nad otsustasid anda venelastele lisäõppust. Lagedal väljal see ei sobinud, sest seal oli venelastel võimalus langeda peale kogu oma hulgaga. Randlane valis säärase koha, kus kahelt poolt küljed olid kaitstud järskude seintega. Säärane koht oli parajasti teel kasarmusse Peetri-Pauli vana kindluse vallide vahel. Kord, kui rood tuli õppustelt, kus venelased olid jälle kõvasti „tsuhnatanud“, jõudes kitsastele, randlane ütles sõbrale: „Pea seljatagust“, keeras järsult ringi ja hakkas lahmima järeltulevaid venelasi. Iga mees sai paraja „portsu“.

See oli randlase „utsin“ roodule. Vabadussõjas näidatud vahvuse eest ta sai autasumaa ja on praegu Harjumaal tubli peremees.

Meil on lendavaks sõnaks suus „temperament“. Iga mees (ja ka naine) armastab ülistada lõunapoolsemate rahvaste „temperamentlikkust“. Üks nimekas kirjanik ja kriitik alles hiljuti kiitis usetid, et need olla palju „temperamentlikumad“ muist eestlasist, sest nende soonis voolavat ka slaavi verd; eestlased olevat tuimad, jne. Sääraste arvamide avaldamist peetakse heaks tooniks ja hariduse ja maailmanägemise tunnuseks. Ülistada prantslaste „temperamentlikkust“ on veel eriti peen.

Kuid celjutustatud lood elust näitavad, et „temperamentlikkus“ vahest tõuseb lõunast põhjapoolle. Kindlasti tollel soome „poika“l, kes kõvasti pool tundi taga ajas teist meest, oli „temperamenti“ rohkem, kui noil slaavlastel, kes poole tunni jooksul suutsid ära kakelda, kahetseda oma tüli, veel kord tüllitseda ja jälle kahetseda.

Ka randlasel, kes läbi kloppis kogu roodu, pidi olema üpris tugev „temperament“.

On parem, kui sõnakõlksudest jõuame „temperamenti“ avalduste hindamisega iseloomude mõistmiseni.

Kui seda teeme, siis selgub meile nii mõnigi saladus. Arvatavasti need kolm lugu aitavad selgitada ka Eesti Vabadussõja võidu saladuse.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.—1920.) kronoloogiat oktoobris.

1917. a.

1. Vene vägede poolt mahajäetud Kuresaare langeb Saksa vägede kätte.
2. Maapäev valib komisjoni Tallinna evakuuermise puhuks. — 1. Eesti Polk jõuab Volmari piirkonnast Haapsalusse.
3. Saksa lendurid pilluvad pomme Viljandis, Valgas ja Pärnus. — 1. Eesti Polgu üksused jõuavad Haapsalust Muhumaale.
5. Vene väed lahkuvad Muhumaalt.
- 5-8. Tallinnas rüüstatakse viinaladusid.
7. Saksa väed vallutavad Kärkla alevi ja Kesselaidu saare.
11. 3. Eesti Polgu asutamine lubatud.
12. Valitakse Maapäeva juhatus ja maavalitsus. Maavalitsuse esimeheks valitakse K. Päts.
- 13—15. Põhja-rinde eesti sõjaväeliste organisatsioonide kongress Tartus.
14. 2. Eestimaa nõukogude kongress nõuab kogu võimu nõukogudele.
17. Tallinna Eraldi Eesti Polk formeeritakse ümber 3. Eesti Polguks. — Maapäeva esimehe protestitelegramm välisesindajale ja välislehtedele vene sõjaväeosade vägivallategude vastu Eestis.
22. Tallinnas moodustatakse Sõjarevolutsiooni Komitee.
23. Tallinna Sõjarevolutsiooni Komitee võtab Merekindluse Staabi, vaksalid ja posti oma valve alla.
- 25./26. Enamline riigipööre Peterburis. Vene Ajutine Valitsus kukutatud.
27. V. Kingisepp ja E. Meister võtavad Eestimaa kubermangu komissariaadi üle.
29. Tallinna postkontorist algab protestistreik.
31. Saksa zeppelin Tallinna kohal.

1918. aasta.

5. Skandinaavia Eesti delegatsioon nõuab sakslaste evakueerimist Eestist.
24. Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen kutsub eestlasi pariteedi alusel „Landesrati“.
26. Inglise valitsusele esitatakse noot vägede saatmise kohta Eestisse Rootsist.

1919. aasta.

1. Tallinna Kooliõpilaste Pataljonis vabastatakse teenistusest kõik mittekutseelised kooliõpilased (juniorid).
4. J. Poska-Meierovitš-Zauniuse ettepanek N. Venele rahuläbirääkimiste asjus.
7. Eesti noot saatkondadele rahuläbirääkimistest.
8. Balti riikide palve Rahukonverentsile nende iseseisvuse tunnistamisest.
9. Kohtumistriks kutsutakse L. Olesk ja välisministri kohusetäitjaks A. Piip.
10. Soomusrong „Kapten Irv“ ja Soomusrong nr. 2 jõuavad abistama lätlasi Bermonditi vastu. — Maaseaduse vastuvõtmine Asutavas Kogus.
11. Loodarmee osad vallutavad meie väeosade toetusel Jamburgi. — Soomusrongid „Kapten Irv“ ja Soomusrong Nr. 2 võtavad oma kaitse alla Riia eelsed sillad ja ülekäigud Düünal.
12. Soomusrongi dessant vallutab Panjeva küla. Kalevlaste Maleva osad vallutavad Saputje küla. 5. Jal.-polgu osad vallutavad Vorošilova,

- Vedjugina, Gorneva, Kogileva, Boroviki, Babjakova ja Oluhova külad. 7. Jal.-polgu osad vallutavad Mihailovka, Kotja-Gora ja Goni külad.
13. 5. Jal.-polgu osad vallutavad Vaškova ja Dulova külad. Peipsi laevastiku dessant Dvoretzil.
14. Kaporje — Kernova joone vallutamine.
15. Kalištše vallutamine meie vägede poolt.
16. Võitlused Krasnaja-Gorka all.
17. 5. Jal.-polgu osad vallutavad Obrubi, Dubjagi, Šahniitšõ, Vedjugina, Vorošilova, Borovki, Ljubjätina, Juhnova, Babjakovo ja Arestova külad. Kalevlaste Maleva osad vallutavad Saputje ja Korlõ külad. Soomusrongide dessant vallutab Ostrovi, Ostraja-Kletka, Poddubje, Makkarino, Tokareva, Šljapkina, Zapridini, Maklakovo ja Dubrova külad.
23. Soomusrong „Kapten Irv“ ja Soomusrong Nr. 2 lahkuvad Riist.
24. Läti tänu Eestile abi eest Bermonditi vastu.
27. A. Piipi raadio Tšitserinile rahuläbirääkimistest.
29. 8. Jal.-polgu osad vallutavad Katleši mõisa, Skotskova, Tepenitsa ja Vjadina-Gora küla.
4. Jal.-polgu osad vallutavad Novaja ja Djatliitšõ külad.
30. 4. Jal.-polgu 2. rood vallutab Iljino küla. 8. Jal.-polgu osad vallutavad Marienhauseni alevi, Borovaja, Katleši küla.
31. 8. Jal.-polgu osad vallutavad Marienhauseni jaama.

Kaitseväe osade ja asutuste aastapäevad oktoobris ja novembris.

	Asut. aasta		Asut. aasta
Õhukaitse Suurt. Grupp	1. X 1928.	2. Üksik Jalaväepataljon	21. XI 1917.
Õhukaitse Staap	4. X 1928.	6. Üksik Jalaväepataljon	21. XI 1918.
Suuropi Komandantuur	10. X 1919.	Sidepataljon	21. XI 1918.
3. Üksik Jalaväepataljon	19. X 1917.	Harju Kaitseringkonna Staap	21. XI 1918.
Ratsarügement	11. XI 1917.	Pärnu-Viljandi Kaitseringkonna Staap	21. XI 1918.
Naissaare Komandantuur	12. XI 1918.	Viru-Järva Kaitseringkonna Staap	21. XI 1918.
Aegnasaare Komandantuur	13. XI 1918.	Tartu Kaitseringkonna Staap	21. XI 1918.
1. Diviisi Staap	21. XI 1918.	Võru-Petseri Kaitseringkonna Staap	21. XI 1918.
Kv. Tervishoiuvalitsus	21. XI 1918.	Kv. Keskaigemaja	25. XI 1918.
Varustusvalitsus	21. XI 1918.	4. Suurtükkiväe Grupp	27. XI 1918.
Üksik Lennuväe Divisjon nr. 1	21. XI 1918.	Soomusrongirügement	29. XI 1918.
5. Üksik Jalaväepataljon	21. XI 1918.		

Ühest „näitlikust õppetunnist“ Vabadussõjas.

Major H. Stokeby.

Külmal ja vihmasel sügispäeval, 25. septembril 1919. a., pärast pikemat rännakut, 3. jalaväe polgu I pataljon vahetas Lipno positsioonil, Lätimaal, 2. jalaväe polgu III pataljoni. Olin siis pataljoniülema ajutine kohusetäitja.

Astudes Lipno kõrtsi, kus asus pataljoni staap, sain imeliku mulje: vaatamata väljas valitsevale valgusele olid kõrtsi aknaluugid suletud. 2. polgu III pataljoni ülem, kapten K. Preisberg, selgitas pea selle erilise olukorra: Latgallia partisanide polgu rooduülem leitnant K., kes oma rooduga

asus Lipnos, olevat eelmisel õhtul ülevas meeleolus purustanud kõik aknaruudud. Tal olevat eriline harjumus — lõhkuda vastavalt tuju tõusule hävitatud alkoholist. Pärast asendavat ta korralikult kõik lõhutud esemed või tasuvat rahas, oma mõisakese sissetulekust.

Külmetades esimesel ööl uues korteris, ei tuletanud ma just kõige õrnemalt meelde olukorra põhjustajat. Peagi tutvusin temaga lähemalt. Oli hoopleva iseloomuga, väliselt viisakas, kuid üldiselt kaunis pealiskaudne inimene. Meenutas kui-

dagil kõige rohkem varblast, mis pärast ta varsti meie ohvitseride ringis sai hüüdnimeks Vorobeikin, mis sobis ta iseloomule hästi.

Ühel omavahelisel koosviibimisel võisime peagi veenduda Vorobeikini lõhkumiskunstis, mis jättis meie „serviisidest“ järele vaid kaunis kurva mälestuse. Oli kahju lõhutud asjust ja ka Vorobeikini mõisakesest, mis pärast otsustasime teda veidi võõrutada pillavast harjumusest. Otsus oli lihtne ja selge: korraldada esimesel võimalusel Vorobeikini korteris üks korralik näitlik „mööbeldamine“. Selline võimalus avanes peatselt.

Vorobeikin, soovides revanšeerida meilt korraldatud koosviibimist, palus meid omale külla Lipno veskisse, kus ta elas. Osavõtjaid mäletan kahjuks ainult alamkapteeneid R. Lindemann'i ja R. Treimuth'i ja leitnant J. Normann'i. Vastuvõtt oli sõjaoludes väga uhke: laud oli puhta linaga kaetud, taldrikuid, klaase ja söögiriistu jätkus kõigile. Sööke serveeris kandikul Vorobeikini käskjalg. Ei puudunud isegi kastekann. Tujuõnne soodustas „samagonn“, arvatavasti Vorobeikini omast „vabrikust“. Peagi tõusis tuju kraadini, millises laukõnede soojemate sõnadega harilikult hakatakse serveerima meeldivat ebatõlt.

Õppetund pidi algama pataljoniülema sellekohase märguande peale, kuid „pioneerina“ alustas tegevust omal algatusel leitnant Normann, kes ühe klaasi „lendu lasi“. Vorobeikin, aimates halba, tegi käskjalale korralduse tühjade nõude koristamiseks. Meie aga hakkasime moepärast noomima Normanni. Kui siis käskjalg kandiku oli nõusid täis ladunud ja toast kavatses lahkuda, algas alles meie töö. Kõige pealt lennutati kandik ühes kõige nõudega lae poole, kusjuures kastekann ilusa koomeedina üle toa oma viimase lennu sooritas. Siis

haarati revolvriv ja tühjendati need lakke, millest tihe lubjatolm alla langes, ning edaspidine tegevus teostus juba tolmukatte all. Huvitav oli jälgida küllalislahket Vorobeikinit: alul ta püüdis rahustada ühte kui teist meie hulgast, kui sellest aga ei olnud kasu, siis andus ta oma vanale kirele ja ühines meiega lodusaks koostööks nagu liitlane kunagi. Lõhutud sai kõik, mis oli lõhutav — sööginõud, klaasid, lillepotid ja muud asjad; huvitavad mustpunased kompositsioonid tekkisid seintel lõhutud tindipottidest. Tegevust akkompaneeris toas seisev harmoonium, mida mitte just kõige õrnemalt ei tallatud. Töö lõppedes lahkusime „täna des lõbusa vastuvõtu eest“.

Huviküllast pilti võis pakkuda Vorobeikini tegevus pärast meie lahkumist. Sellest jutustas mulle hiljem Lipno mölder, kes „lahingu“ ajal oli istunud keldris. Seal ettevaatlikult „luurele“ väljuses, näinud ta kummalist pilti: ähkides ja puhkides loopinud Vorobeikin akendest õuele toa sisustust. Äärmise pingutuse ja suurima vandumisega saanud ta lõpuks vaevu välja heita söögilaua ja raske voodi ühes madratsiga. Ainult harmooniumist ei olevat ta täiesti jagu saanud. Hääletuks olevat ta selle küll muutnud, kuid vaikivaks tunnistajaks jäänud see siiski tühja ruumi.

Järgmisel päeval külastas Vorobeikin meid näiliselt parimas meeleolus. Pärastistel koosviibimistel võisime veenduda, et meie kulukas „õppetund“ oli mõjunud hästi — Vorobeikini lõhkumismaania oli kadunud. Kas ta meile selle eest just tõsiselt oli tänulik, seda kindlasti ei tea, kuid meie vahekord jäi sõbralikuks ka hilisemal viibimisel Lipno positsioonel.

Tallinnas, 03. 10. 36.

Tallinna Kaitsepataljoniga Reola lahingus.

J. Koov.

Viimaks siis ometi pika uneta öö järele olime Tartus. Veel oli pime. Roodu ülem kapten Reitel käis meid vaatamas vagunis; päris kuidas on meeleolu. Lahkudes käskis tugevasti laulda ja kisada, et julgustada ümbrust, kuid mitte lahkuda vagunist. Meie rong jäi seisma otse platvormi ette, Soomusrong Nr. 3 kõrvale. Vaatlesime äknast soomusrongi meeste askeldusi, aga ka seal ei lahkunud keegi rongilt, ainult üksikud liikusid edasi-tagasi. Ei inimese hinge kusagil liikumas, kõik kui surnud, ainult meie laul ja kisa vagunites. Korraga ilmusid platvormile kaks venelast, tume-hallid sõduripluusid seljas, vene hallid karusnahksed mütsid peas, relvadeta. Silmapilk olid nad soomusrongi meeste poolt ümberpiiratud; venelased pahaaimamatalt ütlesid, et nad on „punaväelased“. Mehed viidi soomusrongile. Nähtavasti ei teadnud nad, et Tartu on juba maha jäetud punaste poolt ja nad on sattunud vaenlaste kätte. Võimalik ka, et tulid luure ülesandel jama, vaatama mis seal lahti on.

Umbes kella 8—9 vahel lahkusime rongilt. Liisk oli langenud. Tuli asuda teotsema. Aga milles seisid meie ülesanne, seda ei teadnud keegi. Ülemus oli vait kui haud. Sammusime maanteel lõunasse. Oli vaikne, külm jaanuarikuu hommik, lumi ragises jalgade all tugevasti. Tahtsime aga üsna vargsi ja vaikselt edasi sammuda, et keegi ei kuulaks. Meeskond oli hääletu. Meie 4. rühm sammus roodu sabas viimasena. Rood marssis rühmakolonnis; tee oli lai ja ruumi küllaldaselt. Kapten Reitel määras mind rühma ülemaks. Aga täbar oli see lugu siiski. Küll mehed kippusid rivist igatepidi maha jääma. Ja mul oli palju tegemist. Tartust kaugenemisega muutus korrahoid ikka kergemaks, kuna meestel kadus tahtmine Tartu tagasi lipata. Rood venis edasiliikumisel väga pikaks, ridade vahed olid umbes 20 sammu; ei tea, kas kartusest kuulide eest, või tahtest rohkema arvilisemana välja paista. Raudteel, paremat kätt meist, liikus soomusrong ja andis aegajalt oma suurtükkidest ettepoole mõne paugu. Kõik see hoi-

dis meeled pinevil. Tekkis uus mure — külm talitis sõrmed ära võtta. Minu lambanahksed kindad ilma villase voodrita olid väga külmad. Püss oli küll rihmal ja toppisin käed jope tasku, aga sooja ei saanud siiski. Ka jalad külmetasid väga, kuna kalossideta saapad olid väga külmad. Nii käte ja jalgadega olin päris meeleehtel, kartsin, et külmetan need ära, aga parata ei olnud sõjaoludes midagi. Tuli kannatada hambaid kiristades. Ei tea, kaua olime sedasi edasi marssinud, kui peatuti kusagil kõrgemas kohas, keset lagedat lumevälja. Kaasas oli meil terve voor: padrunikastid regedel, supikatel, mis ilmalõpmata suitses ja kees, ja kõige toredam veel suur mõisa kahehobuse saantõld haigete ja haavutete jaoks; tõllal kaks suurt kõrvi hobust ees ja pukis vana tuttav juut Zipukof, ümargune kui murumuna.

Liikusime rahulikult, ilma ühegi vahejuhtumisetada edasi. Ülenurmest mööda ja 2. rood mõodus isegi Reolast kusagile karjamõisa või talusse. Olime kõrgemas kohas, keset lagedaid põlde, pahe-mat kätt olid orus Reola ja paremal, 6—7 km kaugusel Unipiha. Jõudsime kohale üsna pimedas, rood asus öökorterisse ja leitnant Magerile anti korraldus ette võtta luurekäik ettepoole, et selgitada vaenlase asukohti. Tartust taganedes olid punased nimelt vajunud otsekuu maa-alla.

Leitn. Mager kutsus vabatahtlikke luurekägile. Ka mina avaldasin selleks soovi. Läksime siis esimesele luurekägile, umbes 6—7 meest. Käisime mitmes talus ja jõudsime viimati kuhugile mõisa — see võis olla kas Kambja või Vana-Kuuste. Vaenlast ei kohanud ja oli tarvis tagasi-pöörduda — roodu juure. Aga hommik oleks enne kätte jõudnud, kui meie oleksime päralt jõudnud. Sellepärast nõudis Mager kuskilt talust küüdihobuse välja. Jalad olid ka tõesti väga väsinud. Eelmine öö mõõdus unetult ja selle järele oli päev ja öö käidud. Oli siis üsna mõnus reele pikali visata, isegi silmad sulgeda. Kui ainult mitte need külmetavad käed ja jalad poleks rikkunud meeleeolu!

Jõudsime ilusasti hommikukohviks „koju“. Aga, mis seal Reola pool järsku lahti on? Äkki püsside ragin, siis mitu suurtükikärgatust ning jälle ja jälle püssideraginat!

Umbes kella 10 paiku kapten Reitel saatis mind luurele Unipiha mõisa, meie paremal tiival, üsna raudtee ligidal, kus teotes meie soomusrong. Olles umbes 3 km Unipihast eemal, kuuldus järsku mitu äärmiselt tugevat suurtükikärgatust sootu teisest küljest, kus tulistas meie soomusrong Nr. 3. Asi oli selge — raudteel oli käimas lahing soomusrongide vahel, mis muutus järjest ägedamaks. Jõudes Unipihale lähedale paistis moonakate maja ees trobikond mehi. Kes nad on? Umbes ½ km pealt ei saanud aru. Kraavi ja pöösastiku varjul liikusime edasi ja olime viimaks paraja maa peal, et hüpata kesk teed ja komandada „Käed üles!“ Hallid kogud täitsid sõnakuulelikult käsu. Käsutasin neid siis ülestõstetud kätega tulla 50 sammu meie lähemale. Selgus — olid mõisa töömehed, kes huviga jälgisid soomusrongide võitlust ja Reola poolt kuulduvat püssiraginat. Küsisin meestelt, kas mõisas on sõjaväge; vastati, et ei ole, eile olla olnud töörahvavägi, tapnud lehma ära ja viinud minema. Ka üks uudishimulik naine tuli välja ja uuris, kes mina olla, kas valge või punane. Vastasin, et olen eestlane. Naine jälle seletama, et mis siis küll mõisast saab, kui eestlased võidavad, neil olevat mõisa üle võetud ja puha, tema mees olevat nüüd mõisa „virtsafti“ juhataja. Vastasin, et see ei puutu minusse, meie võitleme ainult nende vastu, kes N.-Venest sisse

lungivad, riisuvad rahvast ja tapavad süütuid inimesi. Lõpetasin jutu ja tahtsime tulnud teed Reola poole tagasi minna, seal jooksis naine minule kärmesti järele ja rõõmsa näoga küsis: „Aga kas härrad siis ikka ei hakka peksma ja maha laskma töörahvast, kes mõisa üle võtnud; minu mees on ka nende seas“. Vastasin eitavalt, et rahulikkude elanikkudega pole meil asja. Rõõmsalt jooksis naine meeste juure tagasi ja vadistas kuulust. Selline oli siis inimeste arusaamine sündmustest tollal, kus mõistuse raasuke suure agitatsiooni mõjul oli sootuks kadunud.

Tagasiminekul oli väike vahejuhtumine. Sõitis meie vastu saanis ilusa hobusega noobel härrasmees. Käskisin tal seisma jääda, püssitoru tema poole tõstes. Mees peatas, kokkunuud ja imestanud. Pomises midagi „Suomen poikadest“; sain aru, et pidas meid soomlasteks. Selgitasin, et ei ole soomlane, vaid eestlane. Imestus oli veelgi suurem. Pärisin, kuhu ta sõidab ja kes ta on. Ei mäleta vastust, aga minule paistis ta siiski olevat kahtlane rindest läbilaskmiseks ja käskisin teda tulnud teed tagasi minna, et mitte tule alla sattuda.

Vahepeal oli Reolas lahing lõppenud, ka raudteel lakkas suurtükimürin ja järsk vaikus paistis isegi natuke õudsenä ja võõrana. Kapten Reitel käis murelikult edasi-tagasi, silmitsedes Reola poole, sest lahingu tulemus seal oli veel teadmata. Juba pimenes, kui küüdiimehe reel ilmus kihutades sidemees pataljoni ülema leitn. O. Sternbecki juurest kirjaga kapten Reitelile; ta astus tuppa ja pajatas seal meestele uudiseid: 3. rood löödud Reolas puruks, kõik olevat kadunud ja hävinenud. Kapten Reitel istus laua juures pingil ja kuulas muheledes mehe juttu. Nüüd haarasin mina jutulõnga enese kätte ja valasin hädal-dava sidemehe eht venepärase sõimuga üle. Mees jäi vait. Pärast alles taipasin, et minu sõim ja teguviis oli täiesti õige ja kohane, sest hirmu ja ahastuse jutud vaikisid ja meeskonna argtus näiliselt kadus.

Meestel kästi valmis olla väljumiseks. Supikatlale rakendati hobused ette. Kohalik külamees oli nõus tulema teejuhiks ja mind ühes 3—4 mehiga määrati kõõgi kaitseks. Sammusin külamehega kõõgi ees. Tee viis läbi kuusemetsa üsna kitsast rada mööda, kus hobusejuhil tõesti oli tegemist hobuste juhtimisega. Vahepeal oli ilm muutunud üsna külmaks ja rattad kiunusid ja ragisesid lumes tugevasti. Vist kuuldus see ragin vaikse ilmaga õige kaugele, aga seltsimehed Reolas olid nähtavasti oma proletaarilise 8-tunnilise tööpäeva sooritanud ja ei liigutanud endid põrmugi. Oleks nad olnud aktiivsemad, oleksime meie kõõgiga paksus metsas kahtlemata langenud nende saagiks. Tuli õige tükk aega marssida, enne kui jõudsime Reola põldudel asuva kõrtsi lähedusse. Kapten Reitel oli oma meestega juha varem jõudnud sinna. Risti üle tee oli meeste lahingvalmis ahelik, kes muidugi pimedas aru ei saanud, kes tuleb. Karjuti „Paigal seista!“ Jäime seisma; siis kuuldus jälle kapten Reiteli rahulik hääl, et see ju 2. roodu supikatel, laske aga läbi. Jõudsime teele ja nüüd algas minek Ülenurme poole. Teel tulid vastu üksikud ratsanikud, kes tõttasid luurekägile Reola sihis. Üsna hilja öösel jõudsime Ülenurme mõisa. Öökorterisse asusime härrastemajja; toodi põhku maha ja väsinud ning külmasid kurnatud mehed vajusid kui kotid täies riietuses ja varustuses unehõlma. Suure saali keskel oli üksainus suur laud, millel põles lamp. Varsti toodi lauale aga suured rattad kuulust Muna juustu, kust igauks võis võtta

niipalju kui soovis. Ka mina ahmisin suure tüki sellest kätte; pigistasin küll eht sõduri moodi, aga otsa ei saanud, vaid uinusin enne, tükk juustu hammastes ja peos. Hommikul ärgates, leidsin peost juustutüki, pistsin seljakotti ja unustasin selle sootuks ära, leidsin selle alles Võru taga Issaku külas; oli nii ära kuivanud, et tuli ohverdada lindudele.

Oli aga tõesti hea uni sel ööl Ülenurme mõisa saalis, kuna juba kolm ööd-päeva ei olnud maganud ja nüüd see kõik tuli ühe ööga tagantjärele tasa teha. Hommikul oli jälle kohvi juustuga. Siis tuli käsk — rivvi mõisa õuele! Mehed olid surm-tõised, keegi ei rääkinud sõnagi, sest eelmise päeva sündmused — Reola punaste kätte langemine ja 3. roodu purustamine — olid igalühel meeles ja oma saatus eeloleval päeval teadmata. Olime vaevalt rivistunud, kui ilmus ka pataljoni ülem leitn. Sternbeck.

Peagi marssisime Ülenurmelt välja Reola poole, kus tekkis suurem lahing.

Kuna ajajooksul palju üksikasju on ununenud toon Reola lahingu kirjelduse abikaasale 30. jaan. 1919. a. Kanepist saadetud kirja järele, mis on alal hoidunud ja üle antud Vabadussõja Arhiivi.

„Esimene lahing, kus sain tuleristid, oli 13 km Tartust, Reola mõisa all, kus meil punastega oli äge kokkupõrge ja kus hulk meie mehi said haavata ja viidi Tallinna ravimisele. Pealetungima hakkasime kell 8 hommikul, üle lagedate põldude, rukkioraste, kesaväljade. Vaenlane oli mõisas sees, millel oli tugev kiviaed ümber hoovi ja pargi. Seal saatis ta meile püssidest ja kuulipildujatest tihedat kuulirahet vastu silmi. Kuid kauge maa tagant — umbes 2 km kauguselt — ei mõjunud need kuulid sugugi, vaid lendasid kas üle või ei ulatanud meieni.

Olin oma rühmaga lagedal põllul läbi ja läbi märg (ilm oli sula!); jooksime ikka paarkümmend sammu edasi ja jälle kõhuli maha; jõudsime lähemale ja kuulirahet muutus veelgi tihedamaks. Seal teatati minule paremalt tiivalt, et umbes 1 km kaugusel, metsa sees, on märgata inimeste ja hobuste liikumist. Sealpool asus ka üks nägus talu. Sain rooduülemalt käsu kindlaks teha, kes seal on. Võtsin 3 meest kaasa ja jooksime kuulirahet all talu poole. Jõudsimegi ähkides talu külje alla; seda märkasid aga punased mõisas ja avasid talu pihta tule. Talu õult jooksid inimesed hoonetesse ja ei jõudnud selgusele, kes nad olid, kas omad või võõrad. Mis nüüd teha, kas tormata 3 mehega tallu? Muud nõu üle ei jäänudki. Edasi! Jõudsin talu õuele ja karjusin „Käed üles!“ mille peale hirmunud pererahvas, naised ja lapsed, ukse vahele tulid ja käed üleval hoidsid. Astusin tупpa ja pärisin, kas on punaseid, kuid

inimesed olid päris keeletud, naine tahtis küll midagi öelda, aga ei saanud, ainult pomises telt... telt... Läksin kaevu juure, võtsin oma manerkaga külma vett, jõin ise ja andsin ka naisele ja alles siis võis ta vastata, et võõraid talus ei olevat. Kutsuti uuesti tупpa, pakuti piima ja leiba; naine palus suures ärevuses midagi, millest ma põrmugi aru ei saanud. Jõin rõõska piima, pistsin tüki leiba suhu, seda tegid ka minu kaaslased, ja siis — metsa poole. Nüüd hakkas naine uuesti ärdalt paluma ja nüüd lõpuks taipasin, et tema mees oli hobustega metsas ja ta palus, et meie laseks teda kodu tulla müüride varju (neil oli tugev raudkivi müüridega tall). Nii siis, hobused ja inimesed, kes liikusid metsas, olid talumehe omad. Käskisin kohe ühte meest metsa jooksta ja mehe tallu tagasi kutsuda ühes hobustega.

Ise jõin veel kruusi piima ja hakkasin siis jooksma rühma poole. Lahingkäigus oli aga juba märgata pööret, punaste tuli oli nõrgenemas, paistis, et punased vist asuvad taandumisele, kuid siiski oli neil mõisas veel 2 kuulipildujat ja mõniasada meest, nii et tormijooks oli veelgi kardetav. Paugutasime vastastikku edasi kuni pimedani. Siis jäi kõik vaikseks. Muutus järjest pimedamaks; ei näinud enam kuigi kaugele; ümberringi valitses hauavaikus. Seisime kuni kella 10-ni lagedal põllul, siis läksime lähedasse metsa, kus kuni kella 2 öösel, läbimärjad, külmetasime. Viimati läksime tagasi ühte külla, kus reheahju ees ennast kuivatamise ja soendasime. Esimene lahingupäev oli seega mööda. Punased jätsid Reola maha.

Jõudsimet järgneval hommikul Reola mõisa õuele. Kurb ja õudne lahingvälja pilt. Mõisa tallid granaatidega läbi lastud ja purustatud; härrastemaja aknad ja ukсед enamasti purustatud ja kuulidest läbi puuritud; tööriistade kuuri all pikkade laudade peal oli kolm (või neli?) meie sõdurite laipa, igalühel papitükk rinnal pealekirjutatud nimega. Üks neist oli eriti purustatud: see oli ühe töövoorimehe oma, Tallinna Sikkupillist, nime ei mäleta. Mees oli üle 40 a. vana, punase habemega. Räägiti, et mõisa moonameeste naised esimesel lahingpäeval, siis kui 3. rood mõisas sai kannatada, olevat vanamehe üle hirtvanud, teda narrinud ja söimanud, pärast tulnud siis sellisimehed, ja lõhkunud ta näo püssipäradega ja kustutanud suure piinade järele tema eluküünla. Kõik langenud olid pataljoni 3. roodust ja olid esimesel lahingpäeval langenud mõisas punaste kätte. Need aga vangisid ei võtnud ja tapsid kõik, kes neile kätte sattusid. Jätk ja hirmus... Aga ka ühtlasi hoiatuseks meie meestele. Nüüd teadis iga mees, mida võis punastelt oodata ja milline oli meie vaenlane. Ei olnud enam kellegil lusti Tartu poole tagasi minna.“

Soome vabatahtlikud-suurtükiväelased Eesti Vabadussõjas.

Kapten R. Rubach.

1918. a. hilissügis kujunes suureks murdeajaks kogu Euroopale. Ta haaras enda embusse ka Baltimere mail elavad rahvad, andes neile võimaluse võitluseks oma rippumatuse ja iseseisvuse eest. Saksamaa sõjalise jõu üldise kokkuvarisemisega vabanes sel saatustlikul sügisel ka meie maa Saksa okupatsioonivägede võimu alt. Juba 11. nov. võisime asuda iseseisva elu korraldamisele. See ei olnud aga nii lihtne, kui ehk tänapäev ta meile läbi aastakümne pikkuse priisma paistab. Maa üldine laostumine maailmasõja ja

sellele järgnenud okupatsiooni tagajärjel esitas suuri majanduslikke raskusi, mille ületamiseks näisid alul igasugused võimalused puuduvat. Teadmine, nüüd ehk mitte kunagi, tiivistatud meie rahva igivanast tahtest olla iseseisev, andis julgust võitluseks vaba ja võõra võimust ning tahtest rippumatu kodu eest. Et see ainult võitluse teel saavutatav, oli selge igähele.

Veel valitses maal võõras võim okupatsioonivägede näol, kui juba idast kostis mõõga tärin ning punaväeosad valmistasid meie maa valluta-

miseks. Tuli asuda ka meil sõjalise jõu, — rahvaväe organiseerimisele. Kust võtta relvi? Kust hankida muud varustust? Need olid küsimused, mis nõudsid lahendamist.

Pöördusime abisaamiseks naabrite poole. Esimesena oli abivalmis meie vennasrahvas soomlased.

Kui Narvas 28. nov. meie tulihingeliste noorte käes esimest korda kodukaitseks paukusid püssid, saabusid Tallinna sadamasse Soomest esimesed laevad sõjavarustusega. Saabusid koos muu varustusega meile nii hädavajalikud relvad — suurtükid. Ühtekokku hiljem, 5. dets., saabunud varustusega saime 2 — 57 mm kahurit, 20 — 3,425" (87 mm) vene 1895. a. kahurit ja 4 — 3" (76 mm)

raldada, saadud sõjasaagi ja sakslastest mahajäänud relvade parandamise arvel, et võisime meile abiks tulnud relvavendadele midagi juba oma laadudest anda. Seda ei olnud palju, kuid ta oli meile kallis ning seda mõistsid meie hõimud ja ei esitanud meile nõudmisi, vaid olid rahul pisuga.

I Soome Vabatahtlikkude Salga Patarei.

Major M. Ekström, asudes detsembri lõpul 1918. a. Helsingis Uusimaa kasarmuis formeerima Eesti abistamiseks salka, võitis selle koosseisu ka patarei. 31. dets. 1918. a. Helsingis antud päevakäsus öeldakse patarei kohta järgmist: „Patarei

I Soome Vabatahtlikkude Salga 2. poolpatarid Narvas, 19. jaanuaril 1919. a.

vene 1900. a. kahurit ning laskemoona 76 mm kahuritele 2996 mürsku ja 87 mm kahuritele 13779 mürsku.

Olgugi süsteemilt vananenud, olid need ometi suurtükid, millega võisime varustada oma noort rahvaväge. Võisime organiseerida esimesi suursuurtükiväe üksusi ja neid saata rindele abistama meie ennatsalgavalt võitlevat jalaväge.

Kuid mitte ainult relvadega ei abistanud meid meie vennasrahvas, vaid saatis meile oma parimaid poegi, kes koos meie oma rahva parimatega rind rinna kõrval võideldes aitasid meie kodumaa püha pinda vabastada võõrast võimust. 30. dets. saabus mereteed mööda Tallinna I Soome Vabatahtlikkude Salga esimene kompanii. 8. jaanuaril 1919. a. oli kogu I Soome Vabatahtlikute Salk major Martin Ekströmi juhatusel, koosseisus 4 kompaniid ja patarei, saabunud Tallinna ning osa neist viibis juba lahinguis.

Ajavahemikul 12.—16. jaan. saabus Tallinna kolonel Hans Kalmi juhatusel Soomes formeeritud Põhja-Poegade (P.-P.) Rügement ühes suurtükiväe grupiga.

Saabunud grupis ja patareis oli ainult meeskond, kuna relvad, hobused ja muu hädavajaliku varustuse pidime meie Tallinnas andma. Olimegi selleks ajaks juba ise end jõudnud seevõrra kor-

jaoks ettenähtud meeskond liidetakse enne reisi Eestisse 3. kompaniiga, kes sellest peale hoolitseb nii tema päralejõudmise kui ka riietuse ja moona eest. Patarei formeeritakse Tallinnas.“

8. jaan. saabuski patarei meeskond aurulaeval „Tarmo“ Tallinna ja paigutati korteritesse Nikolai — praegusesse Gustav-Adolfi — gümnaasiumi. Kuna meil tol korral puudus võimalus varustada patareid Tallinnas relvadega, siis sõitis patarei meeskond, koos oma patarei ülemaga kapten Åke Hedbergiga 14. jaan. 1919. a. Rakverre, kust nad 16. jaan. oma sõitu jätkasid Rannakülla. Siin oli pärast pidevaid lahinguid asunud meie 1. Suurtükiväe Polgu 3. patarei II rühm alam-leitnant August Ratiste juhatusel. Diviisi ülemalt saadud korralduse põhjal andis alam-leitnant A. Ratiste kapten Å. Hedbergile üle 2 — 3,425" (87 mm) vene 1895. a. kahurit ühes laskemoonaga ja 29 hobust ühes vajalike rakmete ja veovahenditega.

Pärast mõnetunnist peatust Rannaküllas, mis kulus patareil enda korrastamiseks, alustas ta kell 20.00 rännakut. Öö veetis patarei Purtsse külas. Jatkates liikumist meie kiirelt edasitungivate vägede kannul, õõbides Vokal ja Repnikul, jõudis patarei 19. jaan. kell 14.00 Narva. Narvas asus patarei meeskond korterisse Vestervalli tänaval asuvasse „Metropoli“ võõrastemajja, kuna hobused

samal tänaval asuvas ohvitseride kasiino hoovil ulualust leidsid.

Kuna pärast Narva vallutamist selgus, et saadud sõjasaagi hulgas on ka hobuseid ja täiesti korras suurtükke, siis major M. Ekström käskis juba 19. jaan. kapten Fritz Franzonit alustada uue patarei formeerimist. Õieti kujunes sellest esimese patarei eeskujul poolpatarei, kuna ta oli varustatud 2 — 3" (76 mm) vene 1902. a. kahuriga. Soomlased ise nimetasidki neid 1. ja 2. poolpatareiks.

Mõnepäevase formeerimise järgi oli 2. poolpatarei täiesti lahinguvõimeline. Ka lahingud ise ei lasknud end kaua oodata. Vaenlane, toibudes teiselpool Narva jõge senini kestnud taandumisest, korraldas end vastupanuks. Kuni jalaväe osade võitlusvõime uuesti saabumiseni võttis vastase suurtükivägi lahingu algatuse oma kätte, suunides tule Narva linnale. Suurtükitule kaitsel ja toetusel võttis vastase jalavägi ette rünnakuid meie kaitseosadele. Pidime oma suurtükiväe tulelöökidega vastase tegevust halvama ja takistama. Selleks aitasid kaasa mõlemad hõimu poolpatareid. Kuigi nad ei asunud püsivalt positsioonil, olid nad alaliselt valmis vajaduse korral väljasõiduks.

Jaanuari lõpul anti I Soome Vabatahtlikele Salgale, pärast väsitavaid lahinguid, millele krooniks oli Narva vallutamine, puhkust ja tõmmati nad Rakverre, diviisi varru. 29. jaan. lahkus Narvast 2. poolpatarei, kuna 1. poolpat. alul veel meie 5. jalaväe polgu ülema käsutusse jäi. Asudes endiselt korteris Vestervalli tänaval, sõitis patarei positsioonile alles siis, kui sai lahinguülesande. Selline tegevus meenutab tuletõrjujaid, kuid nagu viimased, nii olid ka soomlased alati lahingvalmis ning ilma suurema viivitusega avasid tule. Nii tulistas 1. poolpatarei 30. jaan. vastase soomusrongi, olles positsioonil Pimeaias, järgmisel päeval aga sama ülesande täitmiseks asus ta positsioonile Jaanlinna idaserval asuva surnuaia juurde.

5. veebr. lahkus Narvast ka 1. poolpatarei ja sõitis Rakverre. Seega olid mõlemad poolpatareid ajutiseks oma lahingutegevuse lõpetanud ning asusid end korraldama, pidades õppusi ning täiendades puuduva varustusega. 18. veebr. 1919. a. võisid nad oma koosseisu järgnevate arvudega kirjutada:

1. poolpatarei:

- ülem: kapten Åke Hedberg,
- meeskond: 5 ohvitseri, 18 allohvitseri, 38 reameest,
- hobuseid: 41 hobust,
- relvad ja laskemoon: 2 — 3,425" (87 mm) vene 1895. a. kahurit, 70 püssi, 25 käsigranaati, 238 suurtükimürsku ja 5925 püssipadrunit.

2. poolpatarei:

- ülem: kapten Fritz Franzon,
- meeskond: 5 ohvitseri, 15 allohvitseri, 42 reameest,
- hobused: 30 hobust.
- relvad ja laskemoon: 2 — 3" (76 mm) vene 1902. a. kahurit, 62 püssi, 200 suurtükimürsku ja 8000 püssipadrunit.

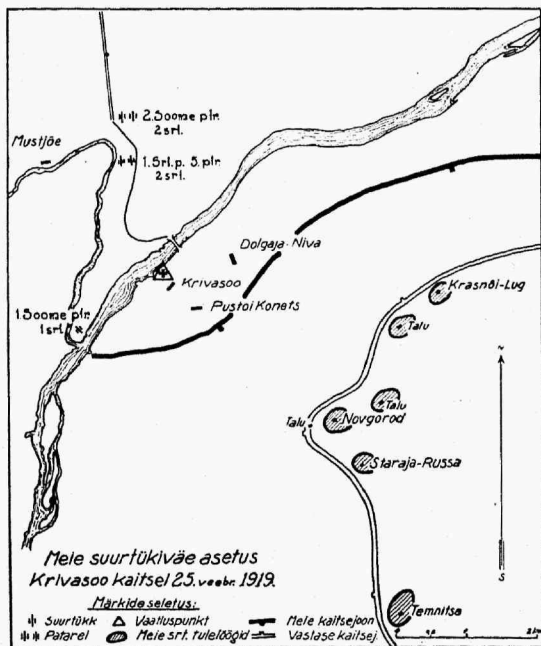
Ajal, kui I Soome Vabatahtlik Salk viibis Rakveres, toimus Tallinnas Salga tarvis uue patarei lõplik korrastamine. Patarei formeerimine algas Soomes. Selleks Soome Vabatahtlike väeosade üldjuht kindral Martin Vetzer, kohe pärast Narva vallutamist, tegi korralduse 1. poolpatarei ülema abile jäägrikapten Emil Hiukkale. Viimane sõitis 23. jaan. Narvast Helsingisse, et seal vär-

bida mehi ja hankida relvi uue patarei formeerimiseks. Olugi, et see oli seotud suurte raskuste ja takistustega, õnnestus energilisel ja teovõimsal jäägrikapten E. Hiukkal oma peale võetud ülesannet õige pea lõpule viia. Juba 7. veebr. kell 21.54 telegrafeeris ta Tallinnast Tartu kindral M. Vetzerile: „Saabusin ühes kahuritega täna. Kas korrastatakse patarei siin. Patarei koosseis on praegu: 2 ohvitseri, 5 allohvitseri ja 52 reameest. Järgmise laevaga saabub mehi juurde. Tarvitan mõne päeva harjutusteks.“

Esiialgu jäi patarei Tallinna. Varustatud 4 — 3" (76 mm) vene 1902. a. kahuriga, täiendas ta end meeskonna ja hobustega ning hankis ühteist hädavajalikku puuduvast varustusest. Lõpuks oli patarei siiski juba niikaugel, et käsus Soome Vabatahtlikele Väeosadele Eestis võidi järgmist avaldada: „Teen teatavaks, et on moodustatud uus soomlaste suurtükipatarei nimega „Soome Vabatahtlike Väeosade Väljapatarei“, kelle ülemaks on määratud kapten Hiukka.“ Kuigi täiesti lahingvalmis, jäi patarei veel mõneks päevaks Tallinna.

Veebruari keskpaiku muutus sõjategevus Virurindel aktiivsemaks ning osutus vajalikuks varuosi rohkem rindele tõmmata lähemale. Korralduse Rakverest lahkumiseks sai ka I Soome Vabatahtlike Salk. 23. veebruaril kell 12.45 lahkusid rongil Rakverest 1. ja 2. poolpatareid. Esimene neist võttis kaasa ainult ühe suurtüki. Sama päeva hommikul Rakverre saabunud Soome Vabatahtlike Väeosade Väljapatarei (S. V. Väljapatarei) sõitis kell 21.00 edasi Narva poole.

Hilisõhtul jõudsid esimesed rongid Soome vabatahtlikega Auvere jaama. Jäädi ööbima vagu- neisse. Järgmise päeva varahommikul, laaditud maha rongilt 1. ja 2. poolpatareid, koos 4. kompaniiga liikusid Mustajõe külla. S. V. Väljapatarei jäi 1. Diviisi ülema käsutusse ning asus Laagna mõisa. Jõudnud kohale, asusid mõlemad poolpatareid Mustajõe külla positsioonile, valides ühise vaatluspunkti Krivasoo küla kiriku torni. Kui esimene päev möödus rahulikult ja punased andsid vast saabunuile võimalust enda korraldamiseks,

siis 25. veebr. hommikul häirisid nad oma peale-
tungiga. Kell 07.30 avasid mõlemad meie poolpa-
tareid tule vastase pihta, andes tulelööke Temni-
sa, Staraja-Russa ja Novgorodi taludele, kus vas-
tane end koondas. Punaste patareid vastasid. Ku-
junes vastastikune tulevahetus, mis lõppes kell
10.00, et alata uuesti peale lõunat. Järgnevail päe-
vil kordus sama, kuigi mitte nii hoogsalt. Puna-
sed püüdsid oma järjekindla häirimisega viia välja
tasakaalust meie kaitsejõude, et siis seda kergem
oleks ootamata tugeva löögiga saavutada edu. Üks
sellistest tugevamatest löökidest teostus Krivasoo
juures 5. märtsil. Omal harilikul ajal, kell 07.00
hommikul, avasid punased tugeva suurtükitle
meie jalaväe asukohtade peale, ühtlasi püüdes ta-
bada meie vaatluspunkte, et halvata meie suurtü-
kiväe tegevust. Meie suurtükiväe vastulöök
sundis aga punaseid vaikima ja kui nad samal
päeval kell 16.00 uuesti püüdsid oma hommikust
katset korrata, siis tabas neid sama saatus.

Eelpoolmainitud lahingust võttis osa 2. poolpa-
tarei. 1. poolpatarei sai 28. veebr. omale uue
relvastuse 2 — 3" (76 mm) vene 1902. a. kahuri
näol ning asus diviisi ülema loal 3. märtsil Rep-
niku mõisa — varru. Põhjuseks oli uute relva-
dega tutvumine, ühtlasi aga ka meeskonna tüdi-
mus ja kojuigatsus. Viimane tunne oli niivõrt
vallanud osa meeskonna meeli, et nad soovi aval-
dasid kodumaale sõiduks. Tuli täiendada pata-
reid meeskonnaga. See aga ei õnnestunud ning
9. märtsil anti relvad ja hobused üle 2. poolpata-
reile.

Kauaks ei jäänud ka 2. poolpatarei positsioo-
nile. Üldise korralduse põhjal pidi I Soome Va-
batahtlik Salk õige pea tagasi sõitma kodumaale.
Selle täitmiseks 11. märtsi hommikul kell 08.00
lahkus 2. poolpatarei positsioonilt ja liikus Rep-
nikule. Sinna koondus ka S. V. Väljapatarei ja
13. märtsil laadisid mõlemad patareid end Auvere
jaamas rongile. Kell 16.00 väljus rong, mis pea-
tus Rakveres, kus toimus relvade, rakmete ja muu
meilt saadud varustuse tagasiandmine. Relvadest
viidi Soome kaasa ainult jäägerkapten E. Hiukka
poolt toodud suurtükid. Järgmisel päeval kell
06.00 jõudsid suurtükiväelased Tallinna Liiva ka-
sarmusse, kus end enne uut matka algust välja
puhkasid.

Peale mõnepäevalist Tallinnas viibimist lahku-
sid 22. märtsil esimesed soome vabatahtlikud-
suurtükiväelased pinnalt, mille vabastamisest ja
kaitsmisest olid nad osa võtnud.

Põhja-Poegade Rügemendi suurtükivägi.

Kolonel Hans Kalm, sünnilt eestlane, teinud
kaasa Soome Vabadussõja, alustas Helsingis det-
s. lõpul 1918. a. Eesti abistamiseks formeerima üht
jalaväe rügementi. Arvestades rügemendile vajaliku
suurtükiväega, usaldas ta selle moodustamise viltu-
nud suurtükiväelase jäägrimajor Aarne Snellmani
tubliksesse kätte. 19. jaan. 1919. a. saabusidki Tal-
linna esimesed Põhja-Poegade (P.-P.) Rügemendi
koosseisu kuuluvad suurtükiväelased, kuna viima-
sed 26. jaan. pärale jõudsid. Tallinnas õieti alg-
gaski alles see päris formeerimistöõ, kuna siin
saadi relvad ja hobused. Siin tuli ka meeskond
jaotada patareide vahel, vastavalt saadud relvas-
tusele. Töö tulemusena kujunes üksus, millist
ametlikult nimetati järgmiselt: „Pohjan Pojat Tü-
kistõ“ ja mille koosseisu kuulusid kolm patareid.

Peale mõnepäevalist Tallinnas viibimist, mis
ära kulus hävajalikeks korraldustöiks, sõitis grupp
28. jaan. Tartu. Väljasõidu momendiks oli grupi
koosseis järgmine:

Grupi staap:

- ülem: jäägrimajor Aarne Snellman,
- meeskond: 6 ohvitseri, 5 veltveebliit, 8 all-
ohvitseri, 26 reameest.
- hobused: 22 ratsa- ja 11 veohobust.

1. Patarei:

- ülem: jäägrikapten Paul Pählsson,
- meeskond: 3 ohvitseri, 3 veltveebliit, 11 all-
ohvitseri, 81 reameest,
- hobused: 14 ratsa- ja 32 veohobust,
- relvad ja laskemoon: 4 — 57 mm kahurit,
930 granaati ja 500 šrapnelli.

2. Patarei:

- ülem: leitnant Alvar Lehtonen,
- meeskond: 4 ohvitseri, 3 veltveebliit, 15 all-
ohvitseri, 85 reameest,
- hobused: 24 ratsa- ja 47 veohobust,
- relvad ja laskemoon: 4 — 3,425" (87 mm)
vene 1895. a. kahurit, 1000 granaati, 1000
šrapnelli ja 2000 tõmbetoru ja laengut.

3. Patarei:

- ülem: jäägrimajor Aarne Snellman,
- meeskond: 1 ohvitser, 3 veltveebliit, 7 all-
ohvitseri, 50 reameest.
- hobused: 14 ratsa- ja 26 veohobust,
- relvad ja laskemoon: 2 — 42" (107 mm)
Šneideri kahurit, 100 granaati ja 500 šrap-
nelli.

Peale mainitud relvade ja laskemoona oli gru-
pi veel 1 raske kuulipilduja, 280 käsigranaati,
273 püssi, 26.000 püssipadrunit ja 100 kg pürokse-
liini.

Grupi ülema käsul oli 1. patarei juures formeer-
itud purustus- ja rünnakrühm, 30-mehelises koos-
seisus. Viimaste väljaõpet alustati juba Tallinnas.

Peatuseks Tartus oli P.-P. Rüg. srtkv. grupi
1. ja 3. patareil õieti vähe aega. Juba 29. jaan.
hilisõhtul kell 21.30 saabus korraldus sõiduks rin-
dele. Keskööal algas rongile laadimine ja järgmi-
sel päeval kell 16.00 olid mõlemad patareid Sangaste
jaamas. Rügemendi ülevalt saadud käsu
põhjal jäid patareid öökorterisse Raa mõisa. 3. pa-
tarei asetaski omad suurtükid positsioonile, valides
viimase nii, et võis tarviduse korral tule alla võt-
ta Tõlliste ja Sooru mõisad. Kavatsusel oli järg-
misel hommikul kallaletung vastasele. Öhtul kell
19.30 ilmuskki operatiivkask Tartu-Valga väeosade-
le, kus suurtükiväele oli antud järgmine ülesanne:
„4 suurtükki Põhja-Poegade Rügemendist ja 2
suurtükki Kuperjanovi patareist, major Snellmani
juhtimisel, järgnevad I pataljonile Tõlliste mõisa
teed Valga poole. Vajaduse korral peavad nad
aitama sama teed mõõda pealetungivaid jalaväe-
osi ja pommitama tarvilikul juhtumisel Valga lin-
na ja võimalikult selle järele teesid lõunapoole.“

II pataljonile järgneb 2 suurtükki ja purusta-
jate-komando kapten Pählssoni juhtimisel. II pa-
taljoni ja kapten Pählssoni komando ülesandeks
on minna 31. 01. 19. kell 06.00 hommiku Fölkist
(Sangaste) teele, marssida lõunapoole Konsela ja
Mõrgi talude juurde, kus purustada Valga-Võru
raudtee Mõrgi või Para sildade kohal.“

Selle käsu täitmiseks jäägrimajor A. Snellmani
käsutusse määratud Kuperjanovi partisanide pata-
reid (hiljem väljapatarei nr. 14) noorem-alohvitser
Anton Londi juhatusel 31. jaan. kell 02.30 asus
täiesti rännakvalmis Tõlliste hobuse-postijaama
juures. Patarei oli relvastatud 2 — 48" (120 mm)
Šneideri haubitsaga ja omas veokeil laskemoona
300 granaati ja 200 šrapnelli.

Pimedas asus suurtükivägi positsioonile. Kuperjanovi partisanide patareid Pensi talu, P.-P. Rüg. 3. patarei Kiisa talu ja 1. patarei kaks suurtükki Kanniste talu juurde. Viimasesse tallu jäi ka jäägrimajor A. Snellmani komandopunkt, kuna vaatluspunkt asus samas läheduses. Viimastest oli Paju mõisa ja selle ümbrus väga hästi vaadeldav.

Kell 12.30 avasid meie patareid tule Paju mõisale ja kell 12.40 läksid Kuperjanovi partisanid rünnakule. Jälgides tegevust Paju mõisa all, informeeris major A. Snellman aegajalt P.-P. Rüg. 3. patarei juures asuvat P.-P. Rüg. varupataljoni sündmuste käigust. Alul teatas ta, et olukord on hea ja vastane paremalpool maanteed taandub, veidi hiljem aga, et meie mehed taanduvad ja parem tiib vajab abi. Tuleks appi saata üks kompanii. Nõue täideti.

Kuna järgnevalt kandus tegevus Paju mõisa alla, siis et mitte mürsukildudega tabada oma mehi, viis grupi ülem tule üle kaugemale vaenlase tagalasse.

Mõni minut enne kella 16.00 lakkas meie suurtükiväe tuli täielikult ja seda just mõnikümmend minutit enne meie jalaväe uuele rünnakule asumist. Põhjuseks oli õhtuhämaruses mööda Pedeli jõe sängi otse patareide suunas hiiliv punaste jõuk. 1. patarei kaks suurtükki lahkusid positsioonilt ja asusid uuele positsioonile Kiisa talu lähedale metsa servale. Mõlemad rasked patareid, et mitte sattuda ohtlikusse seisukorda, katkestasid laskmise ning võtsid eelikutele. Vahepeal aga otsustas lahing Paju mõisa all meie kasuks ning haihtus ka patareisid ähvardav jõuk.

Paju lahingust osavõtnud rasked patareid asusid öökorterisse Tõlliste mõisa, kus kell 20.30 käsu said järgmise päeva koidikul asuda Paju mõisa lähedale positsioonile ja tule alla võtta Valga linn ja sild Säädejool. Esimene patarei asus endiselt rühmadena pataljoni juures.

1. veebr. varahommikul alustasid Tõllistes asuvad patareid liikumist. Kell 08.00 asetaski grupi ülem P.-P. Rüg. 3. patarei positsioonile lõunapoolse Paju mõisat ja avas tule Valga linna pihta. Vaevast sai välja lastud 9 šrapnelli, kui saabus teade, et Valga on punastest tühi. Jatkati liikumist ning kell 10.15 veeresid mõlemad rasked patareid juba Valga tänavail. Veidi hiljem koondusid linna mõlemad P.-P. Rüg. 1. patarei rühmad. Samuti saabus sama päeva õhtuks Valka esialgu Tartu mahajäänud P.-P. Rüg. 2. patarei. Nii oli siis lõpuks jälle koos kogu P.-P. Rügemendi Suurtükiväe Grupp.

Järgmisel päeval pärast Valga vallutamist sai P.-P. Rügement ülesandeks tagasi tõrjuda lõunast linna ründavaid punaseid. Selle ülesande täitmisel abistas jalaväe osi P.-P. Rüg. 1. patarei Siile suunas kella 11.30—17.30. Kuperjanovi partisanide patarei sai kell 17.00 käsu välja sõita P.-P. Rüg. 1. pataljoni ülema käsutusse. Patarei asus positsioonile Kalnanini juurde, kust tulistas Gulbise küla.

Punaste soomusrongide tegevuse takistamiseks saadeti 3. veebr. varahommikul 1. patareist purustuskomando Sääde raudteesillale roobaste kõrvaldamiseks. Ülesanne õnnestus. Hiljem tulistas P.-P. Rüg. 3. patarei Sauleki jaama, kus punased end koondasid. Pärast jaama vallutamist P.-P. Rüg. osade poolt asus patarei Valka.

Kuni 13. veebr. asusid P.-P. Rüg. suurtükiväe osad Valgas, pidades õppusi ja korrastades oma lahingvarustust. Siis aga tuli korraldus asuda koos P.-P. Rügemendi I pataljoni Karula mõisa.

Sinna sõitsid 1. ja 3. patarei, kuna 2. patarei esialgu jäi Valka maha. Jõudes uude kohta, kus oli ettenäha lahingtegevuse võimalusi, asusid suurtükiväelased toimetama ümbruskonna luuret, peamiselt Koiküla jaama suunas, kus asusid punased.

15. veebr. võeti P.-P. Rüg. kahe kompanii poolt ette retk Koiküla vallutamiseks. Retke toetas P.-P. Rüg. 3. patarei Sarapu juurest, kuna 1. patarei jalaväe osadega kaasa liikus. Kell 08.15 avas 1. patarei otsese sihtimisega tule Koiküla jaama pihta ning veerand tundi hiljem jalaväe osad rünnates vallutasid jaama. Kohe pärast jaama vallutamist asus 1. patarei jaama lähedale positsioonile. Kell võis olla umbes 09.00. Vaevast jõudis patarei uuel positsioonil olla laskevalmis, kui punaste ratsapatrull talle lähenes. Lastes punaste ratsamehi läheneda umbes 200 m kaugusele, avas patarei koos lähedal asuvate jalaväeosadega tule; vastane taandus.

17. veebr. arenes tegevus Koivalinna (Gaujiena) suunas. P.-P. Rüg. 3. patarei asus positsioonile umbes 200 m Taheva mõisast idas asuval tuuleveski mäele ja avas kell 10.40 tule Koivalinna pihta. Vaatluspunkt oli mäel asuvas tuuleveskis, viimastest ka mäe enda nimetus. Jalaväeosade julge rünnaku ja patarei tõhusa tule ühissaavutuseks oli Koivalinna vallutamine.

Kavatseti senini edukalt toimunud retket arendada. Selleks koondati Koivalinna ümbrusse ka Valka mahajäänud osad, nimelt P.-P. Rügemendi II pataljoni ühes 2. patareiga. Alustanud 17. veebr. öösi kell 01.00 Valgast liikumist, jõudis patarei keskpäeval Taheva mõisast umbes 3 km põhjapool asuvasse Vanakubja tallu, kuhu ka jäi õhima.

18. veebr. anti mõningaid korraldusi ja võeti sisse positsioone, et tagada julgestust edaspidiseks tegevuseks. Nii sai 1. kompanii ülesandeks asuda kaitsele Tilderi teevarule ja tõkestada vastast Riia-Pihkva kiviteel. Kompaniile toetuseks määrati 2. patarei. Selle korralduse hädavajalikkust tõestasid juba järgmisel päeval asetleidnud kokkupõrked vastasega. Patarei pidi oma tule suunima Vedderi küla pihta, kus punaste jõugud end koondasid. See kordus ka 20. veebruaril. Juba kell 07.30 oli märgata punaste koondumist ja ettevalmistuse katseid läbimurdeks Riia-Pihkva kiviteel, kuid õigeaegselt ette võetud vastukallaletung tõmbas sellest kriipsu läbi.

Tilderi juurde mahajäänud nõrgad kätteosad pidid maksu mis maksab oma seisukohti käes hoidma, sest peajõud olid 19. veebr. alustanud liikumist Marienburgi (Aluksne) suunas ning asusid õhtuks juba Ilzeni rajooni. Jatkates järgmisel päeval rünnakut, liikus 1. patarei koos I pataljoni ja jõudis kerge vaevaga õhtuks Ottenhofi (Ate). Seevastu aga 3. patarei oma raske materjalosa tõttu pääses suuri vaevu sügavas lumes edasi ning kõigile püüetele vaatamata jõudis vaevast Seltinghofi (Zeltins).

21. veebr. hommikul asuti Marienburgi vallutamisele. 1. patarei läbis endise kergusega lumise tee takistused, olles truuks kaaslaseks I pataljoni. Kell 07.15 jõuti juba niikaugemale, et 1. patarei võis paar kilomeetrit alevist eemal asuda positsioonile. Mõned minutid hiljem kostsid hommikuvaikus patarei kargatused üldise pealetungi signaalina. Vilistades lõikasid esimesed mürsud omale teed Marienburgi jaama peale ning hilisemad langesid punaste aheliku pihta, mis valgus alevi veerele, et sisse võtta kaitsejoont. Peale visat, viihast võitlust jätsid punased alevi maha ning kell 10.30 sõitis 1. patarei alevisse.

3. patarei lahingust osa ei võtnud ning saabus Marienburki alles 22. veebr. kell 14.15.

Vallutanud Marienburgi saadi andmeid, et suure lume tõttu on taanduvate punaste kergepatarei kinni jäänud Malupi teele. Sellist juhust ei võinud lasta mööduda ilma et ei kasutataks võimalust patarei vangistamiseks. Koostati 60-meheline vabatahtlike luursalk, kelle hulgas ei puudunud ka suurtükiväelased, juhuks kui õnnestub vallutamine. Õöl vastu 23. veebr. väljus salk alevist. Teda tabas aga ebaedu. Punased olid nähtavasti arvestanud kallaletungi võimalustega ning tarvitusele võtnud ettevaatuse abinõud. Tekkis kokkupõrge, milles punased olid ülekaalus. Kui hommikul luuresalk tagasi saabus Marienburgi, olid nad tunduvalt kaotusi kannud, ilma et oleksid tabanud patareid.

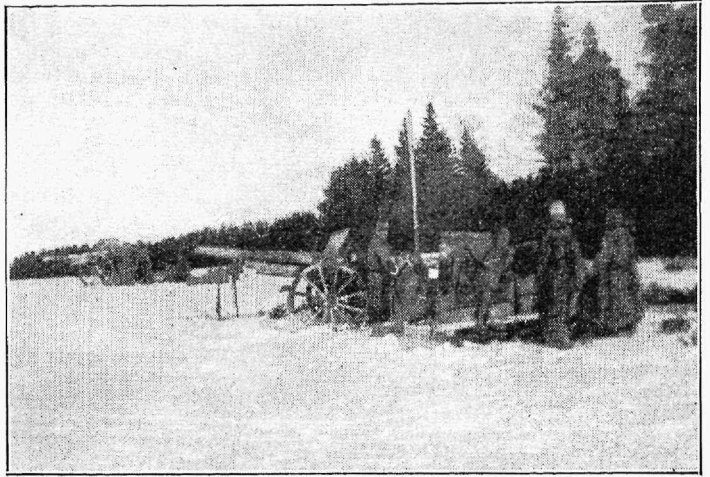
P.-P. Rügemendi osad ei jäänud kauaks Marienburki. Nad vahetati Tallinna Kaitsepataljoni osade poolt ära ning viidi Valka. 25. veebr. kell 19.20 lahkusid rongiga 1. ja 3. patareid; 2. patarei lahkus omalt positsioonilt, kus ta enda julgestamiseks oli silla Koiva jõel ära põletanud, 24. veebr. ning liikudes rännakkorras jõudis Valka 26. veebr.

Mõnepäevalise puhkuse järgi alustati õppustega ning asuti korrastama lahingvarustust. Valmistuti uuteks lahinguteks. Märtsikuu alul pöörduski sõjaõnn meile Petseri rindel selja ning oli tarvis haarata varude järgi. 11. märtsil ilmus Valgas Põhja-Poegade Rügemendi operatiivkäsk, milles mainiti järgmist: „Olukorra päästmiseks Pihkva rindel määrati jäägermajori Snellmanni sooritamata tiiblööki Irboska suunas. Selleks ülesandeks tarvisminevad direktiivid saab ta otse polkovnik Puskarilt või tema staabiülemalt kapten Muttilt“.

Käsu täitmiseks alustas Valgas 12. märtsil kell 16.00 rongile laadimist P.-P. Rüg. I pataljon koos tema toetuseks määratud 1. patarei ja ühe rühmaga 2. patareist. Öhtul sõideti Valgast välja ning järgmisel päeval oldi juba Võrus. Pärast rongilt mahalaadimist asuti liikuma Vastseliina poole. Kolonni jõudes Kosse talu juurde teatas varem väljasaadetud luure, et punased on hommikul vallutanud Vastseliina varem ja edasiliikumine seetõttu võimata. Jäädi siis peatuma Vastseliina kiriku juurde, kus ka ööbiti. 14. märtsil algas ettevalmistus päevaseks tegevuseks juba hommikul kell 05.00. 1. patarei asus hajutatult rühmadena esijärgu kompaniide juures ning tulistas otsesihhimisega Vastseliina varemete juures asuvaid punaste ahelikke. 2. patarei asus kell 07.00 positsioonile Karaulnja juurde ja tund aega hiljem avas tule Vastseliina varemete pihta. Peale visat võitlust, mis kestis kuni kella 14.45, õnnestus vallutada Vastseliina varem.

Asuti vaenlase jälitamisele ning peagi olid punased Plessi küla maha jätnud. Koos edasiliikuvate jalaväeosadega liikusid ka 1. patarei rühmad. Üks rühmadest asus Plessi külla.

Punased katsid oma taandumist soomusautoga. Viimane ilmus nähtavale Megosina külast ning võttis oma tabava tule alla meie edasiliikuvaid jalaväeosi, muutes nende seisukorra väga raskeks. Olukorra päästis Plessi külas asuv suurtükirühm. Märgetes soomusautot koondas ta sellele oma

Põhja-Poegade Rüg.-di 3. patarei Kiisa talu juures
31. jaanuaril 1919. a.

tule, sundides soomusautot tagasitõmbuma. Viletad teolud ei võimaldanud soomusautole takistamatut liikumist, tekkis peatus ning lõpuks jättis meeskond ta saatuse hooleks, kuna võimatuks osutus edasiliikumine.

Õösel ja järgmisel hommikul püüdsid punased oma soomusautot ära viia, kuid meie poolt hoiti lähised tugeva tule all nii, et see osutus võimatuks. Siis püüdsid punased oma suurtükiväe tulega autot purustada, koondades selleks oma patareide tule soomusauto pihta. Pidiid aga ka sellest loobuma, kuna P.-P. Rügemendi II pataljoni poolt ettevõetud kallaletung, mida toetas 2. patarei Plessi külla asunud rühm, muutus ohtlikuks vastase suurtükiväele. Punased loovutasid mitte üksnes soomusauto, vaid ka terve rea külasid. Öhtupoolikul 2. patarei rühm asus Kulnitseva küla juurde positsioonile, kust tulistas Voronkino küla.

Järgnevatel päevil arenesid võitlused Voronkino küla pärast, neid toetas oma tulega 1. patarei. 2. patarei lahingust osa ei võtnud, sest talle saabusid uued inglise suurtükid, neli 18 nael. (84 mm) inglise kahurit, ning meeskond vajas mõni päev aega nendega tutvumiseks. Vanu 2. patarei suurtükke ära ei saadetud, vaid neist moodustati ajutine 3. patarei.

18. märtsil saabus rindele Põhja-Poegade Rügemendi I pataljon. Viimase käsutusse määras jäägermajor Snellman 1. patarei, kuna ajutine 3. patarei jäi II pataljoni käsutusse. 2. patareile otsekohesest ülesannet ei antud. I pataljoni osad juba saabumise päeval alustasid liikumist Tõlva suunas, kuid kohates punaseid olid nad sunnitud varem hargnema. 1. patarei asus Pütsepa juurde positsioonile ning toetas oma tulega lahingut, mis ähvardas peatada edasiliikumist. Vasakul tiival asuv II pataljon pidas vihaseid võitlusi Russkij-Bori ja Voronkino külade pärast. Punaste vastupanu ei tahtnud murduda ning lahing jätkus ka veel järgmisel päeval. Ajutine 3. patarei asus Megosina küla juurde positsioonile, et edukamalt toetada II pataljoni osi. 2. patarei asus Illingeni juurde positsioonile ja koondas oma tule Tõlva peale. Keskpäeval õnnestus Tõlva vallutamine, vasakul tiival aga pääsesid II pataljoni osad edasi alles 20. märtsil. Murdnud vastase vastupanu, jälitasid P.-P. Rügemendi osad teda kuni Riia-Pihkva kiviteeni, kuhu nad 22. märtsil välja jõudsid.

Siin arenes võitlus arvuliselt ülekaalus oleva vaenlasega, mis kestis 24. märtsini ja lõppes P.-P. Rügemendi osade tagasitõmbumisega Molgino, Suurbogomolovo joonele. Nii esimene kui ka ajutine 3 patareid tõmbasid end jalaväe asetuse lähedusse Djatlova külla, kust hõlbus oli vaenlase tulistamine lühidate laskekauguste tõttu. Pealegi võis esimene patareid siit kiiresti välja sõita jalaväe toetuseks otsese sihtimisega.

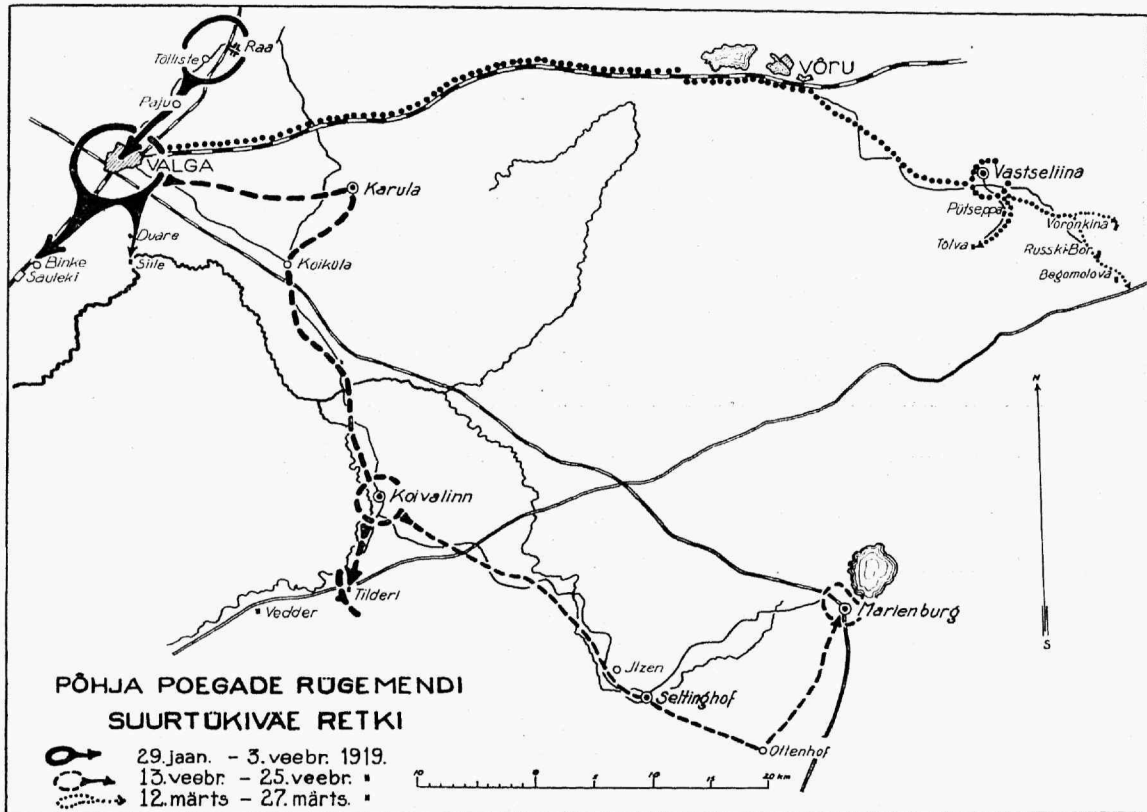
27. märtsil saabus P.-P. Rügemendile vahetus ning 28. märtsil lahkusid nad koos oma suurtükiväega rindelt ja sõitsid Valka.

Kogu Vastselliina operatsiooni kestel, mis vältas 12.—27. märtsini, lasid P.-P. Rügemendi 1., 2. ja ajutine 3. patareid välja 2361 šrapnelli ja 2413 granaati.

patareid üldine kontroll oli Suurtükiväe Valitsuse ülema käsul antud meie 3. Suurtükiväe polgu 5. patareid ülema kapten Johannes Roska kätte.

22. aprillil võitis patareid juba lahingust Valga all osa, tulistades Mustajõe silda ja Sooru mõisat. Siin ilmnis juhuslikult komplekteeritud meeskonna vilumatus ja kapten J. Roska tegi korralduse kahe suurtüki üleandmiseks 1. Läti Volmari patareidele. Nüüd muutus tegevus märksa viljakamaks, vaatamata sellele, et suurtükide arv vähenes. Kapt. J. Roska lahkus patareid juurest 25. aprillil, jättes patareid iseseisvalt teotsema. Patareid allus vahetult Soomusrongide Divisjoni ülemale.

Patareid tegevusest ajavahemikul 22.—24. apr. mainis jäägermajor A. Snellman ühes oma hilisemas ettekandes P.-P. Rügemendi ülemale järgmist:

Valka jõudes selgus, et kojuigatsus oli vallanud suure osa vabatahtlikest. Rügemendi ülema poolt oli isegi korraldus tehtud, et esitataks kodumaale sõita soovijate nimekirjad. Väsitavad lahingud, ning puhkev kevad tekitasid ka suurtükivälisliku kojuigatsuse tunde ning peagi võis nentida tõsiasja, et meeskonna puudusel tuli hakata koondamata patareid.

10. aprillil asusid P.-P. Rügemendi osad koos suurtükiväega Tartu. Siin toimusid siis ka kõik võimalikud kokkutõmbamised ning aprillikuu keskpaigu võis Rügement oma koosseisu lugeda ainult veel 2. patareid. Kuid kui 20. aprillil saabus patareide käsik rindele sõiduks, siis enne väljasõitu tuli patareid meeskonda täiendada Tartu Tagavarapataljoni meestega. Viimased olid suurtükiasjanduses täiesti vähikud ning lootusi neile rajada oli ilmaaegne. Siiski sõitis patareid välja ja oli Valgas 21. apr. hommikul kell 05.00. Patareid ülemaks oli jäägerleitnant Jukka Mäki, kuna

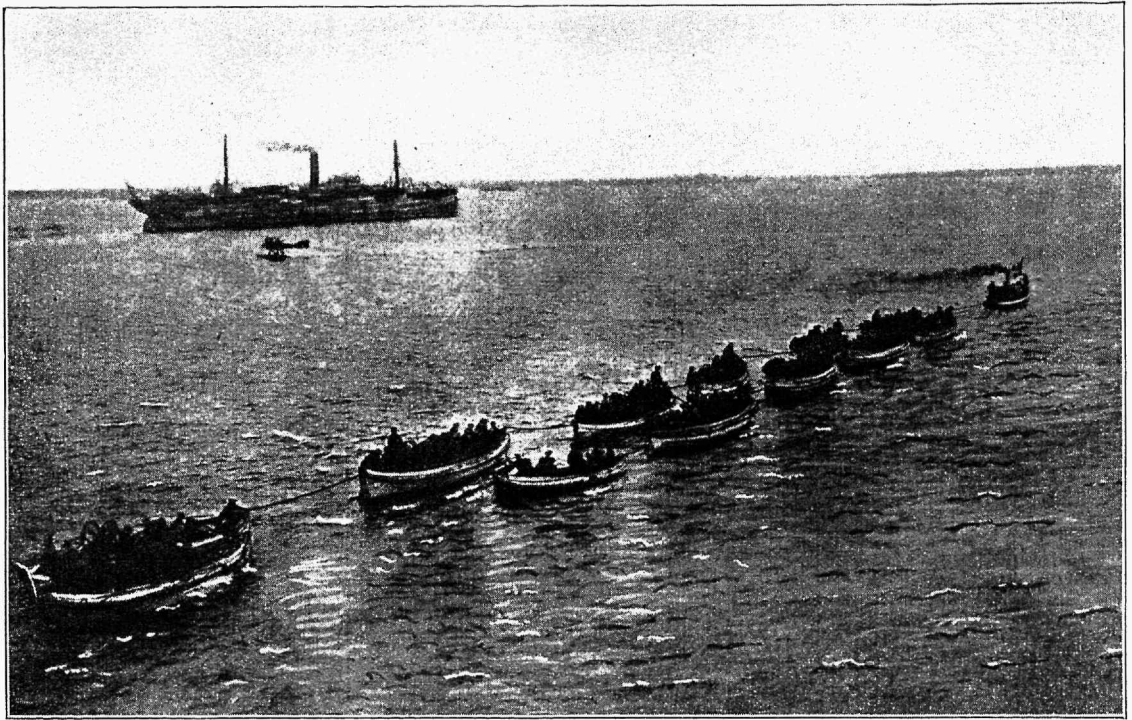
„Mõniste lähedal sundis patareid hästi suunatud šrapnelli tulega vaenlast mahajätma kindlustatud positsioonid jõe lõunakaldal. Hiljem patareid üksi pidas võitlust vaenlase jalaväe ja kuulipildujate vastu, 400 meetri kauguselt. Ägeda laskmise järele põgenes vaenlane, jättes maha surnuid ja haavatuid.“

Kuni 4. maini teotse 2. patareid rindel, abistades meie jalaväeosi nende raske ülesande täitmisel. Siis aga andsid nad oma viimased kaks suurtükki ühes hobuste ja rakmetega 1. Läti Volmari patareide üle ning sõitsid Tartu.

See oli viimaseks retkeks Soome vabatahtlike suurtükiväelastele. 10. juuniks likvideerisid nad lõplikult kõik oma vahekorrad ning viimased neist sõitsid kodumaale.

Aastate möödudes on unustuse hõlma kadumas sõjakoledused ühes suurtüki mürinaga. Kuid ei unune need, kes tõttasid, et abistada hõimu tema raske iseseisvuse võitluses.

Eesti saarestiku okupeerimine oktoobris 1917. a.

Saksa dessantvägede maalesaatmine Saaremaal, Tagalahes, 29. (12. X) septembril 1917. a.

Käesoleva kuu esimesel poolel möödus 19 aastat Eesti saarestiku okupeerimisest Maailmasõjas Saksa vägede poolt, mis leidis aset 28. IX (11. X) — 8./21. X 1917. a.

Sakslased taotlesid selle operatsiooniga esmaajoonel oma Ida-rindel Riia piirkonnas asuva 8. armee vasaku tiiva julgeoleku kindlustamist; ühtlasi oli see ettevalmistavaks sammuks kogu Eesti maa-ala vallutamiseks.

Baltimere kaitses Eesti saarestik Maailmasõja ajal moodustas nn. Muhuväina kindlustatud positsiooni, mille sõjaline jõud baseerus rannikpataridele, kindlustustele, miinitõketele, sõjalaevastikule, maa- ja õhujõududele. Disipliin väeosades ja laevastikus oli vene revolutsioonigaegade mõjul tugevasti langenud, mis nõrgestas positsiooni sõjalist väärtust.

Operatsiooniks andis Saksa keiser Wilhelm käsu 6./19. X. Selleks moodustati eridessantkorpus (42. tugvendatud diviis) ja erilaevastik. Dessandi lähtekohaks, baasiks, oli Liibavi, kuhu varakult koondati kõik sõjajõud, varustus ja transportlaevad. Laevatee traaliti miinidest puhtaks. Kõik ettevalmistused teostati suure saladuskatte all.

Dessant maandus 29. IX (12. X) Saaremaa põhjarannikul üheaegselt kahes kohas — Tagalahes (peajõud) ja Pammanas; samal ajal demonstree-riti pettedessante Kihelkonna ja Sõrve poolsaare kohal. Dessantosade maandumine sündis väga kiirelt; koha liiguti edasi lõuna, ida ja kagu suundades, et vallutada kindlustatud positsioone ja ära lõigata Vene vägede taandumisteed Muhusse.

Demoraliseerunud Vene väeosad ei avaldanud peaaegu mingit vastupanu. Suuremad kokkupõrked tekkisid ainult Orisaare positsioonide juures 1./14. — 2./15. X, mis lõppesid venelaste vangilangemisega. Tee Muhumaale üle Sinovjevi silla oli sakslastele nüüd vaba.

Vene kõrgem väejuhatuse paiskas nüüd Volmari alt tulle sõjaliselt tugeva väeüksuse, 1. Eesti polgu, polk. A. Tõnisson'i juhtimisel. Polgu kaks pataljoni (I ja II, ilma 7. rooduta) jõudsid Muhumaale 3./16. X. Olukord oli vahepeal muutunud täiesti lootusetuks. Vene võitlusvõime väeosad mõtlesid ainult põgenemisele. Ka Vene sõjalaevastik kaotas lahingu ja Saksa sõjalaevastik tungis 4./17. X Irbeni väina kaudu Liivilahte. Taandumistee oli seega lõigatud ja 1. Eesti polgu saarel asuvad osad langesid 5./18. X vangi, kokku 16 ohvitseri ja 1582 sõdurit. See oli äsjaformeeritud polgule raskeks hoobiks.

Muhumaa järele vallutasid sakslased Hiiumaa 6./19. — 8./21. X. Kardeti Saksa dessanti ka mandrile, kuid õnneks see kolmandal korral aset ei leidnud. (Ainult Virtsus käis 21. (3. XI) X väike Saksa väesalk korraks maal). Kõigile oli aga nüüd selge, et ka see samm enam kaugel ei ole, mida pealegi soodustas Vene revolutsiooniuimas arenev sündmustekäik.

Saartelt mandrile pääsenud Vene väeosad jäid elanikkudele kauemaks ajaks ristiks kaela. Rüstamis- ja muud vägivaldteod muutusid igapäevasteks näheteks. Eesti rahvusväeosadel oli rohkem tegemist venelaste röövinstinkide pidurdamisega ja elanike julgeoleku ning varanduse kaitsmisega.

SKF

**Rootsi
kuul- ja
rullaagrite**

**müügivõrk
üle Eesti:**

Kuressaares: A.-S. K. Bergmann

Narvas: N. Mägi

Paides: G. Laas

Petseris: P. Mägi ja E. Nassar

Pärnus: A.-S. H. Puls, K. Viks

Rakveres: G. Limberg, P. Falk

Tartus: A.-S. A. Rosenthal & Ko.

Valgas: V. Trauss

Viljandis: A.-S. A. Rosenthal & Ko.

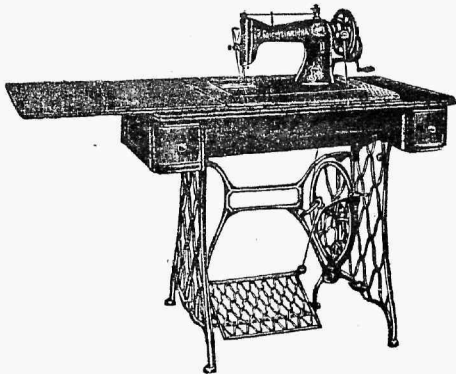
Võrus: A. Sibul, A.-S. A. Rosenthal & Ko.

Peaesindus ja ladu:

LINKE & MARTINSON

Tallinn, Vene tän. 11, tel. 432-86, 432-58

N.-Vene õmblusmasinad „UNION“

võistlevad maailma parimatega
kuid hinnas 30% — 40% odavamad

Esitaja: **M. Narits & Ko.**

Tallinn, Niguliste 14, telef. 446-68

Aktsiaselts

Tallinna Kõievabrik

JOHN CARR'i pärijad.

Kopli tän. 33. Tel. 439-79.

T.K.V.

Sisalmatid,
linikud ja vaibad.

Müügikohad:

L. GRUBE

Tallinn, Pikk tänav 12

TH. STEMPEL

Tallinn, Pikk tänav 15

A/s. Briti-Eesti Metsatööstus

TALLINN,
Estonia pst. 15-1
Telef. 469-51 ja 469-57

*Metsamaterjalide
eksport*

Katusetõrva vabrik „EESTITÕRV“

Lakk-okaspuu katusetõrva ei
pleegi päike ega pese maha
vihm, teeb papi paenduvaks
ja vastupidavaks tuulele.

Põllum. näitusel: kiituskiri, hõbeauraha, kuldauraha.

Müük suurel ja väikesel arvul.

*Asjatundjate juhatusel parandame, tõrvame
ja teeme uusi katuseid. Kauba ja töö eest
vastutus. Järelmaks võimalik.*

KONTOR:

Tallinn, Müürivahe 29, tel. 464-62.

Nõudke

**Eesti
heeringaid!**

Ületamatud
maitselt ja
toiteväärtuselt.

KAKAO

A/S.
H. Brandmann

ŠOKOLAAD

KOMPVEKID

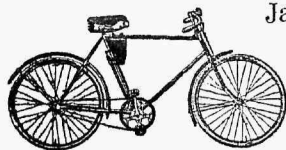
KLISEETÖÖSTUS

ARTUR HAAV

TALLINN, S. KARJA 21 KÕNETR. 456-48

JOON-, VÕRK- JA
MITMEVÄRVI
KLISEED.

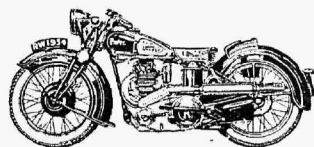
Jalgrattad:

**WANDERER,
BRENNABOR,
RUDGE,
NORIS**

Mootorrattad:

**RUDGE,
TRIUMPH,
B.S.A.**

Kirjutusmasinad:

CONTINENTAL

Arvutusmasinad:

ORIGINAL-ODHNER, CONTINENTAL

Õmblusmasinad ja kõiksugu büroomasinad.

K/M Lier & Rossbaum

Tallinn, Viru 7.

EESTI PUNASE RISTI

MASSEERIMISE ASUTIS

Telefon 429-67

Avatud kella 8—19

Käsi- ja elektrimassaaž, diatermia, neljaraku-
vann, Haapsalu tervismuda kombineeritud
elektiraviga; tervisvõimlemine

KÕRGUSPÄIKE

AMBULATOORIUM

Tallinn, Niguliste 12. Telefon 431-60

Vastuvõtt homm. kl. 10—14 ja 5—1/28 õht.
kõigil erialadel.

Tasu esimese visiidi eest 60 senti, korduvate
visiitide eest 30 senti.

Kopenhagensis

CHR. JENSEN

Riias

Tallinn, Pikk 36

Telegr. aadress: „Russjensen“, kõnetr.: 442-73, 442-72, 442-71

• *Laevaomanik* • *Laevamaakler* • *Laevade tühjendamine ja täitmine*

ESINDUSED:

Det Forenede Dampskibs-Selskab, A/S, Kopenhagen
Skandinaviens-Amerika Linien, Kopenhagen
Wesmans Havaribureau, A/S, Oslo
Danish Shipowners Defence Association, Copenhagen

o/ü Raf. Haarla

KIRJAÜMBRIKU- JA
PABERÜMBERTOOTAMISE TEHAS

Tallinn, Tina 9, telef. 302-56

Valmistab ja müüb:

Kirjaümbrikke igasuguseid,
Postpabereid, kirjablokke
suures valikus,

Joonistusblokke „Usin joonistaja“,
Kopeerimis-paberit sinist, krep-
paberit ja teisi paberikaupu

K. A. Rütman & Ko

KEEMIAAINETE

KAUBANDUSE KONTOR

TALLINN
Pärnu mnt. 9

TELEFONID:
KONTOR 466-71
466-72
LADU 456-93

TRANSPORT KONTOR

V. S. LEVINOWITSCH

ASUTATUD 1875

TALLINN, UUS HOLLANDI 5
TELEFONID: 308-19, 306-91

*Kõrgekvaliteedilisi sügishooaja
uudisriideid ja pudukaupu*

SOOVITAB

A/S Oskar Kilgas

● VABRIK TALLINNAS

Elegantsemad ja
moodsamad on

T/Ü „Salamander'i“
jalanõud

Müük üle Eesti
paremates ärides

Tööstus: Tallinn, Tartu 30
Telefon 305-26

Lähemal ajal avatakse jalanõude äri

„Salamander“

Tallinn, Vabaduse väljak 10
Majaomanike panga majas

Georg Stude

Tallinn, Pikk tän. 16

Telefon 442-76

TARTU LINNAPANK

TARTUS, RAEKOJAS TEL. 11-32, 2-32

Võtab raha hoiule jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi ning maksab ajakohast protsenti

Annab laene

Ostab ja müüb väärtpabereid, müüb klassiloterii pileteid, toimetab kõiki **pangaoperatsioone**
Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkamates kohtades maal

Saadaval hoiukarbid.

Saadaval hoiukarbid.

*Meie vorsti ja konservi-
vabriku saadusi osta*

tähendab _____

kvaliteetkaupa

osta _____

**Ühisus „Lõuna-Eesti
Eksporttapamajad”**

Tartus _____

ESIMENE TARTU
KONSERVITÖÖSTUS

„KONSERV”

Tartus, Kivi 36, tel. 16-38

_____

Müügil esimese klassi kala-
konservid – eksportkaup
Üle 20 liigi kalu – tomatid
ja õlis

_____

Ilmuvad müügile kon-
serveeritud **kurgid**

_____

Nõudke ja proovige!

Saadaval parimates
koloniaalkauplustes

Rätsepaäri
Paul Liivak

Pärnu mnt. 36-24 Telefon 475-73

M. Männil & Ko.

Tallinn, Pikk 13 Telef. 431-49

Raud- ja teraskaubad
Laskeriistad ja laskemoon

Hinnad mõõdukad

Mööbli- ja autopolstri tööstus

August Ottis

Tallinn, Tatari 3
Telefon 475-46

Nõudke ainult
kvaliteetseepe

Kümblus
Lavendel
Chypre
Sirel toilett

Peale selle

Toilett seep
suures valikus

Pesu seepi
kirjut, kollast, valget

Seebivabrik
„Riviera“

Tallinn, Pärnu mnt. 176

Kummitempli-, metalltempli-
ja mehaanikatööstus

A. TARGAMA

Tallinn, Nunne tän. 18
Balti jaama lähedal

Tel. 473-69

F^{ma} H. Markowitsch

Tallinn, Viru tän. 15. Tel. 447-52.

Soovitame suurimas valikus: **kuld-**
hõbe-, **kristall-** ja **alpakka** asju ning
kelli parimaist Schveitsi vabrikust.

Alati saadaval kohaseid **spordiauhinde** ja
juubelikinke.

Restoran IWANOW

Estonia puistee 29

Telefon 467-75

Koloniaal-kauplus
Joh. Kärm

Tallinn, Kopli 2, tel. 470-84

Müün võistlemata odavate hinda-
dega igasugu saiajahu, rukkijahu,
kruupe, odratangu jne. Saadaval
kõik tubakakaubad ja maiustused.

Müük suurel ja väikesel arvul,

Eksport- ja importfirma

M. Smirnow

Tallinn, Narva mnt. 24, telef. 302-68

M. Kljas ja V. Vilken

Metsamaterjalide müügi ladu

Tallinn, U. Sadama 6, telef. 314-90

*Daamide ja härrade
salong*

„Hygiene“

Elektri-aurulokid
Vesilained

Tallinn, Harju 26. Telefon 445-69

Odavam karusnahkade ostukoht

Tallinnas on Viru t. 5

K.-m. Abramsohn

Eelolevaks hooajaks on ladus suu-
rim valik välis- kui ka kodumaa

karusnahkadest.

Müük suurel ja
väikesel arvul

Oma parkimis- ja
värvimistööstus.

K/K.

„Elgen“ - E. Gendel

Kalosside ja kummijalan.en-gros ladu

Kummivabr. „Aksim“ (Norra esindaja)

Tallinn, Uus 4

Telefon. 430-82

MAJAOMANIKE KREDIITPANK Ü/P.

TALLINN,
PÄRNU MNT. 6 TELEFON 426-69

PANK AVATUD
KELLA 9-2

E. Raudteelaste Tarvitajateühing
pakub ainult väärt kaupa!

G. HENDRIKSON'i
NOORITEHAS, TALLINN

Tehas: S. Pärnu mnt. 129, tel. 459-27
Ladu: Väike Karja 6, tel. 445-29

Soodsam hoiukoht eksport ja siseturu
toiduainetele on

külmhoones

O/Ü „TALLINNA
KÜLMETUSHOONE”
Tallinn, Uus Sadama 2

Thomas Clayhills & Son
TALLINN

Speditsoon · Laevaagentuurid · Prahtimised

Oma laod otseühenduses raudteega. Omad
puksiirilaevad. Korralised laevaühendused:

Tallinn—Stokholm • Tallinn—Stettin
Tel.: 435-58, 435-26

Kaupade osakond: Heeringad, sool,
suhkur, riis, jahu, tõrv, seebikivi, koloniaal-
kaubad, **õliid.**

Kaupade eksport: Tel. 435-25

Auru- ja sepasõed, koks, küttepuid, ehitus-
materjalid.

Metsa eksport osakond
Telefon 435-23

Telegrammi aadress:
CLAYHILLS - TALLINN

Rikkalikus valikus valmistame ja pakume
moodsamaid ja maitserikkamaid

Kristall-lühtreid
Armature
Laua- ja seinalampe
Lambivarje jne.

Elektri-armatuuride tööstus

„Rex”

Tallinn, Dunkri 4, tel. 463-70

TH. STEMPEL

Pikk tn. 15, tel. 437-37

ASUT. 1867

*Kardinad
Mööbliriided
Vaibad
Linased ja
Pesuriided*

A. SCHEER

Trikoo-, paela- & posamenditööstus

ASUT. 1892.

Valmistab sõjaväe tressi ja paelu narmast, kõiksugu nõõre siidist ja puuvillast, kumme, õõpesu-nõõpe ja topse, pidžama-garnituure ja igasugu muid paela- ja posamenditööstuse artikleid — ka tellimiste peale.

Tellimiste täitmise kiire ja korralik, mõõdukate hindadega.

TALLINN, VIRU TÄNAV 4,

kino „Helios’e“ peal III k. Kõnetr. 444-82

Eesti Laenu Pank A/S

Talinnas, Suur Karja nr. 18

Võtab raha hoiule

Toimetab kõiki pangaoperatsioone

Telefonid: 446-82, 446-84, 433-56

MATMISTARVETE JA
DEKORATSIONESE-
METE TÖÖSTUS

Joh. Jürvetson

TALLINN
LENNUKI 5
TEL. 445-06

Tarvitage

phototarbeid

MÜÜGIL IGAS FOTOÄRIS

A/S „ROTERMANN'i TEHASED”

JAHUVESKID • LEIVATÖÖSTUS

Esimused:

„Opel” autod
„Oldsmobile” autod
„Krupp” autod
„Continental” kummid

Juhatus: Tallinnas

Osakonnad: • Tartus • Viljandis • Narvas

Elusloomade, liha ja lihasaaduste

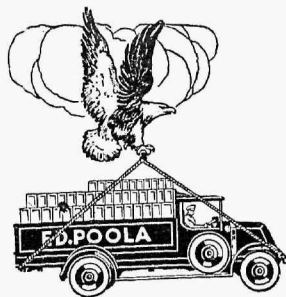
EKSPORT

Eesti Peekoni
Eksportühisus

JUHATUS:

TALLINN, PÄRNU MAANTEE 23
TELEFONID: JUHATUS 450-27, KONTOR 463-63

I järgu auto transportfirma

ED. POOLA

Tallinn, Lauulupeo 22,

telefon 306-23.

„RENAULT“ veoautod õhukummidel 1¹/₂—10 tonnini mööbli ja igasuguste muude raskuste veoks alati saadaval ühes vilunud tööliste ja kõigi laadimisabinõudega.

**PILTPOSTKAARTIDE
LADU**

V. OTS

TALLINN, HARJU 44

TELEF. 445-65.

Lihaekspordäri

Eduard Treikelder

Tallinn, Koidula 11. Telefon 303-31.

Eksporteerin

sea-,

lamba- ja

veiseliha

Ostan Tallinnas turuhindadega
elusloomi ja liha.

Vastastikustele kindlustusseltsidele

korraldab edasikindlustust, annab tarvilikku nõu ja juhatust asjaajamises ning toimetab tasuta välis-revisjone (revisjoniliidu õigustega).

Eesti Ühistegeline Kindlustus-Keskselts

Tallinnas, S. Karja tän. 19.

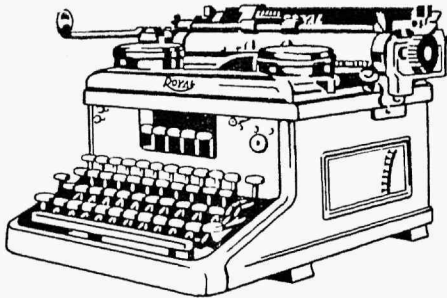
Kõnetraat 426-83.

KIRJUTUSEMASIN

ROYAL

Trade

Mark

1-ne kiiruses
1-ne kerguses
1-ne vastupidavuses

V_d Loun & Schitikov

Tallinn, Niguliste 18, tel. 434-37

H. LAAS

Pagari- ja kondiitriäri

Tallinnas, Vana Posti 7

Telefon 446-57

Soovitan oma tööstusest
üldiselt tunnustatud
hästimaitsevaid

šokolaadi
kompvekke,
torte,
kooke,
küpsiseid ja igasuguseid
saiu valmistatud parimast
toorainest

*Palun kõiki külastada,
et asjas ise veenduda*

Austusega

H. Laas

Reserveeritud

Pandimaja kauplused

soovitavad suures valikus **uusi**
ja pruugitud esemeid

Kauplus, Maneeži t. 4, tel. 301-23:

Valmisrõivad: ülikonnad, palitud, kasukad, joped, karusnahad, peakatted jalatsid jne.; vaibad (põranda ja voodi); tasku- ja käekellad, sõrmused, pabe-rossitoosid ja muud kuld- ja hõbeasju, fotoaparaadid, binoklid, laskeriistad, sporditarbed, kohvrid jne.

Kauplus, Narva mnt. 18, tel. 306-84:

Moodne mööbel: nagu riide-, puhveti-, ja raamatukapid, kirjutus- ja söögilauad, toolid, sohvad, tugi- toolid, voodid jne.; õmblusmasinad, kirjutusmasinad, jalgrattad, muusika-riistad, gram mofonid, teemasinad, peegliid, pildid, pildiraamid, seinakellad, laelambid jne.

Võetakse asju komisjonimüügiks

Külastage Pandimaja kauplusi!

Kohvik ja kondiitriäri H. FEISCHNER

Harju 45.

Telef. 445-00.

Suled

Padjad

Udusulgtekid

Sulgmadratsid

Sulekindel riie „Inlett“

Soovitab oma vabrikust

1. E. M. SULETÖÖSTUS O/Ü.

Tallinn, Vene tän. 27.

Eksport

Õunu

ostab suurel ja väikesel arvul

J. Kree

puuvilja kauplus

Tallinn, Saiakang 5

Telefon 429-17

Reumahaiguste vastu tarvitage

UROLITH'i

Saadaval kõikides apteekides.

Valmistaja:

G. Gnadebergi ja E. Leydeni apteek

Tallinn, S. Karja 4.

*Taskukellad, käekellad,
stopperid, chronograafid*

*Ruhinnad: Karikad, peekrid — hõbedast ja
alpakast*

O-ü. J. Rubin

Tallinn, Viru 17. Telefon 447-36.

Asut. 1880

Oma töökojad.

Autoparandustöökoda

Leo Varn

Tallinn

Tulika 10

Telef. 434-61

Traatvõrke

mitmesuguseks otstarbeks

soovitab traatvõrgu tööstus

A. Paalberg

Tallinn, Imanta 23

Telefon 438-07

DABERIKAUPADE JA KOTTIDE TÖÖSTUS

A. REINDORF

OKSA 5.

Telef. 470-05.

K/M KARL VIRKUS & K_o

ESTONIA PUIESTEE 27, TELEFON 457-08

Veskisaadusi:

Kruupe
Tangu
Jahu
Tatart
Püüli jne.

Põlluvilja:

Nisu
Rukist
Odre
Kaera
Herneid jne.

Puhastusvahendeid:

Seepe
Pesupulbreid
Saapamäärdeid
Pesusoodad
Pesukäsne jne.

Napse:

Likööre
Veine
Viinu
Maiustusi iga-
guseid

• *Hää kaup*

• *Väikemüük*

• *Õiglane hind*

• *Suurmüük*

AKTSIASELTS

„WILL”

Narvas, telefon 161, juhatus 70

Villase- ja siidiriide
kudumine

Riide värvimine, trük-
kimine ja apretuur

Villase ja puuvillase
lõnga värvimine

Merseriseerimine

Lõnga ja riide müük
ainult suurel arvul

Tallinna ladu V. Karja 12

Telefon 450-39

Välismaa esindaja
tehnilisel alal

Justus Schindehütte

Tallinn, Uus 5

Telefon 447-66

Suurim valik

nööpidest ja teistest pudukaupadest

PUDUKAUBA LADU

F. BRASCHINSKY & POJAD

Tallinn, V. Karja 12, kõnetr. 436-90

K/M Tallinna Tekstiil

Tallinn, V. Karja 1

*Suurem valik kodumaa ja
välismaa*

riidekaupadest

„PÄEVALEHT”

**minevikus,
olevikus,
tulevikus...**

„PÄEVALEHT” oli

see ajaleht, kes 1905. aastal Eesti rahva rasketel kannatusaegadel julgustas Eesti rahva eneseteadvust ja virgutas eestlasi võitlusele parema tuleviku eest. See üle 10 aasta kestnud võitlus krooniti Eesti riikliku iseseisvusega.

„PÄEVALEHT” on

praegu Eesti suurim ja mõjuvõimsaim ajaleht, kelle taga seisavad erksamad inimesed kõigist ringkondadest. „Päevalehe” suur objektiivsus, suurte elutõdede õigesti mõistmine ja eestluse ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt kõrgesti hinnatavaks.

„PÄEVALEHT” jääb

ka tulevikus Eesti rahvale õiget suunda näitavaks tuletorniks. Tema minevik, olevik ja ülesseatud ideaalid kindlustavad seda.

**Lugege kõik „Päevalehte”!
Tellige kõik „Päevalehte”!**

KOMPVEKI

JA

ŠOKOLAADI

V A B R I K

Riola

T A L L I N N

KREUTZVALDI 2

TELEFON 303-46

Lihasaaduste
eksportäri

F. L. Urm

Tallinnas, Liivalaia 70

Telefon: 458-87

Eksportosakond

Telef.: 303-15, 303-37

Vorstitööstus

Telefon: 458-87

Naha- ja karusnahatööstus

Vennad

A. & R. HOFF

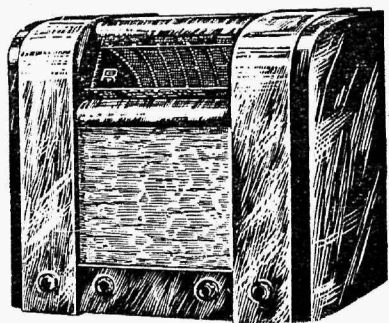
Soovitab suures valikus kõiksugu

KARUSNAHKU

Müük ainult suurel arvul

Tallinna ladu: Vene tän. 13, tel. 432-09

*Konstruktiiivselt täiuslik, kujult nägus, häälelt
võimas, loomutruu — need on*

RET

Raadiotehase
uudisaparaadid

Tutvuge RET raadioaparaadiga enne kui ostate!

RAADIO-KOOPERATIIV

• Tallinnas • Tartus • Pärnus • Rakveres • Viljandis

A/s Tekla

Peakontor: Tallinn, Suur Kaia 15

RIIDEKAUPLUSED:

Tallinnas
Haapsalus
Kuresaares
Mustvees
Narvas
Petseris
Pärnus
Rakveres
Valgas
Viljandis
Võrus

*Müügil kindlate hindadega järgmiste kodumaa
vabrikute tooted:*

- Balti Puuvilla, Ketramise ja Kudumise Vabriku A/S'i
- Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri O/Ü'se
- Sindi Tekstiilvabrikute Ühisuse
- O/Ü Eesti Niidivabriku